

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**GÜNÜMÜZ TÜRKİYE’SİNDE KUR’AN İLE İLGİLİ BİLİM
MERKEZLİ POPÜLER YORUMLARIN TEFSİR İLMİ AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ
-CANER TASLAMAN ÖRNEĞİ-**

Seyyide ÖZKAN ÇETİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Doç. Dr. Bayram DEMİRCİGİL

MAYIS - 2023

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

GÜNÜMÜZ TÜRKİYE’SİNDE KUR’AN İLE İLGİLİ BİLİM
MERKEZLİ POPÜLER YORUMLARIN TEFSİR İLMİ
AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ
- CANER TASLAMAN ÖRNEĞİ-

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Seyyide ÖZKAN ÇETİN

Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : Tefsir

“Bu tez 19/06/2023 tarihinde yüz yüze olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ
Prof. Dr. Mehmet ÇİÇEK	Başarılı
Prof. Dr. Ali KARATAŞ	Başarılı
Doç. Dr. Bayram DEMİRCİGİL	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet ☐

Hayır ☒

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Seyyide ÖZKAN ÇETİN

19/06/2023

ÖNSÖZ

Günümüzde Kur'an'daki varlık, evren ve oluşlardan bahseden ayetleri modern bilimin verileri ışığında anlama ve yorumlamanın oldukça rağbet gördüğü aşikârdır. Bu anlayışın hızla yayılmasında çeşitli açılardan birden fazla etken sayılabilmektedir. Örneğin Kur'an'ın bilimsel konularla bir uyum içerisinde olduğunu göstermeye çalışma, Kur'an'ın ilahi kelimeler olduğunu bilimsel verilerle ispatlama gayesi içinde olma bunlardan bazılarıdır. Bunun yanı sıra hemen her toplumda bilime ve gelişen teknolojiye sahip ülkelerin daha gelişmiş kabul edilmesi, bilimin her şeyi açıklayabileceğine dair söylemlerin popülerlik kazanması ve bilime toplumsal sorunlar dahil pek çok meselenin en iyi çözümü olarak bakılması gibi hususlar da etkili olmuştur. Bir yandan bu yaklaşımın arka planında İslâm dünyasının Batı karşısında yaşadığı bir mağduriyet ve mağlubiyet tecrübesi olduğu izlenimi de uyanmaktadır. Bu durum Batı'daki her yeni buluş ve teknolojik gelişmeye atıf yapılarak bunların Kur'an'la bir uyum sağladığını gösterme çabasıyla anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu eğilimin yaygınlık kazanmasının nedeni, amacı ve konusu nazarı dikkate alındığında her hâlükârda doğru sonuçlar veremeyeceği ya da yanlış sonuçlara varabileceği rahatlıkla görülebilmektedir. Netice itibarıyla bilimselci yaklaşım Müslümanların Kur'an'ın özü ve ana mesajı olan tevhid inancını idrak etmesine gölge düşürmektedir. Bu bağlamda Kur'an'ın ilk muhatapları tarafından evren ve varlık ayetleri nasıl okundu, anlaşıldı ve yorumlandı? gibi sorular üzerinde yeniden düşünülmesi gereği hâsıl olmuştur.

Öncelikle hem bu konunun çalışılması teklifinde bulunan hem de çalışma boyunca büyük bir alicenaplık göstererek yardım isteğime her zaman açık olan, çalışmam son şeklini alana kadar teşvik ve yönlendirmeleriyle bu sürecin kolaylaşmasını sağlayan, Kur'an anlayışı ve ilim ahlakıyla kendime rehber bildiğim danışman hocam Doç. Dr. Bayram Demircigil'e teşekkürü bir borç değil ancak şükrü Allah'a havale edilmiş değerli bir nimetin lisani vasıtası sayabilirim. Aynı zamanda tez savunma jürimde bulunan ve değerlendirmeleriyle çalışmama önemli katkılar sunan Prof. Dr. Ali Karataş'a ve Prof. Dr. Mehmet Çiçek'e teşekkür ediyorum.

Dualarını ve desteklerini esirgemeyerek çalışmamı duru bir zihin ve zinde bir ruh ile nihayete erdirmeme katkı sağlayan pek kıymetli babam Muhammet Hanifi Özkan'a,

annem İlknur Özkan'a ve eşim Yavuz Çetin'e, oğlum Muhammed Selim ve kızım Saliha'ya teşekkür ettiğimi belirtmek isterim. "İlâhî ente maksûdî ve rıdâke matlûbî" düsturıyla çıktığımız bu yolda tüm gayretlerimizin karşılık bulması Allahu Teâlâ'ya niyazımızdır.

Seyyide ÖZKAN ÇETİN

19/06/2023

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1: GÜNÜMÜZ TÜRKİYE’SİNDE BİLİMSEL KUR’AN	
YORUMLARINA GENEL BİR BAKIŞ	17
1.1. Kur’an’la İlgili Bilim Merkezli Çalışmalar	17
1.2. Kur’an’la İlgili Bilim Merkezli Çalışmalara Yönelik Eleştirel Yaklaşan Çalışmalar	24
1.3. Kur’an’la İlgili Bilim Merkezli Çalışmalara Yönelik Mutedil Yaklaşan Çalışmalar	27
BÖLÜM 2: CANER TASLAMAN’IN İLMİ ŞAHŞİYETİ, ESERLERİ VE	
KUR’AN İLE İLGİLİ BİLİM MERKEZLİ AÇIKLAMALARI	29
2.1. Caner Taslaman’a Dair Genel Bilgiler	29
2.1.1. İlmi Şahsiyeti	29
2.1.2. Eserleri	30
2.1.2.1. Kur’an ve Bilim Merkezli Çalışmaları	30
2.1.2.2. Diğer Alanlarla İlgili Çalışmaları	32
2.2. Caner Taslaman’ın Kur’an’la İlgili Bilim Merkezli Yorumlarının Arka Planı.....	34
2.2.1. Felsefi Arka Plan.....	34
2.2.2. Kur’an Anlayışı.....	35
2.2.3. Kur’an’a ve İslâm’a Yönelik Saldırıları.....	36
2.3. Caner Taslaman’ın Kur’an’a Dair Bilim Merkezli Açıklamaları.....	38
2.3.1. Kozmoloji ile İlgili Açıklamaları	38
2.3.1.1. Evrenin Genişlemesi.....	38
2.3.1.2. Evrenin Başlangıcının Olması	43
2.3.1.3. Evrenin Gaz Aşamasında Olması	49
2.3.1.4. Evrenin Sonlu Olması.....	54
2.3.1.5. Evrenin Tasarlanmış Olması.....	60

2.3.2. Astronomi İle İlgili Açıklamaları	66
2.3.2.1. Göğün Korunmuş Olması	66
2.3.2.2. Göğün Yükseldikçe Basıncın Azalması	73
2.3.3. Biyolojik Saptamalar İle İlgili Açıklamaları	78
2.3.3.1. Rüzgârların Aşıl原因ıcı Olması	79
2.3.3.2. Dişi Örümcek -Dişi Arı	84
2.3.3.3. Rahimlerdekinin Artması ve Eksilmesi	94
2.3.4. Matematiksel Ölçü İle İlgili Açıklamaları	98
2.3.4.1. Aya Yolculuk	99
2.3.4.2. Kur'an'ın Korunmuşluğunun Matematiksel İspatı	106
SONUÇ	114
KAYNAKÇA	117
ÖZGEÇMİŞ	134

KISALTMALAR

AİBÜ	: Abant İzzet Baysal Üniversitesi
B.y.	: Basım Yeri Yok
Bk.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
Ed.	: Editör
EKEV	: Erzurum Kültür ve Eğitim Vakfı
Haz.	: Hazırlayan
H.	: Hazreti
İSAM	: İslâm Araştırmaları Merkezi
KSÜ	: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Kuramer	: Kur'an-ı Kerim Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi
M.Ü.	: Marmara üniversitesi
Nşr.	: Neşreden
Ö.	: Ölüm Tarihi
R.a.	: Radiyallahu Anhu
S.a.s.	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
Sad.	: Sadeleştiren
TADER	: Tefsir Araştırmaları Dergisi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	: Tahkik Eden
Ts.	: Tarihsiz
Vb.	: Ve Benzeri
Vd.	: Ve Diğerleri
Y.y.	: Yayın Yeri Yok

ÖZET	
Başlık: Günümüz Türkiye’inde Kur’an ile İlgili Bilim Merkezli Popüler Yorumların Tefsir İlmi Açısından Değerlendirilmesi -Caner Taslaman Örneği-	
Yazar: Seyyide ÖZKAN ÇETİN	
Danışman: Doç. Dr. Bayram DEMİRCİGİL	
Kabul Tarihi: 19/06/023	Sayfa Sayısı: v (ön kısım) +134 (ana kısım)
İslâm dünyasında çağdaş dönemde bilimsel yorumların Kur’an’la ilişkilendirilmesi popüler düzeyde rağbet görmekte ve gitgide yaygınlaşma eğilimi göstermektedir. Bu anlayışa göre bilimsel veriler dış dünya ile ilgili deneyimi referans vermesinden dolayı bir bakıma varlık, evren ve oluşlardan bahseden ayetleri daha doğru anlamayı sağlamaktadır. Bu anlamda bilimselci yaklaşım savunucuları modern bilimin çeperi büyüdükçe ayetlerin anlaşılamayan yönlerinde azalma olduğunu düşünmektedirler. Dolayısıyla Kur’an’ın bilimsel yorumu içerikli çalışmalarda her yeni buluş, teknolojik gelişme veya bilimsel veriye atıfta bulunma gayretine rastlanmaktadır. Böylece Kur’an ifadelerinin bilimsel önerme formuna dönüştürüldüğüne tanık olunmaktadır. Günümüz Türkiye’inde ise benzer yönde çalışmaları ile dikkat çeken yazarlardan biri Caner Taslaman’dır. Çalışmamızda Caner Taslaman örneğinde Kur’an’a pozitif bilim penceresinden bakmanın tefsir ilminin ilkeleri, hedefleri ve sınırları açısından doğru olup olmadığının incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmamız giriş, sonuç ve iki ana bölümden meydana gelmektedir. Giriş bölümünde araştırmamızın konusu, amacı, önemi, yöntemi ve kaynak analizine yer verildikten sonra Kur’an’a bilimselci yaklaşımın tarihi süreci üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde konuyla bağlantılı olması nedeniyle günümüz Türkiye’inde Kur’an ile ilgili bilim merkezli çalışmalar ve bunlara yönelik eleştirel eserler bir arada ele alınmıştır. İkinci bölümde ise Caner Taslaman’ın hayatı ve çalışmalarına dair genel bilgiler verilmesinin ardından yazarın Kur’an’ın bilimsel yorumu çerçevesinde ele aldığı ayetler hakkındaki değerlendirmeleri merkeze alınarak bu yaklaşımın tefsir ilmi açısından barındırdığı mahzurlar tespit edilmiştir. Çalışmamızda Kur’an’ı doğru anlama ve yorumlamada en önemli ihtiyaç olan geçerli bir usule dayanma ilkesinin bilimselci yaklaşımda eksik olduğu ve bunun pek çok probleme zemin hazırladığı kanaatine varılmıştır. Son olarak bu hususta zikredilen önerilerle çalışma tamamlanmıştır.	
Anahtar Kelimeler: Kur’an, Tefsir, Modern Bilim, Bilimselci Yaklaşım, Caner Taslaman	

ABSTRACT	
Title of Thesis: Evaluation of Science-Centered Popular İnterpretations of the Qur'an in terms of the Science of Tafsir in Today's Turkey: The Example of Caner Taslaman	
Author of Thesis: Seyyide ÖZKAN ÇETİN	
Supervisor: Assoc. Prof. Bayram DEMİRCİGİL	
Accepted Date: 19/06 /2023	Number of Pages: v (pre text) +134 (main body)
In the contemporary Islamic world, the understanding of the Qur'an and scientific interpretation is popular and continues to gain popularity. According to this understanding, scientific data provides a more accurate understanding of verses and phrases that talk about existence, the universe, and phenomena, since they refer to the experience of the external world. Therefore, the proponents of the scientific approach think that as the periphery of modern science grows, the incomprehensible aspects of the verses shrink. Thus, in today's studies on the scientific interpretation of the Qur'an, one witnesses an effort to refer to every new invention, technological development or scientific data, thus transforming Qur'anic statements into scientific propositions. What is striking about this tendency is the attempt to build meaningful bridges between the Qur'an and science, despite the frequent emphasis that the Qur'an is not a book of science. In today's Turkey, Caner Taslaman is one of the authors who draws attention with many similar statements. In our study, rather than defining an identity in this sense, we consider whether it is correct to look at the Qur'an from the perspective of positive science in the example of Caner Taslaman in terms of the principles and limits of the science of tafsir. Our study consists of an introduction, conclusion and two main chapters. In the introduction, after the subject, purpose, importance, method and source analysis of our research, the historical process of the scientific approach to the Qur'an is emphasized. In the first part, science-centered studies on the Qur'an in contemporary Turkey and critical works on the Qur'an are discussed together due to their relevance to the subject. In the second part, after giving general information about Caner Taslaman's life and works, the author's evaluations of the verses that he handled within the framework of the scientific interpretation of the Qur'an were taken into the center and the drawbacks of this approach in terms of the science of tafsir were determined. In our study, it is concluded that the principle of relying on a valid method, which is the most important need in understanding and interpreting the Qur'an correctly, is missing in the scientificist approach and that this paves the way for many problems. Finally, the study is completed with the suggestions mentioned in this regard.	
Keywords: Qur'an, Tafsir, Modern Science, Scientistic Approach, Caner Taslaman	

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu

Son dönem İslâm dünyasında pek çok Müslüman araştırmacının ilgisini çeken Kur'an ve pozitif bilim arasındaki ilişki, çağdaş dönem tefsir geleneğinde “bilimsel tefsir” yönelimi olarak bilinmektedir. Bilimsel tefsir, bilimin çeşitli alanlarına taalluk eden bazı ayetlerin bu alanların bilimsel verileri, keşifleri ve gelişmeleri ışığında yorumlanması esasına dayanan bir yöntemdir. Bir başka deyişle varlık, evren ve oluşlardan bahseden ayetler ile modern bilimin bulguları arasında irtibat kurarak Kur'an'ın yüzyıllar öncesinden bu bilgilere işaret ettiğini düşünen ve tüm bunları Kur'an'ın evrenselliği ve mucizevi yönü olarak gören bir anlayış biçimidir. Dolayısıyla bu tefsir türü bilim ve teknoloji alanındaki gelişmelerin devasa boyutlarda genişlediği çağımızda daha çok ilgi çeken bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim kadim bir geçmişe sahip olan ve tefsir tarihinde örneklerine rastlanan bilimsel tefsir, tarihte ve günümüzde birçok eleştiriye maruz kalmış olsa da teknolojik gelişmeler ve bilimsel ilerlemelerle birlikte tekrar tekrar gündeme gelmekte, önemini ve etkisini arttırmaktadır.

Son iki asra bakıldığında bilimsel ilerlemeler doğrultusunda bilime kutsal bir çehre kazandırılırken kutsal metinler de bilimsel bir çehreye büründürülmeye çalışılmaktadır. Bu eğilimin Türkiye'deki Kur'an okumalarında da birtakım yansımaları olmuştur. Caner Taslaman'ın Kur'an'a dair bilimsel içerikli açıklamaları bu hususta bir örnek oluşturmaktadır. Taslaman kaleme aldığı çok sayıda çalışmada ve çeşitli medya araçlarındaki beyanlarında Kur'an'ın bilimsel yorumunu öne çıkaran günümüz yazarları arasında dikkat çeken ve rağbet gören isimlerden biridir. Çalışmamızda bizi bu konuya eğilmeye sevk eden asıl neden yazarın her ne kadar bir tefsir araştırmacısı olmasa da Kur'an'la ilgili çeşitli konularda çok sayıda açıklamasının bulunması ve bu hususta kayda değer bir katılımcı kitlesine sahip olmasıdır. Bu bağlamda bizim bu tezimizde Taslaman'ın çalışmalarının da içinde yer aldığı Kur'an'la ilgili açıklamalar hakkında özellikle “popüler” nitelemesinde bulunmamız kelimenin¹ içerdiği halk kitlelerince tanınır olma ve beğenilme anlamıyla ilişkilidir.

---

¹ Popüler kelimesi Fransızca bir kelime olan *populaire* sözcüğünden alınmıştır. Latince aynı anlama gelen *popularis* kelimesinden evrilmiş olan bu kelime aynı dilde “halk, kamu, cumhur” anlamına gelen *populus*

Çalışmamızda Caner Taslaman'ın Kur'an'ı modern bilimin verileriyle yorumlamasının meşruiyet sorununu tahlil etmeye çalışılırken bu eğilimin Kur'an'ı anlama ve yorumlamadaki katkıları, problemleri ve geleceği gibi hususlar da ihmal edilmemiştir.

Araştırmanın Amacı

Çalışmamızda klasik ve çağdaş dönem tefsir kitaplarından, klasik Arapça lügatlardan, ulûmü'l- Kur'ân'a ait eserlerden ve bu alanda yayınlanmış kitap ve makalelerden de faydalanmak suretiyle Caner Taslaman'ın çalışmalarına konu olan ayetlerin bağlamsal analizi yapılacak ve ihtiyaç duyulduğunda dilsel tahlillere başvurulacaktır. Bir başka deyişle genel anlamda bilimsel tefsir tarzının özel de ise Caner Taslaman'a ait yorumların tefsir ilminin ilkeleri açısından nerede durduğunun tespit edilmesi çalışmamızın asıl konusunu oluşturmaktadır. Buna göre çalışmamız boyunca üzerinde duracağımız temel mesele yazarın modern bilim üzerinden Kur'an'ı yorumlama eğiliminde deney ve gözleme dayanan bilimsel bulguların değişebilme veya yanlışılanabilme oluşunu göz önünde bulundurarak bunlardan ihtimal biçiminde bahsetmek yerine nihai sonuçlar çıkarıp çıkarmamasıdır. İhtiva ettiği konular itibarıyla geniş bir alanı kapsayan Kur'an'ın bilimsel yorumu hem aynı konularda zaman kaybetmemek hem de yeterince incelenmemiş mevzularda daha detaylı analizler

---

sözcüğünden türetilmiştir. bk. <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/pop%C3%BCler> “Erişim Tarihi 07/01/2023”. Popüler kelimesine Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde iki anlam verilmektedir. Bunlardan ilki “halka ait, halka uygun, halkın zevkine uygun, halk tarafından tutulan, halkın arasında yaşayan motiflere, öğelere yer veren, onlardan yararlanan” şeklindedir. Bir diğeri ise “herkesçe tanınan, bilinen” anlamındadır. bk. <https://sozluk.gov.tr/> “Erişim Tarihi 01/05/2022”. Sıfat olarak kullanılan söz konusu kelimenin birden fazla eş anlamlısı bulunmaktadır. Örneğin tanınan, yaygın, güncel, beğenilen kelimeleri bunlardan bazılarıdır. bk. <https://esanlamlisi.net/es-anlamli/pop%C3%BCler/> “Erişim Tarihi 13/05/2022”; <https://esanlamlisinedir.com/kelime/populer-kelimesinin-es-anlamlisi/> “Erişim Tarihi 13/05/2022). Meşhur, şöhret sahibi, şanlı, maruf, namılı sözcükleri ise popüler kelimesine benzer ifadelerdir. bk. <https://www.benzerkelimeler.com/kelime/pop%C3%BCler>. “Erişim Tarihi 15/05/2022”. Çalışmamızın başlığında yer verdiğimiz ilgili kelimenin bu anlamların her ikisine de karşılık geldiği söylenebilir.

Bu bilgilerden hareketle popüler kelimesi en temel anlamıyla “halka ait olan her şey” demektir. Fakat kelime zamanla anlam genişlemesine uğramış ve günümüzde “halkın sevdiği, halkın tanıdığı, halk tarafından kabul görmüş” anlamında kullanılmaya başlamıştır. Mesela popüler müzik, popüler sanatçı, popüler öğretmen gibi örnekleri çoğaltmak mümkündür. bk. Erol Sakallı, “Türkçe Popüler Kültür”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 3/2 (2014), 307.

yapabilmek için Caner Taslaman'ın kitaplarında ve televizyon programlarındaki açıklamalarında konumuz ile ilgili özellikle sıkça ele aldığı ayetler üzerinde durulacaktır. Birçok alanda çalışması olan yazarın, gerektiğinde çalışmamız ile ilgili açıklamalarının yer aldığı diğer alandaki eserlerinden de yararlanılacaktır.

Araştırmacının Önemi

Çalışmamızın özgünlüğü günümüz Türkiye'sinde popüler kültür ve anlayışta geniş bir kitle tarafından takip edilen yazarın bu yaklaşım ile ilgili genel bir çerçevede yaptığı değerlendirmelerin daha kapsamlı bir araştırma ile ele alınmış olmasıdır. Bu anlamda çalışmamız söz konusu yaklaşımın günümüzde Kur'an'a yüklediği misyonu inceleme ve bunun sosyokültürel ve felsefi boyutlarını tahlil etmeye çalışma teşebbüsü olarak da görülebilir.

Bununla birlikte bilimsel tefsirle ilgili yapılan çalışmaların bazısı belli bir ön kabulle meseleleri ele almaktadır. Böyle bir yaklaşım eldeki argümanların objektif bir şekilde değerlendirilmesinden uzak olacaktır. Bu nedenle çalışmamızda bu minvalde bir tutum içerisinde olmamaya dikkat ederek ortaya konmuş olan verileri tüm yönleriyle tarafsız bir şekilde değerlendirilmesine, tespit ve mukayese edilmesine özen gösterilmiştir.

Araştırmanın Yöntemi

Çalışmamız genel olarak metin analizi, tasvir ve tenkit yöntemlerine dayanmaktadır. Bunun için araştırmamızda söz konusu alandaki metinlerden konumuzla ilgili bilgi toplama, verileri sınıflandırma, karşılaştırma, örneklendirme, anlama, izah etme ve değerlendirme gibi sosyal bilimlere ait temel araştırma teknikleri kullanılmıştır. Her şeyden önce konuyla ilgili düşüncelerini ele aldığımız Caner Taslaman'ın müstakil bir tefsirinin veya tefsir usulüne dair bir çalışma kaleme almadığını dikkate almak gerekmektedir. Bu nedenle yazarın kaleme aldığı çalışmalarındaki açıklamalarında ve çeşitli medya araçlarındaki beyanlarında Kur'an ve modern bilim ilişkisine dair değerlendirmeleri birer argüman olarak kabul edilmiştir. Tezimizin konusu Kur'an'ın doğru yorumlanması ve anlaşılması gibi temel bir meseleyle yakından ilgisi olduğundan tefsir geleneğinde kendine yer edinmiş tefsirlere, usul eserlerine ve sözlüklere çalışmamız süresince sıkça başvurulmuştur. Bu kaynaklardan ilgili ayetler hakkında doğrudan açıklama getiren rivayetler, varsa sebab-i nüzul bilgileri, kıraat açıklamaları,

bazı dilbilimsel veriler sağlanmıştır. Böylece bu veriler modern bilimin alanlarına dahil edilen ayetlerin nazil olduğu toplumda nasıl anlaşıldığı ve uygulandığı hususunu anlamamıza yardımcı olmuştur. Kaynaklardaki bu bilgilerden hareketle ele alınan ayetler ile ilgili yorumların Caner Taslaman'ın bilimsel yaklaşımına delil oluşturup oluşturamayacağı yönünde bir değerlendirme yapılmıştır. Yine modern bilimle irtibatlandırılan kâinat ayetleri hakkındaki çağdaş yorum ve değerlendirmeler sınıflandırılmıştır. Daha sonra tüm bu yorum ve değerlendirmelerin bize sunduğu durum ve olgular tespit edilmeye çalışılmıştır. Problemin neden ve sonuçlarına dair çıkarımlarda bulunurken de elde edilen tüm bu veriler ayrı ayrı ve çeşitli yönlerden analiz edilmiş ve böylece karşılaştırma metodunun kullanılabilmesi için yardımcı olacak materyaller hazırlanmıştır. Aynı zamanda Taslaman'ın açıklamalarında bazı ayetlerin bilimsel özellik kazanmasına neden olan söz konusu keşfin, teorinin veya bilimsel gelişmenin bilim dünyasında ne zaman, nerede, nasıl ve kimin öncülüğünde ortaya çıktığı bilgilerine değinilmiştir. Bu hususta daha çok bilim ve teknoloji konulu akademik çalışmalardan ve süreli yayınlardan faydalanılmıştır. Bu yaklaşım Caner Taslaman'ın bilimsel bilgi türüne indirgediği ilgili ayet ya da ayet gruplarında bilimsel gelişmelerin neden olduğu yorum farklılığını tespit etmemizi kolaylaştırmıştır.

Araştırmamız günümüzde söz konusu ayetlerin bilimsel tefsire konu olmasına neden olan bilimsel bilgilere teveccüh gösteren meâl ve tefsirlerle örneklendirilmiştir. Buna ilaveten Kur'an'ın bilimsel yorumu türünden birbirine benzer pek çok çalışma arasından daha çok akademik düzeyde olanlarla da konumuz temellendirilmeye çalışılmıştır. Çalışmamızda gerek matbu gerekse elektronik ortamda yer alan birçok çalışmadan faydalanılmıştır. Yine çalışmamızda ele aldığımız ayetlerin meâlleri hususunda da çeşitli kaynaklardan istifade edilmiştir.

Çalışmamızda ağırlıklı olarak kaynak taramasıyla sonuca ulaşmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda düşüncemizi değerlendirirken Mukâtil b. Süleymân'ın (ö. 150/767) *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân'ı*, Ferrâ'nın (ö. 207/822) *Meâni'l-Kur'an'ı*, Ebû Ubeyde'nin (ö. 209/824) *Mecâzü'l-Kur'an'ı*, Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin (ö. 310/923) *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'an'ı*, Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin (ö. 333/944) *Te'vîlâtü ehli's-sünne'si* gibi erken dönem tefsirleri en çok başvurduğumuz eserler arasında olmuştur. Bunların yanı sıra sonraki dönemlere ait olmakla birlikte sahabe ve tâbiîn müfessirlere ait yorumları derlenmiş bir şekilde ihtiva eden tefsirler olmasından dolayı

Ebü'l-Hasen el-Mâverdî'nin (ö. 450/1058) *en-Nüket ve'l-uyûn* ve Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 597/1201) *Zâdü'l-mesîr* adlı eserlerinden de yararlanılmıştır. Yine Zemahşerî (ö. 538/1143), Fahrüddîn er-Râzî (ö.606/1210), Kurtûbî (ö.671/1272), İbn Kesîr (ö. 774/1373), Süyûtî (ö. 911/1505) gibi müfessirlerce yapılan yorumlar özetlenmiştir. Çağdaş döneme gelindiğinde Şevkânî (ö.1834), Âlûsî (ö. 1854), Tantâvî Cevherî (ö. 1940), Elmalılı Hamdi Yazır (ö.1942), Seyyid Kutub (ö.1966), İbn Âşûr (ö.1973), Mevdûdî (ö.1979), Zağlûl en-Neccâr (ö. 2015) gibi birçok müfessirin tefsirlerindeki izahlara yer verilmiştir. Yine kaleme aldıkları tefsirlerinin bilimsel yaklaşımı çağrıştıran isimlerinden dolayı Bayraktar Bayraklı, Süleyman Ateş, Celal Yıldırım gibi isimlerin ilgili ayetler hakkındaki yorumlarına başvurulmuştur. Böylece ele alınan ayetlerin hem klasik hem modern döneme ait Kur'an yorumlarının tahlili okuyucunun bu ayetleri daha geniş bir perspektiften okuyabilme imkânı sağlayacağı düşünülmüştür.

Esbab-ı Nüzul ile ilgili Vâhidî'nin (ö. 468/1076) *Esbâbü nüzûli'l-Kur'ân*'ı, Süyûtî'nin *Lübâbü'n-nükûl fî esbâbi'n-nüzûl'ü* gibi eserlere müracaat edilmiştir. Ayrıca söz konusu ayette bilimsel yorumun hareket noktası olan kelimenin lügavi alanlarını tespitinde Halîl b. Ahmed'in (ö. 175/791) *Kitâbü'l-ayn*, İbn Fâris'in (ö. 395/1004) *Mu'cemü mekâyîsi'l-luga*, , Râgıb el-İsfahânî'nin (ö. 502/1109) *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, İbn Manzûr'un (ö. 711/1311) *Lisânü'l-Arab* gibi klasik Arapça sözlüklerden istifade edilmiştir. Zaman zaman Kur'an semantiğiyle ilgili modern çalışmalardan da faydalanılmıştır. İlgili ayette geçen kelime veya ifadenin dilin imkânlarından yola çıkarak bilimsel bir bilgiye işaret edip etmediğinin gösterilmesi amaçlanmıştır. Böylece Caner Taslaman'ın açıklamalarında modern bilim ile ilişkilendirdiği lafzın hakiki veya mecazi manada olup olmadığı, çok anlamlı bir kelime ise hangi anlamının tercih edileceği, mana ve maksat ile bağının ne olduğu gibi hususlar tespit edilmeye çalışılmıştır. Şunu da belirtmek gerekirse burada yazarın modern bilim ile ilişkilendirdiği tüm ayetleri tahlil etmek çalışmamızın sınırlarını aşacağından tezimizi daha iyi izah edebilmemize yardımcı olacağını düşündüğümüzden özellikle bilimin farklı alanlarına dahil edilen ayetler tercih edilmiştir. Fakat kimi alanlarda ileri sürülen teorilerin neden-sonuç ilişkisi ile birbirinin devamı niteliğinde olması ele aldığımız bazı ayetlerin aynı alandan olmasını gerektirmiştir.

Tüm bu değerlendirmelerden sonra ilgili ayetlerin anılan şekilde bilimsel tefsire malzeme yapılması hâlinde ne gibi mahzurların ve olumsuzlukların doğabileceği tespit edilmeye çalışılmıştır. Başka bir deyişle söz konusu yaklaşımın gerekçeleri de ortaya koyulup isabetli olup olmadığı belirlenmeye çalışılarak bu kapının açılmasının hangi sonuçlara müncer olabileceğinden söz edilmiştir. Bu hususta bilimsel tefsirle ilgili makale ve kitaplardaki eleştirel değerlendirmelerden yararlanılmıştır. Bu sayede Taslaman'a ait yorumların nesnel veya öznel olan kısımlarını ayırt etme imkânının ortaya çıkacağı düşünülmüştür. Ayrıca Kur'an ve tefsir çalışmaları çerçevesinde Kur'an ve bilim ilişkisi ile ilgili ortaya çıkan literatürün geniş bir yelpaze oluşturduğu söylenebilir. Kur'an ve modern bilim ilişkisi hususunda yaklaşımıyla isminden sıkça söz ettiren Caner Taslaman'ın bu değerlendirmelerine kısmen yer veren çalışmalar bulunmaktadır. Fakat tezimizi diğer çalışmalardan ayıran yön ise tespit edebildiğimiz kadarıyla Taslaman'ın çıkarımlarına dair tez türünde müstakil bir çalışmanın mevcut olmayışıdır. Çalışmamız giriş, sonuç ve iki ana bölümden oluşmaktadır.

Kur'an'a Bilimsel Yaklaşımın Tarihi Seyri

Kur'an'ın bilimsel yorumu ile ilgili ilmî tefsir, fennî tefsir, Bucailizm gibi çeşitli adlandırmalarla² ve tanımlamalarla karşılaşılmaktadır. Söz konusu tanımlar arasında ise en çok dikkat çekici olanın ve yapılan çalışmalarda kullanılanın şu olduğunu görüyoruz: “İlmî tefsir, Kur'an ayetlerine ilmî ıstılahları hâkim kılarak çeşitli ilimleri ve felsefî görüşleri Kur'an'dan çıkarma gayretinde olan bir tefsirdir.”³

---

² Arapça eserlerde genellikle *et-tefsîru'l-ilmî*, tefsir ilmini konu alan çeşitli çalışmalarda *ilmî tefsir*, *fennî tefsir*, *asrî tefsir*, *el-itticâhu'l-ilmî* gibi ifadeler kullanılmaktadır. Batı literatüründe *science* ve *scientific tafsir* şeklindeki kullanımlar öne çıkmaktadır. Türkçe literatürde ise yaygın hâle gelen *bilimsel tefsir* ve *bilimsel yorumlama* tabirleridir. bk. Süleyman Gezer, *Kur'an'ın Bilimsel Yorumu-Bir Zihniyet Tahlili* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 25; Ercan Şen, *Bilimsel Tefsiri Yeniden Düşünmek* (Bursa: Emin Yayınları, 2021), 30. Bu yaklaşımın popüler hâle gelmesi ve rağbet görmesinde Maurice Bucaille'nin çalışmalarının önemli bir rolü vardır. Özellikle çağdaş doğa bilimlerinin verileri ışığında Tevrat, İnciller ve Kur'an'ın mukayesesi hakkında çalışma yapan Bucaille'ye atfen “Tefsirde Bucailizm”, “Kur'an Yorumunda Bucailizm” gibi nitelemeler de yapılmaktadır. bk. Mustafa Öztürk, *Kur'an, Tefsir ve Usûl Üzerine* (Ankara: Ankara Okulu, 2011), 29. Bu yaklaşım Abbasiler dönemindeki tercüme faaliyetlerine kadar götürüldüğü olmuştur. Bundan dolayı “Tefsirde Helenizm” şeklinde tanımlanarak oldukça sert bir dille eleştirilmektedir. bk. Dücan Cündioğlu, “Tefsirde Helenizm: Bilimsel Tefsir Zaafı ve Eleştirisi”, *Bilgi ve Hikmet Dergisi*, 4 (1993), 160. Şii tefsir araştırmacılarından Ali Ekber Babai bu yaklaşım için *bilimsel içtihadla tefsir ekolü* ismini uygun görmüştür. bk. Ali Ekber Babai, “Bilimsel Tefsir Ekolü, Deliller ve Eleştiriler”, *Misbah* 3/9 (2014), 53.

³ Emîn el-Hûlî, *Kur'an Tefsirinde Yeni Bir Metod*, çev. Mevlüt Güngör (İstanbul: Bayrak Matbaası, 1995), 40. Aynı tanıımı Muhammed Hüseyin ez-Zehebî *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn* adlı eserinde

Arapça eserlerde et-tefsîru'l-ilmî şeklindeki kullanım Türkçeye “ilmî tefsir” olarak lafzen aktarılmıştır. Bu da yanlış anlaşılabilen bir kavramsallaştırmaya yol açmaktadır. Bu yorum anlayışına meşru bir zemin oluşturabilmek için Kur'an'daki “ilm” tabiri “modern bilgi” kavramına eşitlenmeye çalışılmaktadır. Oysa Kur'an'da bu kavram daha çok vahiyle temellendirilen bilgi anlamında kullanılmaktadır.⁴ İngilizcede ise deneye ve gözleme dayanan bilgiyi ifade eden “science/ scientific” kelimelerinin karşılığı Türkçede “bilim/ bilimsel” kelimeleridir. Söz konusu yaklaşımın bilimsel gelişmeler ve teknolojik keşifler doğrultusunda hareket ettiğini düşündüğümüzde “ilm” kelimesinin semantik alanının bu yorum anlayışından çok farklı olduğu ve “bilim” kelimesinin bu faaliyeti daha iyi yansıttığı söylenebilir.⁵ Dolayısıyla biz bahsedilen bu adlandırmalar arasında “bilimsel yorum” ifadesini uygun görüyoruz.

Kanaatimizce günümüzde Kur'an'a bilimsel yaklaşımların genel karakteristiği dikkate alınarak Kur'an'ın bilimsel yorumu şu tanımın realiteyle daha uyumlu olduğu gözlenmektedir:

“Deneye ve gözleme dayalı bilimlerle bazı Kur'an ayetleri arasında ilişki kurup söz konusu ayetleri bu bilimlerden elde edilen güncel bilgiler ışığında yorumlamak ve çeşitli bilimsel görüşleri ayetlerden çıkarmak suretiyle Kur'an'ın hem evrenselliğini hem de mu'ciz bir ilahi kelim olduğunu delillendirmeye çalışma tavrıdır.”⁶

Bu tanıma, modern bilimin verilerine Kur'an ayetlerinden destek bulma ve buradan hareketle Kur'an ile bilim arasında uyum bulunduğunu gösterme, pozitif bilimler aracılığıyla ve yardımıyla ayetlerin gerçek anlamını ortaya çıkarma, ayetlerin modern bilimin keşifleriyle bağını tespit etme gibi temalar da ilave edilmektedir.⁷ Böylelikle günümüzde bu yaklaşımın temelini Kur'an'ı bir şekilde bilimle irtibatlandırma çabasının oluşturduğu görülmektedir.

Bilimsel yaklaşımı tanımlarken kullanılan bu ifadeler arasında “bilimsel veri”, “gelişme”, “pozitif bilim”, “modern” gibi kavramların sıklıkla dillendirildiği müşahede

---

kullanmıştır. bk. Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirîn* (Kahire: Mektebetü Vehbe, ts.), 2/349.

⁴ İlhan Kutluer, “İlim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/109-114.

⁵ Gezer, *Kur'an'ın Bilimsel Yorumu*, 25.

⁶ Kovsar Taghiyev, *Gazzâli – Şâtıbî Sarkacında Bilimsel Tefsir* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016), 27.

⁷ Şen, *Bilimsel Tefsiri Yeniden Düşünmek*, 48.

edilmektedir. Bu zaviyeden bakıldığında özellikle yaklaşık son iki asırdan bu yana bu yaklaşımın Kur'an yorumunda bir yöntem olarak yer bulmaya çalıştığı söylenebilir. Nitekim çağdaş dönemde Kur'an'ın bilimsel yorumunu kavramsal açıdan bir disiplin olarak meşrulaştırma yoluna gidilmektedir. Bu hususta Hz. Peygamber ve sahabe dönemine gidilerek meşruiyet zemini oluşturulmaya çalışıldığı dikkatten kaçmamaktadır.⁸ Mesela rivayetlerde varlık, evren ve oluşlardan bahseden ayetlerin tefsirinde kullanılan ifadelerin ve yorumların kısmen bilimsel anlayışa bir örnek olduğu ve günümüzde bu çerçevedeki değerlendirmelerin nüvesini oluşturduğu ileri sürülmektedir.⁹ Açıkçası söz konusu ayetler yorumlanırken bilimsel izahlar yapan gelenekteki anlayışın modern dönemin bilimselci yaklaşımını ve tavrını yansıtır yansıtmadığını, bu yorumların günümüz bilimselci anlayışa kaynak teşkil edip edemeyeceğini görmek için bu tarihi sürece göz atmamız yerinde olacaktır.

Bilimin yükselişi İslâm dünyasında 7. asırdan 16. asra, Batı'da ise 16. asırdan başlayarak günümüze kadar uzanan bir serüvendir. Doğu'da bilim adamlarının ve bilimsel kaynakların korunduğu, sahiplenildiği ve önemsendiği, bilimsel ve özgür düşünceye büyük imkânların ve ortamların sağlandığı hatta İslâm dünyasının çoğunun bilimsel, ekonomik, kültürel, siyasi ve dini açıdan zirvede olduğu bu dönem doğu için "Altın Çağ" olarak isimlendirilmiştir.¹⁰ Fakat İslâm bilim tarihinin zirvesi olan bu dönemlerde dahi Kur'an'a bilimsel yaklaşımın günümüzdeki kadar yoğun bir ilgiye mazhar olduğu söylenemez.¹¹ Bir başka deyişle anılan dönem Kur'an'ı bilimsel yorumlama yönelimi açısından değerlendirildiğinde çağımızda görmüş olduğu rağbete kıyasla kendine pek fazla yer bulamadığı bir zaman dilimidir.¹²

Öte yandan bu anlayışın başlangıcı ile ilgili net bir tarihten bahsedilmemekle birlikte Abbâsîler zamanında canlılık kazandığı, dönemin kelim, fıkıh, tasavvuf ve felsefe âlimi Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) bu yaklaşımı geliştirdiği ve teorik olarak sistemleştirdiği

---

⁸ Necmettin Gökçır, Veysel Güllüce'nin "Destekleyenler ve Karşı Olanlar Açısından Bilimsel Tefsir" Adlı Tebliğinin Müzakeresi, *Kur'an ve Pozitif Bilim*, ed. M. Turan Çalışkan (İstanbul: Kuramer Yayınları: 2020), 159.

⁹ Veysel Güllüce, "Destekleyenler ve Karşı Olanlar Açısından Bilimsel Tefsir", *Kur'an ve Pozitif Bilim*, ed. M. Turan Çalışkan (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2020), 111.

¹⁰ Ömer Ali Keskin, "Batı'nın Karanlık Doğu'nun Altın Çağında Bilim: İslâm Bilim Tarihi Açısından Bir Karşılaştırma", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9/ Özel (Aralık 2019), 142-151.

¹¹ Gökçır, Veysel Güllüce'nin "Destekleyenler ve Karşı Olanlar Açısından Bilimsel Tefsir" Adlı Tebliğinin Müzakeresi, 159.

¹² Şen, *Bilimsel Tefsiri Yeniden Düşünmek*, 101.

kabul edilmektedir. Bu alan ile ilgili çalışmalarda Gazzâli bu yönelimin öncüleri arasında sayılmakta ve özellikle temel bir referans olarak gösterilmektedir.¹³ Aslına bakılırsa Gazzâli'nin evren ve canlılarla ilgili bazı ayetlere dair yorumlarının bilimsel sayılabilecek türden olması, Kur'an'a yaklaşımından doğan fikirleri ve ayetlerin birden fazla anlam katmanını ihtiva ettiğine ilişkin değerlendirmeleri bilimsel yaklaşımda kurucu isim olarak kabul edilmesini sağlamıştır.¹⁴ Her ne kadar eleştiriye açık olsa da Gazzâli'nin Kur'an ayetleri hakkında bilimsel açıklamalarda bulunmasıyla günümüzdeki anlayışlar arasında amaç, yöntem ve içerik açısından bir benzerlik olmadığı dile getirilmektedir. Şöyle ki Gazzâli'nin bu anlayışının merkezinde hikmet, ahlak ve manevî kazanım kavramları varken, modern bilimsel yaklaşım ise Kur'an'ın mu'ciz bir kelimeler olduğunun kanıtlanması amacına yönelmiştir. Diğer bir deyişle modern bilimsel yaklaşım Kur'an'da bilimsel olgulara işaret edildiğini delillendirme çabasıdayken Gazzâli Allah'ın fiil ve sıfatlarını çeşitli bilim alanları ile ilişkilendirerek açıklamaya çalışmaktadır.¹⁵

Bilimsel tefsiri sistemleştirme ve yaygınlaştırma anlamında Gazzâli'den sonra çokça referans olarak gösterilen bir başka isim Fahreddîn er-Râzî'dir (ö. 606/1210). Gazzâli'den bir asır sonra yaşamış olan Râzî'nin kaleme aldığı *Mefâtihu'l-gayb (et-Tefsîru'l-kebîr)* adlı eseri kozmolojiden jeolojiye tıp alanından zoolojiye kadar hemen her konuda bilgiden bahsetmesi hasebiyle bu anlayışın yer verildiği ilk tefsir olarak kabul edilmektedir.¹⁶ Bu hususta öncelikle Râzî'nin nasıl bir Kur'an tasavvuruna sahip olduğunun ortaya konulup tefsir anlayışının sağlıklı bir biçimde tahlil edilerek bu yaklaşımı sistemleştiren bir isim olarak öne çıkıp çıkamayacağının tespit edilmesi gerekir. Nitekim Râzî'nin tefsirinde çeşitli alanlara dair bilgi aktarmasındaki temel saik kelimelerle alakalı olup müfessir ayetler vesilesiyle inanç ilkelerini destekleme ve delillendirme gayesi gütmektedir. Bu bağlamda Râzî'nin çağdaş dönemin bilimsel tarzından farklı bir yaklaşım ortaya koymuş olduğu rahatlıkla söylenebilir. Çünkü

---

¹³ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi* (Ankara: Fecr Yayınları, 2019), 745-746; Celal Kırca, *Kur'an ve Fen Bilimleri* (İstanbul: Marifet Yayınları: 1986), 15; Mehmet Zeki Doğan, *Kur'an'ın Bilimsel İ'câzı* (İstanbul: Hiper Yayınları, 2021), 113.

¹⁴ Taghiyev, *Gazzâli – Şâtıbî Sarkacında Bilimsel Tefsir*, 203.

¹⁵ Taghiyev, *Gazzâli – Şâtıbî Sarkacında Bilimsel Tefsir*, 209; İsmail R. Farukî, "Batı Bilimi Karşısında Müslümanların Tavrı", haz. Mustafa Armağan, *İslam ve Bilim Tartışmaları* (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021), 118; Ömer Faruk Yavuz, "Gazzâli ve İlmî Tefsir", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (2011), 58; Şen, *Bilimsel Tefsiri Yeniden Düşünmek*, 104.

¹⁶ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 746.

modern dönemin bilimsel eğilimine özgü bir özellik olan varlık, evren ve oluşlardan bahseden ayetler üzerinden Kur'an'ın ilahi kelimeler olduğunu ispatlama ve onu bilime onaylatma çabası bu tefsirde görülmemektedir.¹⁷

Bilimsel yorum anlayışında Gazzâlî ve Râzî'nin yanında Ebü'l-Fadl el-Mürsî (ö. 655/1257), Beyzâvî (ö. 685/1286), Süyûtî (ö. 911/1505) gibi bazı isimler bu yaklaşımın teorik çerçevesinin ortaya çıkıp gelişmesinde katkı sağlayanlar arasında sayılmaktadır. Süyûtî'den sonraki dönemde ise Kâtip Çelebi (ö. 1068/1657) *Mizânu'l-Hâkk* adlı çalışmasında, Erzurumlu İbrahim Hakkî (ö. 1186/1772) ise 18. yüzyılın sonunda kaleme aldığı *Mâ'rifetname* isimli meşhur eserinde yaşadıkları çağın ilim anlayışına uygun olarak bazı örneklerle yer vermişlerdir. Fakat bunlar münferit bir çabadan ileri gidememiştir.¹⁸ Esasen bu eserlerde göze çarpan nitelik ayetlerin tek tek bilimsel yorumuna tabi tutulması değil Kur'an'ın her şeyi içeren bir kitap olduğunun kanıtlanması çabasıdır.¹⁹

Buna mukabil “Altın Çağ” olarak nitelendirilen bu zaman diliminde İslâm dünyası birçok bilim alanında ilerleme ve gelişme²⁰ kaydederken Hristiyan dünya bilime karşı oldukça mesafeli bir tavır sergileyerek reddedici bir yaklaşım ortaya koymuştur. Bilimsel düşünce Orta Çağ kilisesi tarafından baskı altında tutulmuş, bilim adamlarına karşı çıkmış, bilimsel buluşlar kabul edilmemiş ve böylece Hristiyan dünya kilise tarafından âdeta karanlığa mahkûm edilmiştir. Bunun yanı sıra Kutsal Kitap'ın yorumu Batı'da yüzyıllar boyunca kilisenin tekelinde olmuş, Kutsal Kitap'ın özgürce yorumlanabilmesi düşüncesi kendisine meşruiyet zemini bulamamıştır. Dolayısıyla bu çağ Hristiyan dünyasında deneysel bilimlerin ve özgür düşüncenin en kısır ve aynı zamanda din-bilim ilişkisi üzerine dile getirilen eleştirilerin en yoğun olduğu zamanlardır. Böylece bilim tarihinde bu dönem İslâm dünyası için “Altın Çağ” olarak adlandırılırken Batı için “Karanlık Çağ” olarak nitelendirilmektedir. Esasen Orta Çağ ve modern dönemdeki Hristiyan dünyasını anlayabilmek için onun dinle olan

---

¹⁷ Mustafa Öztürk, “Bilimselci Kur'an Yorumlarının Genel Kritiği”, *Kur'an ve Pozitif Bilim*, ed. M. Turan Çalışkan, (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2019), 218-219.

Abdulkadir Demir, *Fahreddin er-Râzî'nin Tefsirinde Kevni Ayetlere Yaklaşımlar* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 317-321; Şen, *Bilimsel Tefsire Yeniden Düşünmek*, 104.

¹⁸ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 746.

¹⁹ Şen, *Bilimsel Tefsiri Yeniden Düşünmek*, 113.

²⁰ bk. Fuat Sezgin, *İslam'da Bilim ve Teknik*, çev. Abdurrahman Aliy (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2015).

münasebetini ele almak önem arz etmektedir. Nitekim Hıristiyanlığın izlerini güzel sanatlardan felsefe akımlarına, edebiyattan ahlâk ve hukuk kurallarına kadar etki-tepki olarak görmek mümkündür. O hâlde Batı'nın Kur'an'ı bilimsel yorumlamada nasıl bir etkisi olduğunu anlamak için bugün bulunduğu konuma geliş serüvenini, din-bilim ilişkisinde yaşanan değişimin gerekçelerini incelemek gerekmektedir.²¹

16. yüzyıldan itibaren İslâm dünyasının kaydettiği bilimsel gelişmeler ve birçok önemli çalışma siyasi, askeri, kültürel ilişkiler sonucunda Batı'ya aktarılmış, bilim âdeta başka bir coğrafyaya göç etmiştir.²² Bu bilimsel birikim Batı'da "Rönesans", "Aydınlanma" ve "Modernite"nin ortaya çıkışını tetiklemiştir. Akıl ve bilim bu dönemin çift direği olmuş, insana özgürlük kazandıran birer güç olarak görülmüş, bu ikisine dayanan düşünceler düşünürlerin amacı hâline gelmiştir. Geleneksel değerlerle beraber politik, dini, sosyal ve ahlaki kurumlar eleştiriye tabi tutularak analiz edilmiş, bunların insanın büyüme ve gelişmesinde engel olduğu ileri sürülmüştür.²³ İnsanlığın sorunlarını çözme noktasında din adamlarına duyulan içten güven yerini bilim adamlarına bırakmıştır. Böylece Batı'da din adamları ve bilim adamları arasında yaşanan esas çatışma Rönesans'ın uzantısı olan 17-19. yüzyıllar arasındadır. Bilimsel keşiflerle birlikte evren anlayışı hakkında ortaya çıkan yeni görüşler dinin toplum üzerindeki otoritesini sarsmaya başlamış ve bu anlamda Hıristiyan dünyasında din-bilim çatışmasının en kötü deneyimlerinin yaşandığı dönem olmuştur.²⁴ Dolayısıyla Batı'nın bilimsel açıdan gelişme sürecinde dinî yapının önemli ölçüde çözülme yaşadığı söylenebilir.

Öte yandan Batı'da bilimsel ve teknolojik gelişmelerin hız kazanıp çeşitlenmesi doğrudan veya dolaylı bir şekilde İslâm coğrafyasının çoğunu etkisi altına almıştır. Esasen modern dönemde Kur'an'a bilimsel yaklaşımın canlanmasının arka planında

---

²¹ Şehmus Demir, *Kur'an'ın Yeniden Yorumlanması: Batıyla Münasebetin Kur'an Yorumuna Yansımaları* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2014), 17.

²² Fakat burada batının "Karanlık Çağ"daki zihniyetinin doğuda görüldüğünü söylemek mümkün değildir.

²³ Irwing M. Zeitlin, *Aydınlanma: Felsefi Temeller*, çev. Mustafa Tekin, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/13 (Şubat 2002), 229-230.

²⁴ Modern bilimin kurucularından Galileo Galilei tarafından 1615 yılında Büyük Düşes Christina'ya yazılan bir mektupta din ile bilimin farklı yollar olduğu, İncil'in bir fizik kitabı olmadığı fakat yapılan bilimsel araştırmalarla bir noktada her ikisinin de benzer bir resim ortaya koyacağı dile getirilmektedir. Esasen İncil ve bilimin aynı hakikate varmanın iki farklı yolu olduğunu düşünen Galilei mektubunda Kopernikçiliği Katolik Kilisesi'nin doktrinleriyle uyumlu hâle getirmeyi amaçlamaktadır. <http://dusuncetarihi.kapadokya.edu.tr/makale/bilimlerin-kralicesi-olan-ilahiyata.html> "Erişim Tarihi 16/03/2022". Günümüzde de Kur'an-bilim ilişkisi ile çalışmalarda Kur'an'ın bir bilim kitabı olmadığı, fakat birbirlerinden ayrı alanlar olsalar da birbirlerini tamamlamakta ve birbirleriyle çelişik şeyler söylemedikleri şeklinde benzer söylemler dikkat çekmektedir.

Batı'nın elindeki bu bilimsel egemenliğin olduğu söylenebilir. Batı'nın gelmiş olduğu bilimsel seviyeye doğunun kaynaklık ettiği açık olmakla beraber öğretmen konumundan öğrenci konumuna gelen İslâm uygarlığını birtakım yenilgi, mahcubiyet ve zayıflık psikolojine, kimi zaman Batı hayranlığına itmiştir. Bu tepkiler neticesinde Batı'nın bilimini alma şeklinde bir tavra girilip ulaşılan bilimsel sonuçlara aslında Kur'an metninde işaret edildiği, Kur'an ayetlerinin bilimle çelişmediği veyahut Kur'an ayetlerini desteklediği şeklinde savunmacı ve ispata dayalı bir üslup güç kazanmaya başlamıştır. Bunun sonucunda Kur'an'ı bilimsel yorumlamanın hareketlenme sürecine girilmiştir.²⁵ Kur'an'ın Allah kelamı oluşu bu şekilde delillendirilmeye çalışılmıştır.

Bu durumun ortaya çıkmasında Batı'dan gelen önyargılı eleştirilerin de rolü vardır. Kilise eliyle tekelleştirilmiş Hristiyanlık ile İslâmiyet arasında bir benzerlik kurulmaya çalışılmış, Hristiyanlık özelinde geliştirilen karşıt çıkarımlardan yola çıkarak İslâm eleştiri konusu yapılmıştır. Nitekim Ernest Renan (ö. 1892) 29 Mart 1883 yılında Sorbonne Üniversitesi'nde verdiği "İslâm ve Bilim" konulu konferansta genel anlamıyla İslâm dininin bilim ve felsefenin gelişmesine mâni olduğu şeklinde özetlenebilecek iddiası²⁶ ile dikkatleri üzerine çekmiş ve onun bu tezini cerh etmek üzere İslâm dünyası yazarları birçok makale ve kitap kaleme almıştır.²⁷

19. yüzyıldan itibaren Renan ve benzerlerinin söz konusu iddiaları İslâm dünyasında din-bilim ilişkisine dair bir canlanma meydana getirmiş ve bu iddiaların reddedilmesini amaçlayan ve savunmacı niteliği ağır basan pek çok eser yazılmıştır. Dolayısıyla bu alanda çeşitli dillerde telif edilen yüzlerce kitap ve makaleden oluşan geniş bir literatür ortaya çıkmıştır. Hâl böyle olunca modern dönemde bilimsel yaklaşım bağlamında öne çıkan bazı isimlere ve eserlerine yer verilmesi uygun olacaktır.

Bu çerçevede mesleği tabiplik olan Muhammed b. Ahmed el-İskenderânî (ö. 1889) *Keşfü'l-esrâri'n-nûraniyye* adlı eserinde Kur'an ayetlerini modern bilimlerle okuyup yeniden yorumlayarak bilimsel değerlendirmelere fazlaca yer veren ilk isimlerden biridir. el-İskenderânî'den sonra es-Seyyid Abdurrahman el-Kevâkibî (ö. 1902) *Tebâiu'l-istibdâd ve mesâriu'l-isti'bâd* adlı çalışması ile bu yaklaşımın temsilcileri arasında sayılmaktadır. el-Kevâkibî Batılı bilim adamlarının keşfettiği gerçeklere

---

²⁵ Şen, *Bilimsel Tefsiri Yeniden Düşünmek*, 81-82.

²⁶ <https://archive.org/details/islam-ve-bilim-ernest-renan/page/8/mode/2up> "Erişim Tarihi 06/06/2022".

²⁷ Ramazan Yıldırım, "İslam-Bilim İlişkisi Bağlamında Ataullah Bayezidof'un Renan'a Reddiyesi", *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (Bahar 2017), 75-76.

Kur'an'ın asırlar öncesinden açıkça veya telmih yoluyla işaret edildiğini ileri sürerek çalışmada Kur'an'dan birtakım bilim alanlarına ait çeşitli örneklendirmeler yapmaktadır.²⁸ el-Kevâkibî ile aynı dönemde bilimsel yaklaşımın öncülüğünü yaptığı kabul edilen Gazi Ahmed Muhtar Paşa (ö. 1919) ise *Serâirü'l-Kur'ân fî tekvini ve ifnâi ve iâdeti'l-ekvân* adını verdiği çalışmada döneminin astronomideki en son gelişmeleri ile yetmiş kadar ayeti eşleştirmiştir. Böylelikle Kur'an'ın gelişmeye devam eden bilimle asla çatışma hâlinde olmadığını bilakis müspet ilimlerle uyum içerisinde olduğunu göstermek istemiştir.²⁹ Tantâvî Cevherî'nin (ö. 1940) ise bilimselci yaklaşımda zirve noktasına ulaştığı kabul edilmektedir. Cevherî'nin 25 cilt olarak tamamladığı *el-Cevâhir fî tefsiri Kur'âni'l-Kerîm* adlı tefsiri bu alanla ilgili çalışma yapanların temel başvuru kaynaklarından biri hâline gelmiştir. Nitekim çeşitli resimler, haritalar, şekillerle ansiklopedik bilgilerden bahsederek geleneksel tefsir yazımının dışında farklı bir üslup ile kaleme alınan tefsirde hemen hemen Batı'da keşfedilen her bir icada Kur'an'dan referans gösterilmeye çalışılmıştır.³⁰ Müfessir eserini yazmaya sevk eden temel gayenin Kur'an'da bilimle irtibatlandırılacak birçok ayet bulunmasına rağmen Müslüman âlimlerin buna önem vermek yerine fıkıh vb. alanlarla ilgilenmesinden dolayı bunu yeni çalışmalarla telafi etmek olduğunu vurgulamaktadır.³¹ Cumhuriyet Türkiye'sinde ise bilimsel yaklaşıma daha çok mutedil bir tavır sergileyen ve zaman zaman bilimsel yorumlara yer veren Elmalılı Hamdi Yazır (ö. 1942) da bu çizgideki isimlerden biri olarak kabul edilmektedir.³² Yine Ferîd Vecdî³³ (ö. 1954), İbn Âşûr³⁴ (ö.1973) gibi müfessirler de bilimsel yaklaşımı olumlayanlar arasındadır. Bu dönemde her ne kadar bilimselci yaklaşımı tamamen benimsememiş hatta bu yaklaşıma çeşitli tenkitlerde bulunmuş olmalarına rağmen Muhammed Reşid Rıza (ö. 1935), Ahmet Mustafa el-Merâğî (ö. 1952), Seyyid Kutub gibi müfessirler çalışmalarında kimi

---

²⁸ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 747-748.

²⁹ Rifat Uçarol, "Gazi Ahmed Muhtar Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/445-448.

³⁰ Celal Kırca, "el-Cevâhir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/431-432.

³¹ Tantâvî Cevherî, *el-Cevâhir fî tefsiri'l-Kur'âni'l-kerîm* (Mısır: y.y., 1350), 1/2-3.

³² Şen, *Bilimsel Tefsiri Yeniden Düşünmek*, 133-135.

³³ Yusuf Şevki Yavuz, "Ferîd Vecdî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/393-395.

³⁴ İbn Âşûr, *Tefsirü't-tahrir ve't-tenvir* (Tunus: ed-Dâru't-Tûnusiyye, 1984), 1/104-127.

ayetlerin izahında söz konusu yönelime başvurmaktan geri kalamamışlardır.³⁵ Yine aynı dönem âlimlerinden Said Nursî'nin (ö. 1960) bazı eserlerinde de bilimsel yaklaşımı andıran kimi örneklerle rastlamak mümkündür.³⁶ Tantâvî'den sonra Malik Bin Nebî'nin (ö. 1973) *Kur'an Fenomeni* ve Hanefî Ahmed'e ait *et-Tefsîru'l-ilmî lî'l-â-yâti'l-kevnîyye fî'l-Kur'ân* gibi bilimsel yaklaşımın müstakil çalışmalarla varlığını sürdürdüğü söylenebilir. Zağlûl en-Neccâr (ö. 2015) da bilimsel yaklaşımın son dönemdeki en önemli temsilcilerinden biridir. Kur'an'ın i'câz yönlerine bilimsel i'câzın da dahil edilmesinin gerektiğini sıklıkla dile getiren müellifin bu tefsir anlayışına ışık tutan birden fazla çalışması mevcuttur. Bunlardan *Tefsîru'l-â-yâti'l-kevnîyye fî'l-Kur'ânî'l-Kerîm* adlı çalışması ise Kur'an'da bilimsel yönü olduğunu düşündüğü ayetlere dair açıklamaların bulunduğu en geniş ve kapsamlı eser olma özelliğine sahiptir.³⁷ Günümüz Türkiye'sinde bilimsel yaklaşıma dair çalışmalarıyla öne çıkan isimlere ve eserlere ise tezimizin birinci bölümünde müstakil bir başlık altında yer verildiğinden burada değinmeyeceğiz.

Buna karşın özellikle son dönemlerde adından sıkça söz ettiren bilimsel tefsir çok sayıda taraftar toplasa da en çok eleştirilen yönelim olarak dikkat çekmektedir. Bu yaklaşımı savunanların bu alan ile ilgili katkıları olduğu gibi bu yaklaşımın karşıtları da benzer katkıyı sağlamaktadır. Bilindiği kadarıyla bu harekete ilk sistemli itiraz Endülüslü usûl-i fıkıhçı Ebu İshâk b. Musa eş-Şâtîbî'den (ö. 1388) gelmektedir. Bilimsel yaklaşıma karşı ciddi eleştiriler yöneltten Şâtîbî bu yaklaşımı eleştiren çalışmalar açısından önemli bir referans noktası olarak kabul görmektedir. Meşhur *el-Muvâfakat* adlı eserinde Kur'an'ın anlaşılmasına yönelik temel mevzularla ilgili ciddi değerlendirmeler ortaya koyan Şâtîbî bilimsel yaklaşıma olan tüm eleştirilerini Kur'an'ın ümmîliği tezine dayandırmaktadır.³⁸ O, Kur'an'ın ilk muhataplar olan Arapların nüzul sırasında mevcut olan bilgi ve fikir seviyelerine göre anlaşılabilceği ve Kur'an'ın yorumlanmasında ibarelerin vahiy dönemindeki manalarının ve kullanımlarının esas alınması gerektiğini ifade etmektedir. Çünkü Şâtîbî'ye göre ilahi

---

³⁵ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 771.

³⁶ Şen, *Bilimsel Tefsiri Yeniden Düşünmek*, 133-135.

³⁷ bk. Abdullah Temizkan, "Bilimsel Tefsire Farklı Bir Yaklaşım: Zağlûl en-Neccâr Örneği", *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 10/19 (Nisan 2018), 39-65.

³⁸ Abdullah Aygün, "Şâtîbî'nin Kur'an'ın Ümmîliği ve İlmi Tefsir Görüşleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Usûl* 7 (1/2007), 158.

teklifin kavranabilmesi için belli bir bilgi birikimine ve eğitime ihtiyaç duyulmamaktadır. Nitekim sonraki dönemlerde ortaya çıkan bilimleri Kur'an'da bulmaya çalışmak yahut Kur'an'a yükleme çabasında olmak Kur'an'ın ilk muhataplarının anlama seviyelerinden çok üzerinde olacağından bu onlar için teklif-i mâ lâ yutâk manasına gelecektir. Şâtıbî bunun caiz olmadığını dile getirmektedir.³⁹

Şâtıbî'den sonra çağdaş döneme gelinceye dek bilimsel yaklaşıma karşı geniş çaplı bir itiraz göze çarpmamakla birlikte bu eğilimin yeniden revaç bulduğu ve bir yorum meselesi olarak ortaya çıktığı son iki asırda pek çok isim tarafından Kur'an'a bilimsel yaklaşımın eleştiriye tabi tutulduğu görülmektedir.⁴⁰ Örneğin *et-Tefsîr ve 'l-müfessirûn* adlı eserin müellifi Muhammed Hüseyin ez-Zehebî bu yorum biçimine yönelik tenkitlerinde kullandığı argümanların birçok açıdan güçlü olduğunu dile getirmekte ve Şâtıbî'ye hak vermektedir. Müellif bu eserin “*et-Tefsîru 'l-îlmî*” başlığı altında söz konusu anlayışı itikat, belagat ve lügat yönünden eleştirmektedir.⁴¹

Aynı zamanda modern dönemde bilimselci yaklaşıma ciddi tenkitler yönelten önemli müelliflerden Ahmet Mustafa Merâğî, Muhammed Reşid Rıza, Emîn Hûlî (ö. 1966), Mahmûd Şeltût (ö. 1963), Abbas Mahmûd Akkâd (ö. 1964), Âişe Abdurrahman (ö. 1998) ve benzerleri de zikredilebilir.⁴² Abdurrahman Bintüşşâtî, Muhammed Arkoun, Âişe Âtîf Ahmed, Muhammed Kâmil Hüseyin, Abdülmecid Abdüsselam el-Muhtesib, Subhî Salih gibi âlimler bu anlayışı eleştiren diğer isimlerdir.⁴³

Yukarıda açıklandığı üzere bilimsel tefsire dair eserlere sahip müelliflerin bu bakış açılarını temellendirme ve meşru bir zemin oluşturma gayesiyle nüzul asrına sıkça göndermede bulundukları görülmektedir. Fakat nüzul asrı ve sonrasında varlık, evren ve oluşlardan bahseden ayetlerle ilgili bilimsel nitelikli sayılabilecek rivayetler ve yorumlar olsa da Kur'an âyetlerinin bilime uygunluğu yönünde bir iddiaya rastlanmamaktadır. Aynı zamanda tarih ve literatür şunu göstermektedir ki Müslüman bilim insanları İslâm'ın “Altın Çağı”nda Kur'an'ın bilimsel alandaki teşvik, yönlendirme ve genel ifadelerini dikkate almışlardır. Ancak Kur'an'ı anlama ve

---

³⁹ Ebu İshâk b. Musa eş-Şâtıbî, *el-Muvâfakat*, nşr. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âlû Selmân (b.y.: Daru İbn Affân, 1997), 2/109-112.

⁴⁰ Taghiyev, *Gazzâli – Şâtıbî Sarkacında Bilimsel Tefsir*, 48.

⁴¹ Zehebî, *et-Tefsîr ve 'l-müfessirûn*, 2/356-362.

⁴² Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 775.

⁴³ Taghiyev, *Gazzâli – Şâtıbî Sarkacında Bilimsel Tefsir*, 52.

yorumlamayı buna dahil etmemişlerdir. Dolayısıyla Kur'an ve bilimin uyumunu sıkça dile getirerek Kur'an'ın birtakım modern bilimin verilerine işaret ettiğini iddia eden günümüzdeki bu yönelimin ilgili ayetlere yaklaşımının geleneğinkinden farklılık arz ettiği açıkça görülmektedir.

BÖLÜM 1: GÜNÜMÜZ TÜRKİYE’İNDE BİLİMSEL KUR’AN YORUMLARINA GENEL BİR BAKIŞ

1.1. Kur’an’la İlgili Bilim Merkezli Çalışmalar

Günümüz Türkiye’inde ayetleri bilimsel yorumlara konu eden bazı tefsirlerle karşılaşmak mümkündür. Bu husustaki ilk çalışmalardan biri Celal Yıldırım’ın kaleminden çıkan *İlmin Işığında Asrın Kur’an Tefsiri* çalışmasıdır. İsminden de anlaşılacağı üzere eserin bilimsel yorumlara bakan yönünün zengin bir içeriğe sahip olduğu görülmektedir. Müellif çoğu yerde ayetlerin bilimsel açıklamalarına yer verirken “ilmî yönü” başlığını kullanarak astronomiden biyolojiye, fizikten jeolojiye kadar pek çok bilim alanından yararlanmaktadır. Kur’an’ın bilimsel verilerle uygunluğunu delillendirmeye çalışan Yıldırım birtakım gerçeklerin asırlar öncesinden haber verildiği kanaatindedir.⁴⁴

Bilimsel gelişmelerle ayetler arasında ilişki kuran tefsirlerden biri de Süleyman Ateş’in *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri* adlı eseridir. Özellikle evren ve insanın yaratılışı ile ilgili ayetler hakkında geniş bir çerçevede bilimsel izahlarda bulunan Ateş tefsirinde pek çok alana ait bilimsel veriyi ele almaktadır. Bu eser tamamen bilimsel tefsir olarak addedilecek bir çalışma değildir. Bununla birlikte söz konusu çalışma yazarın Kur’an’ın bilimsel açıdan yorumlanmasına yönelik müspet bir bakış içerisinde olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim Ateş Allah’ın kudretinin daha iyi anlaşılabilmesi gerekçesiyle bilimsel nitelikli açıklamalara teferruatlı bir şekilde tefsirinde yer vermektedir.⁴⁵

Türkiye’de söz konusu yaklaşıma dahil edilebilecek bir başka çalışma ise Bayraktar Bayraklı’ya ait *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri* adlı çalışmadır. Çalışmada bilimselci metodun fazlaca kullanıldığı söylenebilir.⁴⁶ Bayraktar Kur’an’ın ancak modern bilimin verileriyle yorumlanması ile çağa ayak uydurulabileceğini, aksi hâlde yeni nesillerin geçmişe bağlı kalarak çağın gerisinde kalacağını ileri sürmektedir.

---

⁴⁴ Celâl Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’an Tefsiri* (İzmir: Anadolu Yayınları, 1990), 4/ 2010; 6/3209-3210.

⁴⁵ Süleyman Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1991), 3/234; 5/61.

⁴⁶ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri* (İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2004), 6/506; 10/ 325.

Bayraktar'a göre yeni nesil söz gelimi Tekvîr suresinde geçen حُسْن ve كُسْن kelimelerini⁴⁷ uzaydaki ak ve kara deliklere ait bilgileri göz önüne almadan anlamaya çalıştığında yanlış idrak etmekten kurtulamayacaktır.⁴⁸ Bir din eğitimcisi olan Bayraklı'nın bilimsel izahlar yaptığı ayetleri bu bakış açısıyla açıklamaya çalıştığı anlaşılmaktadır.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yayınlanmış eserlerinden olan *Kur'an Yolu* adlı tefsiri de varlık, evren ve oluşlardan söz eden ayetlerin bilimsel verilerin yardımı ile yorumlanmasını ılımlı karşılayan çalışmalar arasında saymak mümkündür. Bu tefsirde bahsedilen ayetler yorumlanırken zaman zaman kadim müfessirlerin ayet ile ilgili görüşlerine yer verilmekle birlikte kimi ayetleri neden günümüz biliminin verileriyle yorumlamanın daha uygun olduğu yönünde açıklamalar yer almaktadır. Çalışmada her ne kadar bilimselci tavra karşı ılımlı bir yol takip edilse de bu yaklaşımla yorumlanması gerektiği düşünülen ayetleri belirlemede belli bir yöntemin takip edilmediği dikkat çekmektedir. Çünkü eserde bu yaklaşıma kaynaklık eden ayetler yorumlanırken bazısında bilimsel verilere başvurulmadığı görülmektedir. Çalışmanın kimi zaman da diğer çalışmalarda karşılaşmadığımız türden bilimsel nitelikli açıklamalara rastlanmaktadır. Bu hususta insan bedeninde acıyı beyne ileten ağrı reseptörlerinin deride olduğuna dair ulaşılan bilgiye ... كَلَّمَا نَضَجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ ... / ... “Onların derileri yanıp azabı hissetmez hâle geldikçe, acıyı duysunlar diye derilerini bir başka deriler ile değiştiririz.”...ifadesinde⁴⁹ işaret edilmesi örneğini verebiliriz.⁵⁰ Ayrıca söz konusu tefsirde mezkûr ayetler izah edilirken bunlarda Allah'ın kudretine vurgu yapıldığına değinilmektedir. Bu anlamda tefsirin Kur'an'ın asıl amacının bilimsel bilgi vermekten ziyade insanlığı hidayete ulaştırmak olduğu gerçeğinden hareketle eserde söz konusu eğilime amaç değil araç olarak yaklaşıldığı düşünülmektedir.

Yukarıda değinilen tefsirlerin yanı sıra yakın dönemde Türkiye'de bazı meâl/tefsir çalışmalarında da modern bilimin verilerinin fazlaca kullanıldığına şahit olunmaktadır. Örneğin Salih Parlak'a ait *Bilgi Toplumuna Doğru Kur'an-ı Kerîm Meâl-Tefsiri* adlı çalışma bunlar arasında dikkat çekicidir. Eser bir meâl-tefsir çalışmasından daha ziyade

---

⁴⁷ et-Tekvîr 81/15-16.

⁴⁸ Bayraktar Bayraklı, “Kur'an ve Eğitim”, haz. Bedreddin Çetiner vd., *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları I* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2000), 67.

⁴⁹ en-Nisa 4/56.

⁵⁰ Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), 2/81.

bir bilim-kurgu metnini veya bilim ve teknik anlatılar içeren bilimsel bir eser görüntüsü arz etmektedir. Örneğin Parlak'ın Bakara suresinde geçen وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ifadeye⁵¹ “Biz senin zekâ penceresi açma hamdine göre ışınlanıp tragedyadaki yerimizi alıyor, kişi ve katları senin adına kutsuyoruz.” şeklinde verdiği manaya bakınca ne demek istediğimiz daha iyi anlaşılacaktır.⁵² Bu ayetlerin bilimsel tefsire konu edilmesinin oldukça ilginç olduğu söylenebilir. Ayrıca böyle bir meâlin yazılmasının hangi ihtiyaçtan kaynaklandığı veya arkasındaki etkenlerin ne olduğu da merak konusudur.

Benzer şekilde ayetlerin çoğunlukla bilimle irtibatlandırılarak çevrildiği bir başka meâl ise Mete Firidin'in *Kur'an-ı Kerîm'in Gelişmiş Bilimsel Etimolojik Meâli* isimli çalışmasıdır. Biyoloji, astronomi, fizik, kimya, jeoloji gibi alanlarla ilgili kavramların yoğun olarak kullanıldığı çeviride kelimelerin semantik içeriklerinin dışına çıkılması dikkat çekmektedir. Örneğin Nâs suresinin صُدُورِ النَّاسِ ayetinde⁵³ geçen ve “göğüs” anlamındaki صَدْرُ kelimesinin çoğulu olan صُدُورُ ifadesi “kafatası, korteks, beyin kabuğu” şeklinde anlamlandırılmakta ve ayet “Ki insanların kafası (korteksi, beyin kabuğu) içine kötü düşünce verir.” şeklinde çevrilmektedir. Buna ilaveten çalışmada كِتَابِ مَرْفُومٍ ayetinin⁵⁴ “*Rakamlanmış kitaptır.*” biçiminde çevrilmesinden yazarın Kur'an'ın matematiksel bir ölçüye sahip olduğu görüşünü benimsediği anlaşılmaktadır.⁵⁵

Varlık, evren ve oluşlardan bahseden ayetlerin bilimsel birtakım teorilerle ve keşiflerle yorumlanmasında buna benzer bir tutumun izlerini başka meâllerde de görmek mümkündür. Mesela

أَوَلَمْ يَرِ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ / “Gökler ve yeryüzü bitişik bir vaziyetteyken bizim o ikisini ayırmış olduğumuzu ve canlı olan ne var ise onları da sudan var ettiğimizi inkâr edenler görmediler mi? Hâlâ onlar inanmayacaklar mı?” ayetinin⁵⁶ Bing Bang teorisine işaret ettiğini Cemal Külünkoğlu

⁵¹ el-Bakara 2/ 30.

⁵² Salih Parlak, *Bilgi Toplumuna Doğru Kur'an-ı Kerîm Meâl-Tefsiri* (İstanbul: 2001 Yayınları, 2001).

⁵³ en-Nâs 114/ 5.

⁵⁴ el-Mutaffifin 83/ 9.

⁵⁵ Mete Firidin, *Kur'an-ı Kerîm'in Gelişmiş Bilimsel Etimolojik Meali* (İstanbul: Cinius Yayınları, 2018).

⁵⁶ el- Enbiyâ 21/30.

ve Edip Yüksel meâlinde⁵⁷, وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ / “Göğü sahip olduğumuz kudretle biz bina ettik ve muhakkak ki (her şeye) gücümüz yetecek şekilde de kudret sahibiyiz.” ayeti⁵⁸ ile Genişleyen Evren Teorisinin ilişkilendirilmesini Mehmet Okuyan, Mustafa İslamoğlu, Muhammed Esed ve Ümit Şimşek meâlinde⁵⁹, وَأَرْسَلْنَا الرِّيَّاحَ لَوَافِحَ فَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَاسْقَيْنَاكُمُوهُ وَمَا أَنْتُمْ لَهُ بِخَازِنِينَ / “Aşılayıcı olmak üzere rüzgarlar gönderen biziz ve böylece semadan bir su gönderip sizleri de suya kavuşturduk. O suyu hazinelerde tutup depolayan da siz değilsiniz.” ayetinde⁶⁰ rüzgârların bitkilerdeki tozlaşma üzerindeki etkisinden bahsedildiği ile ilgili izahlara Abdullah-Ahmet Akgül, Ahmet Tekin, Ali Fikri Yavuz, Diyanet İşleri Başkanlığı meâli (Yeni), Diyanet Vakfı meâli, İlyas Yorulmaz, Mahmut Kısa, Mehmet Türk ve Suat Yıldırım meâllerinde rastlanmaktadır.⁶¹

Bunların yanı sıra Kur’an ve bilim ilişkisinin anlaşılması ve anlamlandırılması sadece bazı tefsir ve meâllere konu olmakla kalmamış akademik çalışmalara ve belli bir konu hakkında yazılan kitaplara da girmiştir. Türkiye’de bu konuda ilk çalışmayı yapan kişilerden biri Celal Kırca’dır. Tefsir sahasındaki çalışmaları özellikle Kur’an-bilim ilişkisi üzerine olan Kırca’nın bu çerçevede kaleme aldığı “İlmî Tefsir Hareketi” adlı doktora tezi daha sonra *Kur’ân-ı Kerîm ve Modern İlimler* adıyla 1981 yılında yayımlanmıştır. Günümüz Türkiye’sinde bu yaklaşımın temsilcilerinden biri olarak öne çıkan Kırca’ya göre Kur’an’ı çağdaş insana anlatırken ve tanıtırken zamanın hızla ilerleyen bilimsel ve teknolojik gelişmelerine karşı klasik tefsir yöntemlerinin etkisi azalmıştır.⁶² Bilimden ve bilimsel araştırmalardan yararlanmanın gerekliliğini vurgulayan yazar varlık, evren ve oluşlardan bahseden ayetleri yorumlarken astronomi, jeoloji, biyoloji, tıp, fizik, daktiloskopi, antropoloji, psikoloji ve birçok ilimle Kur’an’ı ilişkilendirmiştir.⁶³ Kırca’nın bu alanda ilgili tahlilleri ihtiva eden pek çok makalesi ve çalışması bulunmaktadır.⁶⁴

---

⁵⁷ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=21&ayet=30> “Erişim Tarihi 28/03/2022”.

⁵⁸ ez-Zâriyât 51/47.

⁵⁹ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=56&ayet=75> “Erişim Tarihi 28/03/2022”.

⁶⁰ el-Hicr 15/22.

⁶¹ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=15&ayet=22> “Erişim Tarihi 28/03/2022”.

⁶² Kırca, *Kur’ân ve Fen Bilimleri*, 16.

⁶³ Kırca, *Kur’ân ve Fen Bilimleri*, 127-390.

⁶⁴ Celal Kırca, *Kur’ân ve Bilim* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1996); Celal Kırca, *İlimler ve Yorumlar Açısından Kur’ân’a Yönelişler* (İstanbul: Marifet Yayınları, 2017); Celal Kırca, “Kur’ân ve Tabîi

Türkiye’de Kur’an ile ilgili bilim merkezli çalışmalara dahil edilebilecek eserlerden biri de *Uzay ve Varlık Ayetleri Tefsiri* isimli çalışmadır. Celal Yeniçeri’nin (ö. 2021) kaleminden çıkmış olan çalışmada ayetlerin bilimselci yorumu adına özellikle astronomi ve biyoloji gibi birçok alana ait bilgilerle genişçe izahlar yapılmaktadır. Eserin içindekiler bölümüne bakıldığında ele alınan konular açısından orijinal bir çalışma olduğu söylenebilir. Yeniçeri Kur’an’ın bilim ve uzay çağını başlattığını ve bu bağlamda Kur’an’ın daha iyi anlaşılabilmesinde ilerleyen bilimin daima yardımcı olacağını dile getirmektedir.⁶⁵

İslâm ve bilim alanındaki çalışmalarıyla bilinen tıp doktoru ve yazar Halûk Nurbâki (ö. 1997) en tanınmış eseri olan *Kur’ân-ı Kerîm’den Ayetler ve İlmi Gerçekler* adlı çalışmasında olduğu gibi diğer eserlerinde ve verdiği konferanslarda Kur’an’ın bilimin kaynağı olduğunu dile getirmekte ve Kur’an ile pozitif bilimler arasında yakın ilişki kurmaya çalışmaktadır. Söz konusu çalışmasında ayetlerin bilimsel gelişmeleri kuşatıcı bir hüviyet taşıdığını ifade eden yazar elli kadar konu hakkında bilimsel izaha yer vermektedir. Buna ilaveten Nurbâki Kur’an’ın bilimsel mucizeleri ihtiva eden bir özelliğe sahip olduğunu da söylemektedir.⁶⁶ Ayrıca Nurbâki’nin Kur’an’ın matematiksel i’cazı hakkındaki eğilimlere kayıtsız kalamadığı kimi çalışmalarında 19 sayısı ile ilgili yaptığı açıklamalardan anlaşılmaktadır.⁶⁷

Kur’an-bilim ilişkisi konusunda uzlaştırmacı bir tutum sergileyen isimlerden biri de Emre Dorman’dır. Dorman çalışmalarında 20. yüzyılda etkinliği artan ateizmin teizme karşı kullandığı dinle bilim arasında bir çatışmanın olduğu tezinin gerçeği yansıtmadığını ifade etmektedir. İslâm ve bilimin bir çatışma değil aksine bir uyum içerisinde olduğunu göstermenin pek çok yolunun bulunduğunu dile getiren Dorman *Allah’ın Parmak İzi* adlı kitabında ve katıldığı televizyon programlarında bu görüşünü destekleme amacıyla bazı ayetler hakkında bilimsel yorumlara başvurmaktadır. Dorman’a göre Kur’an’da astronomi, jeoloji, paleontoloji, arkeoloji, botanik, zooloji, fizik, astrofizik, biyoloji, kimya, moleküler biyoloji, hücre biyolojisi gibi alanlarla ilişkilendirilebilecek şekilde

---

Bilimler”, *Kur’an Mesajı: İlmi Araştırmalar Dergisi* 2/ 16-17-18 (1999), 72-94; Celal Kırcı, “Kur’ân-ı Kerîm’in Tefsiri ve İlimlerle Olan Münasebeti”, *İslâm Medeniyeti Mecmuası* 5/2 (1981), 17-26.

⁶⁵ Celâl Yeniçeri, *Uzay ve Varlık Ayetleri Tefsiri* (İstanbul: Erkam Yayınları, 3. Basım, 2006).

⁶⁶ Halûk Nurbâki, *Kur’ân-ı Kerîm’den Ayetler ve İlmi Gerçekler* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2021).

⁶⁷ Halûk Nurbâki, *Kur’an Mucizeleri* (İstanbul: Damla Yayınevi, 1997); Halûk Nurbâki, *Kur’an’ın Matematik Sırları* (İstanbul: Damla Yayınevi, 1987).

modern bilimle örtüşen ayetlerin var olduğu bir gerçektir. Bu anlamda Dorman modern bilimin verilerinin Allah'ın varlığı ile ilgili bu iddialara açık bir şekilde cevap niteliği taşıdığını ve böylece bilimin Kur'an'ın bilimsel mucizelerine tanık olma imkânı sağladığını dile getirmektedir.⁶⁸

Son zamanlarda akademisyen biyolog Sinan Canan'ın din-bilim ilişkisi vb. konular hakkında yazdıkları ve söyledikleri yazılı ve görsel basında gündeme gelmekte ve gençler arasında popülerliğini günden güne artırmaktadır. Bilgi kaynaklarını bilim, duygular, sezgiler, sanat, anlatılar ve vahiy olarak sıralayan Canan bunlar arasında bilimin diğer kaynakları konuşabilme ve anlayabilme zeminini hazırladığı için özel bir yeri olduğunu iddia etmektedir.⁶⁹ Nitekim Canan'ın dijital ortamda yayınladığı “*İnanç (bu devirde) ne işe yarar?*” başlıklı yazısında “Bilim ne sunarsa o Sünnetullah'tır.” biçimindeki ifadesi de bu yaklaşımın başka bir şekilde dile getirilişidir.⁷⁰ Ne var ki burada ayetlerin ilk muhataplarca nasıl anlaşıldığının yeterince dikkate alınmamış olması bizce bu yaklaşımın handikaplarından biridir.

Benzer şekilde çalışma alanlarından biri din-bilim ilişkisi olan fizikçi ve felsefeci Enis Doko da bilim-din-felsefe arasına duvar örülemeyeceğini savunmakta ve seçtiği ayetleri bilimle ilişkilendirerek bu görüşlerini desteklemeyi tercih etmektedir. Yazar özellikle *Allah-Felsefe ve Bilim* kitabındaki “*Aksiyolojik Argüman: Değerlerin Ontolojik Temellendirmesi Tanrısız Mümkün Mü?*” adlı makalesinde ve diğer çalışmalarında Allah'ın varlığının delillerini bilimsel argümanlarla temellendirmektedir.⁷¹

Yukarıda değindiğimiz çalışmalara ilaveten Kur'an'ın bilimsel yorumu üzerine kaleme alınan onlarca kitap⁷², makale⁷³, yüksek lisans ve doktora tezi⁷⁴ ile söz konusu

---

⁶⁸ Emre Dorman, *Allah'ın Parmak İzi* (İstanbul: Destek Yayınları, 2016), 57-113; Emre Dorman, *Teolojik ve Felsefi Açından Din Bilim İlişkisi* (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2019), 75-80; Emre Dorman, *Modern Bilim: “Tanrı Var”* (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2011); Birün Aktaş, Emre Dorman, Emre Dorman ile Aklımdaki Sorular, Tv 8.

⁶⁹ https://www.youtube.com/watch?v=cZpQvTQw0bs&ab_channel=TEDxTalks “Erişim Tarihi 25/01/2022”;

https://www.youtube.com/watch?v=ySupjYI_5es&ab_channel=Anadolu%C4%B0lahiyatAkademisi “Erişim Tarihi 25/01/2023”.

⁷⁰ <https://www.sinancanan.net/inanc-bu-devirde-ne-ise-yarar/> “Erişim Tarihi 25/01/2023”.

⁷¹ Enis Doko, “Aksiyolojik Argüman: Değerlerin Ontolojik Temellendirmesi Tanrısız Mümkün Mü?”, ed. Caner Taslaman, Enis Doko, *Allah, Felsefe ve Bilim* (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2013), 101-145.

⁷² İsmail Karaçam, *Sonsuz Mucize Kur'an* (İstanbul: Çağ Yayınları, 1987); Ömer Çelik, *Kur'an'dan Teknolojik Yansımalar* (İzmir: Çağlayan Matbaası, 2009); Ümit Şimşek, *Bilime Yol gösteren Ayetler* (Ankara: Zafer Yayınları, 2006).

⁷³ Mehmet Okuyan, “Kur'an'ın Tabiat İlimlerine Bakışı”, *Kur'an Mesajı: İlmi Araştırmalar Dergisi* II/16,17,18 (1999); Hasan Haliloğlu- Kübra Nur, “Kâinatın Yaratılışı ve Yok Oluşu (Tefsirler ve Modern

literatürün sınırları oldukça genişlemeye devam etmektedir. Bununla birlikte geniş halk kitlelerine kolayca ulaşan dijital ortamda da *Kur'an Mucizeleri* gibi isimlerle çeşitli platformlara rastlamak mümkündür.⁷⁵

Modern dönemde bu yaklaşım çerçevesinde Kur'an'ın birtakım matematiksel sistemlerle korunduğuna dair çalışmalar da gündeme gelmektedir. Kur'an ve matematik arasındaki uyumu gösterme çabasında akla ilk gelen çalışmalardan biri Edip Yüksel'e ait *Üzerinde On Dokuz Var* adlı kitaptır. Kur'an'ın 19 sayısı üzerine kurulu bir kodlama sistemine sahip olduğundan ilk defa bahseden Reşad Halife'nin (ö. 1990) tespitlerine dayandırılarak kaleme alınan çalışmada Kur'an'ın bu matematiksel yapı ile rasyonel düşünme ve bilgiye dayalı kesin bir inancı beraberinde getirdiği iddia edilmektedir.⁷⁶

Kur'an'da daha önce fark edilmemiş bilimsel bilgilerin var olduğundan bahseden güncel çalışmalardan sayılacak bir örnek ise *Kur'an-ı Kerim'in Şifresi* adlı kitaptır. Ömer Çelakıl kaleme aldığı bu çalışmada Kur'an üzerinde geliştirdiğini iddia ettiği birtakım farklı kombinasyonlardan oluşan matematiksel yöntemlerle hem geçmiş hem de gelecekte bazı bilgiler bulduğunu ileri sürmektedir.⁷⁷ Yine bu hususta Halis Aydemir'in de Kur'an'da sayısal bir uyumun olduğu tezine dayanan *Simetrik Kitap Kur'an* adlı çalışmasından da söz edilebilir. Aydemir çalışmasında surelerin sıraları ve ayetlerin sayıları üzerine kurduğu kendine özgü birtakım hesaplamalarla bu iddiasını temellendirmeye çalışmaktadır.⁷⁸

Günümüzde Kur'an ve müspet ilimler arasındaki ilişkiyi konu alan sempozyum ve kongreler Kur'an ile ilgili bilim merkezli çalışmalar hususunda muhakkak zikredilmesi gerekenler arasındadır. Örneğin Zağlûl en-Neccâr'ın konuşmacı olduğu "Uluslararası Kur'an ve Bilimsel Hakikatler" başlıklı sempozyum 26-27 Haziran 2010 yılında

---

Bilim Işığında), *Ağrı İslamî İlimler Dergisi* 8 (Haziran 2021); Hasan Bulut, "Kur'ân'ın Allah Kelamı Olduğunu Gösteren Lafız Eksenli Bilimsel Mucizeleri", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (2021).

⁷⁴ Furkan Şahin, *Yeryüzünün ve Göklerin Yaratılmasıyla İlgili Ayetlerin Modern İlmî Veriler Işığında Yorumlanması* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006); Sümeyye Açmak, *Kur'ân ve Bilimsel Verilere Göre İnsanın Yaratılışı* (Samsun: On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018); Mehmet Zeki Doğan, *Bilimsel Tefsir Açısından Kur'ân'ın İ'câzı* (Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020).

⁷⁵ <https://kuranmucizeler.com/> "Erişim Tarihi 18/12/2022";

<https://www.bilimveyaratilisagaci.com/category/kuran-mucizeleri/> "Erişim Tarihi 18/12/2022".

⁷⁶ Edip Yüksel, *Üzerinde On Dokuz Var* (İstanbul: Ad Yayıncılık, 1997).

⁷⁷ Ömer Çelakıl, *Kur'an-ı Kerim'in Şifresi* (İstanbul: Sınır Ötesi Yayınları, 2002).

⁷⁸ Halis Aydemir, *Simetrik Kitap Kur'an Eşsiz ve İlâhi Matematiksel Tasarım* (Ankara: Kutsal Gizemler Yayınları, 2010).

İstanbul’da gerçekleştirilmiştir. Yine 11-13 Mart 2011 tarihinde Suudi Arabistan Muslim World League’in öncülüğünde İslâm Araştırmaları Merkezi’nin (İSAM) katkılarıyla İstanbul’da gerçekleşen “Uluslararası Kur’an, Sünnet ve Modern Bilimler Sempozyumu” na çeşitli Arap ülkelerinden ve ülkemizden tanınmış bilim adamları katılmıştır. İSAM Konferans Salonu’nda Kur’an-ı Kerim Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi’nin (KURAMER) 29 Nisan 2019’da “Kur’an ve Pozitif Bilim” isimli düzenlemiş olduğu sempozyumda söz konusu yaklaşım birçok açıdan masaya yatırılarak tartışılmıştır. Sempozyum daha sonra bir kitap şeklinde yayımlanmıştır.⁷⁹ 5-6 Ekim 2019’da Ağrı’da ise Uluslararası Ahmed-i Hâni Sempozyumu serisinin üçüncüsünde İslâm-bilim başlığı altında bu çizgide birçok konu ele alınmıştır. Kâinat ve insanın, özünü ve yaratılışını daha iyi anlamada bilim camiasında ufuk açıcı bir katkı sağlayacağı düşüncesiyle 2017’de Harran Üniversitesi’nde ilki düzenlenmiş olan “Uluslararası Bilimler Işığında Yaratılış Kongresi” nin altıncısı 24 Ekim 2022 tarihinde Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi’nin ev sahipliğinde gerçekleşmiştir.

Tüm bu bilgileri değerlendirecek olursak son yüzyıllarda İslâm dünyasında Müslüman araştırmacıların ilgi odağı olan ve popüler düzeyde rağbet gören Kur’an ve pozitif bilim arasındaki ilişki günümüz Türkiye’inde meâl ve tefsirlerde, Kur’an ile ilgili akademik çalışmalarda, çeşitli kongre ve sempozyumlarda “Kur’an’ın i’cazı”, “Kur’an ve modern bilim”, “Kur’an ve bilimsel mucizeler” gibi başlıklarla kendine yer bulmaktadır. Bu çalışmalarda varlık, evren ve oluşlardan bahseden ayetlerin yorumlarında modern bilimin verileri öncelenerek Allah’ın varlığı ve birliği delillendirilmeye çalışılmaktadır. Bu eserlerin bir diğer ortak özelliği Kur’an’ın açıkça veya işaret yoluyla modern döneme ait bilimsel bilgi ve teorilerden bahsettiğini iddia etmeleridir. Bu yaklaşımı savunan yazarlar bilimsel gelişmelerle Kur’an’ın bir uyum sağladığını ve bu uyumun da Kur’an’ın vahiy kaynaklı bir kitap oluşunun ispatlarından biri olduğunu düşünmektedir.

1.2. Kur’an’la İlgili Bilim Merkezli Çalışmalara Yönelik Eleştirel Yaklaşan Çalışmalar

Bilimsel verileri Kur’an’ın i’cazını kanıtlamada delil olarak kullananlar olduğu gibi buna karşı çıkanlar da bulunmaktadır. Bazı yazarlarca bu yaklaşıma yönelik sert

---

⁷⁹ M. Turan Çalışkan (ed.), *Kur’an ve Pozitif Bilim* (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2020).

eleştiriler ortaya konulmaktadır. Kur'an ile ilgili bilimsel yorumların tefsir sahasında istihdam edilip edilemeyeceği araştırmacıların üzerinde durduğu bir diğer konudur. Kur'an'ın bilimsel yoruma tabi tutulmasına yönelik eleştirel bir bakış sergileyen yazarlardan Düccane Cündioğlu bilimselci yaklaşımı bir zaaf olarak nitelemiştir. Cündioğlu bu hususta Edip Yüksel'in çalışmalarını mercek altına alarak incelemiş ve bu eğilimin günümüz insanlığına özellikle gençlere fayda değil zarar getireceğini savunmuştur.⁸⁰

Bilimselci tefsire eleştirel yaklaşan bir diğer eser ise Şehmus Demir'in *Kur'an'ın Yeniden Yorumlanması (Batı'yla Münasebetin Kur'an Yorumuna Yansımaları)* isimli çalışmasıdır. Eserde Batı'nın ve İslâm dünyasının yirminci yüzyıldaki konumlarına gelişlerindeki etkin faktörler belirlenmeye, Batı'yla münasebetin İslâm dünyasına özellikle Kur'an'ı yeniden yorumlama düşüncesine yansımaları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca çalışmada klasik İslâm modernizminin temsilcilerinden Seyyid Ahmet Han ve Muhammed Abduh'un Kur'an'a yaklaşım biçimleri, geliştirdikleri metotlar ve eserlerinden bazı örnekler tahlil edilerek her iki düşünür mukayese edilmiştir. Böylece Kur'an'ı anlamada ve yorumlamada yeni ve çağdaş eğilimlerin dinî ve felsefî arka planlarına değinilmiştir. Demir, kitabının son bölümünde çağdaş dönemde Kur'an'ın yeniden yorumlanması düşüncesi bağlamında gündeme gelen Batı kaynaklı hermeneutik yönetime ve bunun Kur'an'la olan ilgisine yer vermiştir. Yazar bu yöntemden hareketle tefsir etkinliğinde gündeme gelen modern dönem yaklaşımları, yenilikçi usul ve düşünceleri tenkit ve analiz etmiş ve bunların içerdiği problemlere değinmiştir.⁸¹

Kur'an'ın bilimselliğine dayalı yorumların zihniyet yapısını çözümleme adına önemli çalışmalardan biri olan Süleyman Gezer'e ait *Kur'an'ın Bilimsel Yorumu- Bir Zihniyet Tahlili* adlı eser bunun bir örneğidir. Yazar çalışmasında bilimselci yorumun mahiyetini, imkân ve sorunlarını, bu yorumlama tavrını besleyen dinamikleri ele almaktadır. Gezer'e göre bilimselci yorumlar masum gösterilmeye çalışılsa da birtakım mahzurları barındırmaktadır. Örneğin bu yaklaşımda varlık, evren ve oluşlardan söz

---

⁸⁰ Cündioğlu, "Tefsirde Helenizm: Bilimsel Tefsir Zaafı ve Eleştirisi", 152-176; Düccane Cündioğlu, *Kur'an Çevirilerinin Dünyası* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2018), 207- 222. https://www.youtube.com/watch?v=9eHUFVQ42Kc&ab_channel=D%C3%BCcaneC%C3%BCndio%C4%9Fflu "Erişim Tarihi 03/12/2022".

⁸¹ Demir, *Kur'an'ın Yeniden Yorumlanması*.

eden ayetlerin bazı bilimsel bilgilere işaret ettiği delillendirilmeye çalışılırken ayetlerin bağlamlarından uzaklaştırılması bunlardan biridir. Bir diğeri ise Kur'an'ın bilimsel i'caz yönünü ortaya çıkarma gayesiyle Kur'an ayetlerini bilime tasdik ettirme problemidir. Yazar çalışmasında Kur'an'ın gayesinin bilimsel bir bilgi sunmak olmadığından bilim dili kullanmadığını dile getirmektedir. Gezer bu bağlamda bilime bir kutsallık atfedilmemesi gerektiğini de ifade etmiştir.⁸²

Çağdaş dönemin tefsir anlayışıyla ilgili olarak birçok yenilikçi iz düşümleri konu edinen ve bilimselci anlayışın müstakil başlıklar altında ele alındığı önemli çalışmalar da vardır. Mustafa Öztürk kaleme aldığı birden fazla çalışmasında bilimselci yaklaşımı sert bir üslupla eleştirmektedir. Örneğin yazara göre bu yaklaşım modern bilime ait bilgilerin Kur'an'da işaret edildiği zannını delillendirmek adına ayetlerin anlamlarını alt üst etmekte ve böylece Kur'an âdeti yeniden yazılmış olmaktadır.⁸³

Bu husustaki diğeri bir eser de Muhammed Coşkun'a ait *Modern Dünyada Kur'an Yorumu* adlı çalışmadır. Coşkun, çalışmasında *Modernist Düşünce ve Uzantıları* başlığı altında yer verdiği bilimselci yaklaşımın tanımına ve tarihi seyrine kısaca değindikten sonra bu eğilimin handikaplarına ve sorunlarına vurgu yapmaktadır. Yazara göre bu yaklaşımın en büyük handikaplarından biri Kur'an ayetlerinin bilimsel nitelikli yorumlarında bir tür kriter olarak benimsenen “bilimsel hakikat”, “bilimsel gerçeklik” şeklindeki ifadelerin karşısında sürekli değişime açık olan bilim dünyasının bulunmasıdır.⁸⁴

Bu bağlamda dikkat çeken bir başka çalışma ise Ercan Şen'in kaleminden çıkan *Bilimsel Tefsiri Yeniden Düşünmek* adlı çalışmadır. Eser, Kur'an'a bilimselci yaklaşımı yeniden değerlendirmeyi hedeflemiştir. Çalışmada bilimselci yaklaşımın tanımı, mahiyeti ve tarihçesinden bahsedildikten sonra son dönemlerde güçlenmesinde etkili olan birden fazla faktör irdelenmekte ve bu yaklaşımın yüzleşilmek zorunda kalınan

---

⁸² Gezer, *Kur'an'ın Bilimsel Yorumu-Bir Zihniyet Tahlili*; Süleyman Gezer, “Kur'an'ı Bilimsel Verilerle Yorumlamanın İmkânı”, *Dergiabant* 9/1 (Mayıs 2021).

⁸³ Mustafa Öztürk, *Kur'an ve Tefsir Kültürümüz* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2008); Mustafa Öztürk, “Tefsir Gelenğinde Kur'an ve Pozitif Bilim”, ed. Mehmet Dağ, *Din-Bilim İlişkisi: Tefsir Sempozyumu (23-24 Kasım 2018) Bildiriler* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2019); Mustafa Öztürk, *Meal Kültürümüz* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2008), 53-76; Mustafa Öztürk, *Cumhuriyet Türkiye'sinde Meal ve Tefsir'in Serencamı* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2012), 116-124; Mustafa Öztürk, *Kur'an, Tefsir ve Usûl Üzerine Problemler, Tespitler, Teklifler* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2011), 29- 63.

⁸⁴ Muhammed Coşkun, *Modern Dünyada Kur'an Yorumu* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2020), 54-61.

çeşitli sorunları merkeze alınarak tahlil edilmektedir.⁸⁵ Yazar, bilimselci yaklaşım tefsir ilminin ilkeleri, hedefleri ve bir usul üzerinden ele alınmadığı sürece problemli bir zeminde yürümek zorunda kalacağını altını çizmektedir.

Özetle ifade edecek olursak Kur'an'ın bilimsel yoruma konu edilmesine karşı çıkan yazarların temel gerekçeleri değişme hâlindeki bir yapıya sahip olan bilimle Kur'an'ın yorumlanmasının sağlıklı bir zeminden yoksun olması, ayetlerin bağlamlarından kopararak anlaşılmaya çalışılması, Kur'an'ın bilime onaylattırılması ve bu durumun faydadan çok zarar getirmesi gibi hususlardır.

1.3. Kur'an'la İlgili Bilim Merkezli Çalışmalara Yönelik Mutedil Yaklaşan Çalışmalar

Kur'an ayetlerinin modern bilim ile irtibatlandırılmasına sıcak bakarak destekleyen çalışmalarla bu yönelime birtakım gerekçelerle itiraz ederek reddeden çalışmaları birlikte ele alıp değerlendirmeye çalıştık. Bu yaklaşıma ilişkin kabul etme ve reddetme taraflarına doğrudan meyletmek yerine ihtiyatı elden bırakmayan bir yönelimin de var olduğundan söz etmek mümkündür. Bu yönelimle kaleme alınan çalışmalarda Kur'an ayetleri hakkında bilimsel nitelikli yorumların tutarlı ve makul sayılabilmesi için bazı özel şartların gözetilmesi gerektiği dile getirilerek konuya mutedil bir çizgide yaklaşılmaktadır. Bu hususta Veysel Güllüce'nin kaleme aldığı *Bilimsel Tefsirde Usûl* adlı çalışması öne çıkan örneklerden biridir. Yazar çalışmasında özellikle bilimselci yaklaşıma olan itirazların tamamının bu eğilimde aşırı gidenlere ve ölçülü davranmayanlara yönelik yapıldığını aksi hâlde bazı şartlara riayet edildiğinde modern bilimin verilerinden faydalanarak Kur'an ayetlerini yorumlamaya çalışmaya kimsenin eleştirisinin olmayacağını dile getirmektedir. Çünkü yazara göre çağımızda hızla gelişme gösteren bilimin verilerinden faydalanmadan varlık, evren ve oluşlardan bahseden ayetleri kadim müfessirlerin değerlendirmeleri ışığında ele almak pek yerinde bir davranış değildir.

Yazar bilimsel yorumların meşruiyet kazanabilmesi için bazı şartların gözetilmesinin ihtiyaç olduğunu ifade ederek bunları çalışmasında başlıklar hâlinde sıralamaktadır. Bu şartlar arasında varsayımların değil kesinleşmiş bilimsel gerçekler esas alınarak hareket

---

⁸⁵ Şen, *Bilimsel Tefsiri Yeniden Düşünmek*.

edilmesi, bilimsel bilgilerin rölatif olmasının göz önünde bulundurarak ayet yorumlarında kesin ifadelerden kaçınılması, bağlama uygun anlamlar öncelenmeden ayette maksat bu olmadığı hâlde bazı Kur'an tabirlerini bilimsel kavramlarla eşleştirerek zorlamalı yorumlardan kaçınılması dolayısıyla kelimelerin hakkının verilmesi, ayetleri yorumlamaya çalışmada bilimsel verileri ölçülü kullanarak sayılarla ilgili iddialara ihtiyatlı yaklaşılması, Kur'an'ın bilimsel nitelikli yorumları ortaya konulurken İslâm'ın temel esaslarının ve Kur'an'ın muradının göz önünde bulundurulması ve bu esaslara aykırı olmaması, ayetlerin bütüncül bir yaklaşımla ele alınması gibi hususlar yer almaktadır.⁸⁶ Güllüce'ye göre bilimselci yönelişte aşırı ve tutarsız iddialar tutarlı açıklamaları gölgelememelidir. Aslına bakılırsa yazara göre bu esaslara riayet edilmesi kaydıyla Kur'an ile bilim arasındaki bir aykırılığın olmadığı hatta Kur'an'ın bilimsel bilgilerle tam bir uyum içinde olduğu ispat edilebilir.⁸⁷

Benzer yaklaşıma ilişkin Sıddık Baysal'ın kaleme aldığı makale türünden çalışmayı da örnek olarak verebiliriz. Yazar çalışmasında yukarıda zikredilen esaslara uygun olması hâlinde Kur'an'ı anlama ve yorumlama faaliyetinde bilimin çeşitli alanlarına ait bilgilerden yararlanılması gerektiğini ifade etmektedirler.⁸⁸ Yine bu hususta İbrahim Hilmi Karşlı da bir çalışmasında bilimselci yaklaşım çabalarında ortaya konulan örneklerin ne tamamen kabul edilmesi ne de bütünüyle reddedilmesinin doğru olmadığı dile getirmektedirler. Çünkü yazara göre bütünüyle bu örnekleri reddetmek Kur'an'ın muhtevasını nazil olduğu dönemin Araplarının anlayışıyla sınırlandırmak anlamına gelecektir.⁸⁹ Kısaca ifade edecek olursak mezkûr yaklaşımda birbirini nakzeden iki tarafa karşı bilimselci yönelimde itidali arayanlar Kur'an'ın bilimsel nitelikli yorumlarının dikkate alınabilmesi için özellikle bu kriterlerin gözetilmesinin önem arz ettiğini vurgulamaktadırlar. Esasen mutedil yaklaşanların bazı şartlar sağlandığında bilimselci yorumun kabul edilebilme ihtimaline dair söylemlerine bakıldığında bu tavır, bilimselci yaklaşıma sıcak bakan tarafa kısmen daha yakın olduğu izlenimini uyandırmaktadır.

---

⁸⁶ Veysel Güllüce, *Bilimsel Tefsirde Usûl* (İstanbul: Aktif Yayınevi, 2007), 96-111.

⁸⁷ Güllüce, "Destekleyenler ve Karşı Olanlar Açısından Bilimsel Tefsir", 153.

⁸⁸ Sıddık Baysal, "Mahiyeti, İmkân ve Sınırlılıkları Açısından Bilimsel Tefsir", *Tefsir Araştırmaları Dergisi (TADER)* 3/2 (Ekim 2019), 259.

⁸⁹ İbrahim Hilmi Karşlı, "Kur'an'ın Bilimsel Tefsiri Üzerine Bazı Mülâhazalar", *Diyanet İlmi Dergi* 46/3, 94.

BÖLÜM 2: CANER TASLAMAN'IN İLMİ ŞAHŞİYETİ, ESERLERİ VE KUR'AN İLE İLGİLİ BİLİM MERKEZLİ AÇIKLAMALARI

Çalışmamızın bu bölümünde Caner Taslaman'ın ilmi şahsiyetinden ve çeşitli alanlardaki çalışmalarından bahsedeceğiz. Taslaman'ın teoloji ve felsefî zeminde yer alan değerlendirmeleri hakkında zihinsel bir alt yapı hazırlamaya çalışacağız. Yine tezimizin bu bölümünde yazarın *Neden Müslümanım? İslam İnancının Delilleri Deizme Cevap* adlı eseri başta olmak üzere kaleme aldığı farklı çalışmalarında ve çeşitli medya kanallarındaki açıklamalarında Kur'an'ın bilimsel yorumu ile ilgili örneklerine başvuracağız. Taslaman'ın bilimsel açıklamalarla ilişki kurduğu ayetleri konu eksenli olarak başlıklandırmayı uygun gördük. Bunun nedeni böyle bir tasnifin meseleyi daha açıklayıcı olduğu kanaatini taşımamızdır.

2.1. Caner Taslaman'a Dair Genel Bilgiler

2.1.1. İlmî Şahsiyeti

Caner Taslaman 1968 yılında İstanbul'da doğmuştur. Kimya mühendisi bir annenin ve doktor bir babanın oğlu olan Taslaman ilk, orta ve lise eğitimini doğduğu şehirde bitirmiş ve küçük yaşlardan itibaren doğa bilimlerine ilgi duymuştur. Yazar Boğaziçi Üniversitesi'nde sosyoloji alanında lisansını bitirmiştir. Üniversite eğitimi sırasında özellikle antropoloji, din sosyolojisi, din ve bilim gibi alanlarla ilgilenmiştir. Daha çok modern bilim, felsefe ve din üçgenindeki sorunlar üzerinde yoğunlaşan Taslaman akademik çalışmalarını da bu tarzdaki konular hakkında kaleme almıştır. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü'nde "Din Felsefesi Açısından Büyük Patlama Teorisi" ismiyle yazdığı teziyle 2002 yılında yüksek lisans çalışmasını, aynı bölümde Evrim Teorisi'nin felsefe ve teolojiyle ilişkisi üzerine yazdığı teziyle 2005 yılında doktora çalışmasını tamamlamıştır. Taslaman ikinci doktorasını 2010 yılında İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde "Küreselleşme Sürecinde Türkiye'deki İslâm" isimli teziyle yapmıştır. Kuantum Teorisi'nin felsefe ve teoloji ile bağlantısı üzerine yazdığı kitap ile doçent, modern bilim-felsefe-din üçgenindeki çalışmalarıyla 2014'te Yıldız Teknik Üniversitesi'nin Felsefe Bölümü'nde ise profesörlük derecesine hak kazanmıştır. Önce Tokyo Üniversitesi'nde, sonra Oxford Üniversitesi'nde post-doktora çalışmaları yapan Taslaman Harvard Üniversitesi ve

Cambridge Üniversitesi'nde misafir öğretim üyesi olarak bulunmuştur. Caner Taslaman günümüzde Yıldız Teknik Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışmalarını sürdürmektedir. Kendisinin en temel ilgi alanı modern bilim-din-felsefe ilişkisi olmakla birlikte din felsefesi, bilim felsefesi, fizik felsefesi, din sosyolojisi ve biyoloji felsefesi diğer çalışma alanlarıdır. Son dönemdeki çalışmalarında ve bulunduğu yurt dışındaki üniversitelerde en çok odaklandığı konu modern bilim-felsefe-din ilişkisi olmuştur.⁹⁰

2.1.2. Eserleri

Caner Taslaman'ın birden fazla sahada kaleme aldığı çok sayıda eseri bulunmaktadır. Bu eserlerden kimisi doğrudan Kur'an ayetleri ile modern bilimin gelişmeleri arasında kurduğu ilişkiye dair açıklamaları içermektedir. Bazısı da yazarın İslâm ve bilim anlayışı hakkında bilgi vermektedir.

2.1.2.1. Kur'an ve Bilim Merkezli Çalışmaları

Caner Taslaman ve Enis Doko'nun ortak bir eseri olan *Kur'an ve Bilimsel Zihnin İnşası* isimli çalışma bu anlamda örnek teşkil etmektedir. Yazarlara göre anılan çalışmanın her bir başlığında Kur'an'ın inşa ettiği zihinsel yapının bilimsel faaliyette bulunmaya ne kadar elverişli olduğuna dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Bir başka deyişle eserde din ve bilimin çatıştığını veya ilişkisiz olduğunu savunanlara cevaben Kur'an ayetlerinin modern bilimin bulgularıyla uyumlu olduğu ve buna dikkat çektiği, bu hususta tefekkür etmeye teşvik ettiği ve bununla bilimsel çabaya motivasyon sağladığı vurgulanmaktadır.⁹¹

Taslaman'ın *Allah'ın Varlığının 12 Delili* adlı çalışması Allah'ın var olup olmadığı hususunda fıtrat ve evren delillerinden yola çıkarak teist ve materyalist-ateist argümanları felsefi yaklaşımlar ışığında mukayese ederek teist paradigmanın materyalist-ateist paradigmaya tercih edilmesini ispat etmeye yönelik bir çalışmadır. Bu

---

⁹⁰ Robin Collins vd., *Allah, Felsefe ve Bilim* (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2013), 6; <https://www.canertaslaman.com/> “Erişim Tarihi 20/04/2022”.

⁹¹ Caner Taslaman- Enis Doko, *Kur'an ve Bilimsel Zihnin İnşası* (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2015). Çalışmanın İngilizce versiyonu da bulunmaktadır. bk. Caner Taslaman- Enis Doko, *The Quran and The Construction of The Scientific Mind* (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2015).

bağlamda ele alınan çalışmada modern bilimin verilerinin bu konuya nasıl katkı sağladığı gösterilmeye çalışılmaktadır.⁹²

Tezimizde sıkça başvurduğumuz çalışmalardan biri olan *Neden Müslümanım? İslam İnancının Delilleri Deizme Cevap* adlı çalışma varlık, evren ve oluşlardan bahseden ayetlerin astronomi, biyoloji, coğrafya, fizik gibi çeşitli alanlardaki gelişmeler, bilimsel veriler ve bilgiler ışığındaki yorumlarından müteşekkildir. Yazara göre bu çalışmada bilimin çeşitli alanı ile ilgili bilgilere işaret ettiği düşünülen bazı Kur'an ayetlerinin modern bilim ile arasındaki münasebet açığa kavuşturulmaktadır. Taslaman'ın mezkûr çalışmada bilimin yeni tespit ettiği birtakım gerçeklerin on dört asır önce Kur'an tarafından beyan edildiğini sıkça tekrar etmesi dikkat çekicidir. Taslaman'a göre Kur'an'ın yüzyıllar ötesinden asırlar sonrasına işaret eden bazı bilgileri bünyesinde barındırıyor olması Kur'an'ın en büyük mucizelerindendir. Ayrıca yazara göre bu durum Kur'an'ın ilahi kaynaklı olduğuna dair delilleri ve Müslüman olmak için rasyonel temelleri bir çatı altında toplamaktadır. Yazar çalışmasındaki bu görüşlerini katıldığı televizyon programlarında da sıkça dile getirilmektedir. Caner Taslaman bu çalışmada Kur'an'ın sayısal bir i'caza sahip olduğunu yönündeki düşüncelerini de *Kur'an'ın Korunmuşluğu ve Matematiksel Ölçü* adlı başlıkta verdiği çeşitli hesaplamalarla delillendirmeye çalışmaktadır.⁹³ Taslaman bu husustaki açıklamalarını *Kur'an Hiç Tükenmeyen Mucize* adlı çalışmanın evren ile ilgili bölümlerinde de tekrarlamaktadır.⁹⁴

Allah'ın varlığını bilimle delillendirme yolunu tercih eden Caner Taslaman'ın bir başka çalışması ise *Big Bang ve Tanrı* adlı eseridir. Taslaman bu çalışmasında Big Bang teorisinin Allah'ın varlığına dair güçlü bir bilimsel işaret olduğunu iddia etmektedir.⁹⁵

Yazar, doktora tezinin kitaplaşmış hâli olan *Evrin Teorisi, Felsefe ve Tanrı* adlı çalışmasında bir Müslümanın evrime inanmasında ve buna bilimsel bir gözle bakmasında bir mâni olmadığını göstermeyi amaçlamaktadır. Taslaman çalışmada

---

⁹² Caner Taslaman, *Allah'ın Varlığının 12 Delili* (İstanbul: Destek Yayınları, 2016). Bu çalışmanın bir kısmı daha sonraki yıllarda *Fıtrat Delilleri* ismiyle basılmıştır. bk. Caner Taslaman, *Fıtrat Delilleri* (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2017).

⁹³ Caner Taslaman, *Neden Müslümanım? İslam İnancının Delilleri Deizme Cevap* (İstanbul: İstanbul Yayınevi: 2021).

⁹⁴ Kuran Araştırmaları Grubu, *Kur'an Hiç Tükenmeyen Mucize* (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2013).

⁹⁵ Caner Taslaman, *Big Bang ve Tanrı* (İstanbul: İstanbul yayınevi, 2013). Çalışmanın İngilizce versiyonu da bulunmaktadır. bk. Caner Taslaman, *The Big Bang, Philosophy and God*, çev. Ender Gürol (İstanbul: Nettleberry Publications, 2006).

varoluşsal sorulara cevaben ileri sürülen bu teoriyi bilimsel, felsefî ve teolojik açıdan ele almaktadır. Taslaman'a göre Kur'an'ın yaratılış ile ilgili ifadelerine bakıldığında bu teorinin reddedilmesi için bir sebep yoktur.⁹⁶ Taslaman evrimin Kur'an'a aykırı olmadığını söylerken Kur'an'dan evrim teorisinin var olduğu anlamının çıkmaması fakat bu konuda bilimin önemsenmesi gerektiği düşüncesindedir.⁹⁷ Taslaman bu minvalde kaleme aldığı *Bir Müslüman Evrimci Olabilir Mi?* adlı çalışmasında da bir Müslümanın evrim kuramını kabul etmesinin inanç açısından neden sorun olarak görülmemesi gerektiğini çeşitli başlıklar altında açıklamaktadır.⁹⁸

Taslaman'ın modern bilimin teolojik ve felsefî konularla ilgisi hakkında yazdığı dört makaleyi bir araya getirerek oluşturduğu *Modern Bilim, Felsefe ve Tanrı* adlı bir çalışması bulunmaktadır. Çalışmada tanrı-evren ilişkisini ele alan yazar modern bilim ile dinin çeliştiği iddialarının doğru olmadığını kanıtlamaya çalışmaktadır.⁹⁹ Caner Taslaman'ın bu çerçevede *Allah, Felsefe ve Bilim*,¹⁰⁰ *Arzulardan Allah'a Ulaşmak*,¹⁰¹ ve *Arzulardan Allah'a* adlı çalışmaları da bulunmaktadır.¹⁰²

Taslaman *Evren'den Allah'a* adlı çalışmasında ise Allah'ın varlığını evrendeki düzen üzerinden delillendirmektedir. Taslaman çalışmasında bu anlamda tasarım deliline dikkat çekmekte ve böylece evreni ve canlıları sadece doğanın içinde kalarak açıklamaya çalışan natüralist-ateist anlayışı eleştirmektedir. Yazara göre modern bilimin verileri tasarım delilini desteklemekte ve tasarım delilinin bu anlayışa bir cevap niteliğinde olduğunu söylemektedir.¹⁰³

Taslaman'ın bir diğer çalışması ise *Kuantum Teorisi, Felsefe ve Tanrı* adlı kitabıdır. Çalışmada kuantum teorisinin Allah'ın varlığını ispatlama hususunda bir delil olduğu anlatılmaktadır.¹⁰⁴

2.1.2.2. Diğer Alanlarla İlgili Çalışmaları

---

⁹⁶ Caner Taslaman, “Evrin Teorisi: Felsefî ve Teolojik Bir Değerlendirme”, ed. Ömer Bozkurt, *Bilim Tarihi ve Felsefesi* (Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, 2016).

⁹⁷ Caner Taslaman, *Evrin Teorisi, Felsefe ve Tanrı* (İstanbul: İstanbul yayınevi, 2016).

⁹⁸ Caner Taslaman, *Bir Müslüman Evrimci Olabilir Mi?* (İstanbul: Destek Yayınları, 2017).

⁹⁹ Caner Taslaman, *Modern Bilim, Felsefe ve Tanrı* (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2008).

¹⁰⁰ Collins vd., *Allah, Felsefe ve Bilim*.

¹⁰¹ Caner Taslaman, *Arzulardan Allah'a Ulaşmak* (İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2014).

¹⁰² Caner Taslaman, *Arzulardan Allah'a* (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2016).

¹⁰³ Caner Taslaman, *Evren'den Allah'a* (İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2013).

¹⁰⁴ Caner Taslaman, *Kuantum Teorisi, Felsefe ve Tanrı* (İstanbul: İstanbul yayınevi, 2008).

Yazarın yukarıda bahsedilen çalışmalarının yanı sıra farklı alanlarda birden fazla çalışması da bulunmaktadır. Bunlardan biri *Türkiye’de İslâm ve Küreselleşme* adlı kitabıdır. Çalışma yazarın küreselleşme sürecinde Türkiye’de İslâm’ın sosyoloji ve siyasal bilimler açısından nasıl yorumlandığına dair değerlendirmelerinden oluşmaktadır.¹⁰⁵ Taslaman’ın keleminden çıkan *Terör’ün ve Cihad’ın Retoriği* adlı çalışma ise günümüzde terör ve cihad kavramlarının İslâm karşılığında nasıl ve hangi amaçla kullanıldığı analiz edilmiştir.¹⁰⁶

Taslaman’ın modern dönemde psikoloji ve bilişsel bilimler alanı ile ilgili verileri felsefe ve dinler açısından ele aldığı eserleri de vardır. Yazarın *Ahlak, Felsefe ve Allah* adlı çalışması bunun örneğidir. Taslaman bu çalışmada Allah’ın ve dinin varlığını ispatlama hususunda ahlak kavramı üzerinden çeşitli argümanlar sunmaktadır.¹⁰⁷ *Tanrı Parçacığı*,¹⁰⁸ *Tarihselcilik: Çelişkiler Bataklığında*¹⁰⁹ ve *Dini Cevaplar* adlı¹¹⁰ çalışmalar da yazarın benzer çerçevede kaleme aldığı diğer eserleridir.

Caner Taslaman’ın son çalışmalarından biri olan *Hayretten Hayranlığa: Aforizmalarım* adlı eser kitaplarında, konferanslarında, televizyon ve radyo programlarında yaratılış, varoluş, Allah-insan ilişkisi, İslâm-Kur’an, bilim-felsefe-din konuları ile ilgili temellendirmeye çalıştığı ve savunduğu tüm görüşlerini bir araya toplayan öz deyişlerden oluşmaktadır.¹¹¹

Caner Taslaman’ın eşi Feryal Taslaman ile ortak bir eseri olan *İslâm ve Kadın* adlı çalışma İslâm dini açısından kadının yeri nedir sorusu etrafında şekillenmiştir.¹¹² Çalışma aynı adı taşıyan beş bölümlük bir belgesel olarak da yayınlanmaktadır.¹¹³

Caner Taslaman’ın son yayımlanan *Ruhun Yedi Çılgılığı* adlı çalışması ise modernleşme ve küreselleşmenin etkisiyle birlikte felsefede tartışma konusu olan kavramlar ile ilgili

---

¹⁰⁵ Caner Taslaman, *Türkiye’de İslâm ve Küreselleşme* (İstanbul: Destek Yayınları, 2016).

¹⁰⁶ Caner Taslaman, *Terör’ün ve Cihad’ın Retoriği* (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2014).

¹⁰⁷ Caner Taslaman, *Ahlak, Felsefe ve Allah* (İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2014).

¹⁰⁸ Caner Taslaman, *Tanrı Parçacığı* (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2015).

¹⁰⁹ Caner Taslaman, *Tarihselcilik: Çelişkiler Bataklığında* (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2016).

¹¹⁰ Hasan Onat vd., *Dini Cevaplar* (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2022).

¹¹¹ Caner Taslaman, *Hayretten Hayranlığa: Aforizmalarım* (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2021).

¹¹² Caner Taslaman, Feryal Taslaman, *İslâm ve Kadın* (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2019).

¹¹³ https://www.youtube.com/watch?v=UBT7B7GIEIM&t=8s&ab_channel=DiniCevaplar “Erişim Tarihi 06/02/2023”.

analizlerden, felsefî ve psikolojik tahlillerden, sosyolojik saptamalardan oluşmaktadır.¹¹⁴

Yazarın kendisine ait internet sitesinde çeşitli konulardaki birçok röportajına ve yazısına ulaşmak mümkündür.¹¹⁵ Sosyal medyayı aktif olarak kullanan ve şahsi hesaplarında geniş bir takipçi kitlesine sahip olan Taslaman bu alanlardaki çalışmalarını dijital ortamlarla da desteklemektedir.¹¹⁶

Özetle söylemek gerekirse Caner Taslaman'ın Kur'an ve bilim konulu çalışmalarında bilime büyük bir paye verdiği ve Allah'ın varlığını ispatlamaya çalışırken fizik, kozmoloji, astronomi ve biyoloji gibi çeşitli alanlardaki her bilimsel gelişmeye başvurduğu görülmektedir.

2.2. Caner Taslaman'ın Kur'an'la İlgili Bilim Merkezli Yorumlarının Arka Planı

Kur'an ve modern bilim arasında kurulan ilişkide birtakım saiklerin etkilerinden söz etmek mümkündür. Dolayısıyla Caner Taslaman'ın Kur'an'da evren, varlık ve oluşlardan bahseden ayetler ile pozitif bilim arasında mutabakat olduğu düşüncesinin yaslandığı arka planın tahlil edilip değerlendirilmesi yerinde olacaktır.

2.2.1. Felsefi Arka Plan

Dinler tarihi ve felsefe tarihi açısından Allah var mıdır? Allah'ın varlığı rasyonel olarak temellendirilebilir mi? Allah'ın sıfatları hakkında neler söylenebilir? Evren mi ezelidir yoksa Allah mı? Evrendeki tasarımlar Allah'ın eseri midir? gibi sorular çeşitli tartışmaların merkezinde rol oynamışlardır.

Caner Taslaman'ın çalışmalarında ise bu sorulara modern bilimin verilerine dayanarak yanıt bulmaya çalıştığı görülmektedir. Çünkü Taslaman Allah'ın varlığı ile ilgili ve benzeri sorulara modern bilimin verileri sayesinde cevap bulunduğunu dolayısıyla bu konuya söz konusu bilgilerin pek çok katkı sağladığını ileri sürmektedir.

Taslaman'a göre her insan açısından Allah'ın var olup olmadığına dair varılan sonuç varoluşsal meselelerin temelini oluşturmaktadır. Bu anlamda da yazar modern bilimin

---

¹¹⁴ Caner Taslaman, *Ruhun Yedi Çılgılığı* (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2023).

¹¹⁵ <https://www.canertaslaman.com/roportajlar-ve-yazilar/> “Erişim Tarihi 05/02/2023”.

¹¹⁶ <https://instagram.com/canertaslaman?igshid=YmMyMTA2M2Y=> “Erişim Tarihi 05/02/2023”;
<https://twitter.com/ctaslaman> “Erişim Tarihi 05/02/2023”;
<https://www.youtube.com/@CanerTaslamanYoutube> “Erişim Tarihi 05/02/2023”.

argümanlarının Allah'ın varlığının akılcı temeli olduğunu göstermek için birtakım deliller sunduğunu iddia etmektedir. Çalışmalarında bu delillerin bir kısmını “evren delilleri” başlığı altında izah etmeye çalışan Taslaman’a göre modern bilimin verileri ile ortaya konan pek çok evren yasası Allah'ın var olduğu ve evreni yarattığı sonucuna bizi ulaştırmaktadır. Ayrıca bu deliller teizmin mi yoksa ateist-natüralist yaklaşımın mı daha rasyonel olduğunu ayrıntılarıyla ortaya koymaya katkı sağlamaktadır. Örneğin yazar canlılar dünyası ile ilgili modern biyolojide tespit edilmiş birçok verinin teizmi materyalist-ateizme tercih etme noktasında önemli deliller arasında sayılabileceğini dile getirmektedir.¹¹⁷

Caner Taslaman modern bilimin verileri ile Allah'ın varlığı delillendirilince netice olarak İslâm'ın Allah'tan gönderilen bir din ve Kur'an'ın ilahi bir kitap oluşunun da desteklendiğini ileri sürmektedir.¹¹⁸

2.2.2. Kur'an Anlayışı

Kur'an'ı anlama ve yorumlama faaliyetinde yorumcunun yaklaşımı onun zihninde bulunan Kur'an tasavvuruyla birebir paralellik göstermektedir. Neticede bilimselci yönelimde de söz konusu çıkarımların Kur'an tasavvurunun dışavurumundan ibaret olduğu ve bundan beslendiği söylenebilir. Bu anlamda yorumcunun Kur'an'ı nasıl tasavvur ettiği oldukça önem arz etmektedir. Dolayısıyla Caner Taslaman'ın da söz konusu açıklamaların arka planındaki Kur'an anlayışına değinmek yerinde olacaktır.

Caner Taslaman, Kur'an'ın ilahi bir hidayet rehberi olup bilim ve fen kitabı olmadığına inanmaktadır. Buna rağmen Kur'an'ın içeriğinin bilimsel zihni inşa eden bir yönü olduğu düşüncesini benimsemekte dolayısıyla Kur'an'ı modern bilimin verileriyle yorumlamanın gerekli olduğu kanaatini taşımaktadır. Nitekim yazara göre Kur'an kadar hiçbir dinsel metin evreni ve varlıkları tanımaya, bunlar üzerinde tefekkür etmeye, doğadaki oluşlardan sonuçlar çıkarmaya teşvik etmemektedir. Buradan hareketle yazar, Kur'an'ın bilimsel faaliyetler için sağladığı motivasyon sayesinde diğer dinlerin metinlerinden farklı bir konumda bulunduğunu dile getirmektedir. Bu bağlamda Taslaman'a göre Kur'an açısından evreni ve varlıkları anlamaya yönelik her türlü faaliyet Allah'ı tanımaya hizmet etmektedir. Bir başka deyişle evreni ve varlığı tanımak

---

¹¹⁷ Taslaman, *Allah'ın Varlığının 12 Delili*, 25-119.

¹¹⁸ Taslaman, *Neden Müslümanım?*, 18.

için yapılan tüm bilimsel çalışmalar Allah'ın gücünü, kudretini, sanatını, ahireti yaratmasının ne kadar kolay olduğunu anlamak için bir araç olup bu hedefe ulaşmada yarar sağlamaktadır.¹¹⁹

Caner Taslaman'ın bilim ile irtibatlandığı ayetlerin yorumlarının dayandığı önemli temellerden biri de Kur'an'ın i'cazı konusudur. Yazara göre Kur'an'da modern bilimin verilerine, buluşlarına, teorilerine işaretler taşıması onun mu'ciz oluşunu ispatlamaktadır. Bir başka ifadeyle Kur'an'ın bilimsel bilgileri içinde barındırıyor olması i'caz yönünü ortaya koymaktadır. Hatta yazar Kur'an'ın i'cazının onun bilimsel olarak yorumlanmasından geçtiğini ileri sürmektedir. Çünkü yazara göre Kur'an'ın i'cazını modern bilime ait verileri on dört asır öncesinden haber vermiş olması teşkil etmektedir. Aynı zamanda yazar Kur'an'ın bilimsel i'caz yönünü Allah'ın varlığının ve Kur'an'ın Allah kelamı olduğunun bir kanıtı olarak sunmaktadır. Bunlara ilaveten yazara göre Kur'an'da modern bilimsel pek çok gelişmenin yer alması Kur'an'ın evrenselliğini ve doğruluğunu da ortaya koymaktadır.¹²⁰ Aynı zamanda yazar Kur'an'ın sayısal i'cazının olduğunu da iddia etmektedir. Taslaman Kur'an'ın ilahi kelam olduğunun, günümüze kadar değiştirilmeden çok iyi korunduğunun ve olağanüstü oluşunun delillerinden biri olarak Kur'an'dan kendi yöntemleriyle ortaya koyduğu birtakım matematiksel çıkarımları ileri sürmektedir.¹²¹

Aslına bakılırsa yazar Allah'ın varlığını ispatlama, Kur'an'ın bilimsel i'cazına dikkat çekme, Kur'anî mesajın evrenselliğini vurgulama, Kur'an'ın vahiy kaynaklı olduğunu delillendirme ve imanı kuvvetlendirme gibi gerekçelerle bilim ile irtibatlandığı ayetlerin yorumlarında zaman zaman ifrat ve tefrite kaçtığı izlenimi uyandırmaktadır.

2.2.3. Kur'an'a ve İslâm'a Yönelik Saldırıları

Avrupa'da Rönesans ve Reform hareketleri, Sanayi Devrimi ve Aydınlanma Çağı ile birlikte önce Batı toplumlarında daha sonra tüm dünyada siyasal, sosyal, düşünsel ve ekonomik alanlarda dönüşümler ve gelişmeler yaşanmıştır. Aydınlanma hareketi sonuçları bakımından modern bilim ve teknoloji ile ilgili kayda değer ilerlemelerin yaşanmasında büyük bir rol oynamıştır. Bu çağın en belirgin ilkesi ise akıl ve bilim

---

¹¹⁹ Taslaman- Doko, *Kur'an ve Bilimsel Zihnin İnşası*, 10-21.

¹²⁰ Taslaman, *Neden Müslümanım?*, 36-104.

¹²¹ Taslaman, *Neden Müslümanım?*, 336-400.

temelli mekanik insan ve evren açıklamasıdır. Öte taraftan akla tek değer ölçülü olma misyonunu yükleyen aydınlanma düşünürleri diğer alanlarda olduğu gibi bu yenilenmenin ve değişimin dinde de gerekli olduğunu savunmuşlardır. Avrupa’da modernleşmenin yolunu oluşturan bu fikirlere çağdaş dünyaya ayak uydurmak isteyen toplumlar da duyarsız kalamamışlardır.¹²²

Aklın ve rasyonalitenin hâkim olduğu aydınlanma pozitivist bilgi anlayışı ile şekillenmiştir. Bu anlayış bilgi kaynağı olarak deney ve gözlemi esas almaktadır. Dolayısıyla temelde modern bilimi benimseyen pozitivist düşünce duyulara dayanmayan metafizik alana ait bilgiyi kabul etmemektedir. Böylece din yerini bilime, vahiy yerini akla, mucizeler yerini ilmi keşiflere bırakarak din ile bilim birbirinden farklı iki alan olarak görülmüş hatta bilim ilerlemenin tek aracı olarak öne çıkarılmıştır. Bu da dini bilginin devre dışı bırakılması sonucunu doğurmuştur.¹²³

İslâm dünyasında ise Batı’daki din-bilim çatışmasını kendi tarihi ve kültürel bağlamı içerisinde değerlendirmekten uzak olan kimi aydın, yazar ve düşünürlerce Kur’an’la bilim arasında çatışma olduğu iddiaları dile getirilmiştir. Kimi Müslüman modernist yazarlar da bu durumun aksini kanıtlama çabası içerisinde olmuşlardır. Böylece Kur’an’dan bilim üretme veya hemen her bilimsel gelişmeyle bir şekilde Kur’an arasında münasebet kurma çabasında pozitivist düşüncenin etkili olduğu görülmektedir.¹²⁴ Bu çabaların “Batı’nın ilerlediği, Müslümanların geri kaldığı” şeklindeki iddiaların etrafında şekillendiği de söylenebilir. Fransız oryantalist Ernest Renan İslâm’a bir saldırı niteliği taşıyan konuşmasında vurguladığı konulara bakıldığında ağırlıklı olarak İslâm dininin Müslümanların ilerlemesi ve gelişmesinde bir engel teşkil ettiğinden bahsetmektedir. Batı dünyasının bu söylemlerine karşı savunma refleksiyle hareket edilerek kaleme alınan eserlerde Kur’an’ın modern bilim ile uyumlu olduğu ispatlanmaya çalışılmıştır.

Dolayısıyla günümüzdeki Kur’an’ı bilimselci anlama ve yorumlama çabasındakilerin Renan ve benzerlerinin İslâm’a ve Kur’an’a karşı yaptıkları eleştirilerden etkilenmediklerini söylemek imkânsız gibi görünmektedir. O hâlde bu yaklaşımın Batı’ya karşı bir savunmayı gerekli gören fikri bir arka plana sahip olunmasından

---

¹²² Demir, *Kur’an’ın Yeniden Yorumlanması*, 23-24.

¹²³ Ali Coşkun, “Din, Bilim ve Felsefe İlişkileri”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 18/1 (Haziran 2016), 225.

¹²⁴ Şen, *Bilimsel Tefsiri Yeniden Düşünmek*, 197-198.

kaynaklandığı söylenebilir. Nihayetinde Taslaman'ın çalışmalarında da Kur'an ile modern bilimi bağdaştırma çabası dikkat çekici bir boyut kazanmakta; modern bilim karşısında savunmacı bir psikolojiyle Kur'an ayetlerini yorumladığı görülmektedir.

Aslında İslâm dünyası için bugünün önemli bir diğer meselesi de Batı'nın İslâm dinini ve Müslümanları akıl ve bilim karşıtı olarak gösteren bakışından ziyade Müslümanların İslâm'ın "Altın Çağ"ını yeniden yakalama gayretinde olduğunun farkına varabilmesidir.

2.3. Caner Taslaman'ın Kur'an'a Dair Bilim Merkezli Açıklamaları

Çalışmamızın bu kısmında Taslaman'ın Kur'an'ın ilahi kelimeler olduğuna inanmanın gerekçelerini göstermek için kaleme aldığı *Neden Müslümanım?* isimli çalışması başta olmak üzere Kur'an ve bilim ilişkisine dair kaleme aldığı eserlerinden ve çeşitli medya araçlarındaki beyanlarından Kur'an ile ilgili bilimsel nitelikli yorumlarından örnekler getirilecektir. Bu örnekler kozmoloji ile ilgili, astronomi ile ilgili, biyolojik saptamalar ile ilgili ve matematiksel ölçü ile ilgili açıklamaları şeklindeki alt başlıklarda analiz edilecektir.

2.3.1. Kozmoloji ile İlgili Açıklamaları

Caner Taslaman'ın Kur'an ve modern bilim ilişkisi çerçevesindeki izahların önemli bir kısmını evren ile ilgili açıklamaları oluşturmaktadır. Çünkü Taslaman'a göre bu alan İslâm'ın Allah'ın gönderdiği son din olup olmadığına karar vermek isteyen kişi için öne çıkan önemli bir başlıktır. Nitekim yazara göre Kur'an bir yandan evreni incelemeye ve evrendeki olgulardan sonuçlar çıkarmaya davet ederken diğer yandan da evrenin genişlemesi, evrenin başlangıcının ve sonunun olması, evrenin tasarlanmış olması gibi önemli iddialar ortaya koymaktadır. Yazar modern bilim sayesinde ise tüm bu iddialarının doğrulandığını savunmaktadır.¹²⁵

2.3.1.1. Evrenin Genişlemesi

1900'lerin başında Batı dünyasındaki bilimsel çalışmalar neticesinde elde edilen birtakım bulgular modern astronominin gelişimi açısından oldukça önemlidir. Astronomi ile ilgili büyük teorilerden biri "Genişleyen Evren Teorisi"dir.

---

¹²⁵ Taslaman, *Neden Müslümanım?*, 35.

Evrenin genişlediğine bilimsel olarak işaret eden ilk isim Hollandalı gökbilimci Willem de Sitter (ö. 1934) olmuştur. Evren hakkında bilinenler Sitter tarafından iddia edilen genişlemeye dair herhangi bir kanıt ortaya koymasa da 20. asır boyunca bu tez gittikçe önem kazanmıştır.¹²⁶ Rus fizik uzmanı Alexander Friedmann (ö. 1925) ve Belçikalı evrenbilimci Georges Lemaitre (ö. 1966) ise birbirlerinden bağımsız bir şekilde Einstein'ın formülleri üzerinde çalışarak evrende sürekli bir hareketin olduğunu ve evrenin genişlediğini teorik olarak hesaplamışlardır. Bu bilgi astronom Edwin Powell Hubble'ın (ö. 1953) geliştirdiği dev teleskoplarla yapmış olduğu çalışmalar neticesinde 1929 yılında tespit edilmiştir. Söz konusu keşif “Hubble Kanunu” veya “Genişleyen Evren Teorisi” olarak isimlendirilmiştir. Hubble bu keşfi ile büyük patlama sonucu oluşan gökadalardan, kütle çekim etkisiyle dünyadan uzaklıkları ile orantılı olan bir hızla bizden uzaklaştığını ileri sürmüştür.¹²⁷ Böylece gözlemsel olarak ispatlanan bu teori modern kozmoloji için bir kuram olmaktan çıkıp gözlemlenebilen fenomene dair bir bilgi haline gelmiştir.¹²⁸

Çağdaş dönemde Kur'an ve pozitif bilim münasebeti çerçevesinde yapılan kimi çalışmalarda ez-Zâriyât suresinin 47. ayetinin anlaşılmasında bilimsel keşiflerin ortaya koyduğu verilere büyük teveccüh gösterilmektedir.¹²⁹ Bu yaklaşım biçimiyle günümüzde kaleme alınan meâller ve tefsirlerde de karşılaşılmaktadır.¹³⁰ Diğer bir deyişle modern dönemde bir kısım Kur'an yorumcularının bu teori ile ez-Zâriyât

---

¹²⁶ Isaac Asimov, *Bilim ve Buluşlar Tarihi*, çev. Elif Topçugil (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2006), 492.

¹²⁷ Alp Akoğlu, “Büyük Patlama”, *Tübitak Bilim ve Teknik Dergisi* 474 (Mayıs 2007), 39.

¹²⁸ Ahmet Akbaş, “Kur'an'ın Bilimsel Veriler Işığında Yorumlanmasına Yönelik Eleştirilerin Kritiği”, ed. M. Turan Çalışkan, *Kur'an ve Pozitif Bilim* (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2020), 268.

¹²⁹ Kırca, *Kur'an ve Fen Bilimleri*, 156; Okuyan, “Kur'an'ın Tabiat İlimlerine Bakışı”, 168; Emrullah Yüksel, “Evrenbilimine İlişkin Bazı Kur'an Öğretileri”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (Darulfunun İlahiyat)* 2 (2000), 10; Cihan Yavuz Örnek, “Evrenin Oluşumunda İslam ve Big Bang Uyuşmazlığı”, ed. Adem Yerinde, 3. *Uluslararası Ahmed-i Hânî Sempozyumu Bildiriler Kitabı “İslam Bilim ve Kültür Tarihçisi Olarak Prof. Dr. Fuat Sezgin”* (Ağrı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Yayınları, 2019), 751; Kuran Araştırmaları Grubu, *Kur'an Hiç Tükenmeyen Mucize*, 26; Teyisir Alzamil vd., “Kâinatın Genişlemesinin Delilleri”, *I. Uluslararası Bilimler Işığında Yaratılış Kongresi Tebliğleri*, ed. Âdem Tatlı vd. (Şanlıurfa: Anıt Matbaacılık, 2018), 328.

¹³⁰ Örneğin bk. Hayrettin Karaman vd., *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli* (Ankara: TDV Yayınları, 2008); Suat Yıldırım, *Kur'an-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali* (İstanbul: Işık Yayınları, 2002); Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, çev. Cahit Koytak - Ahmet Ertürk (İstanbul: İşaret Yayınları, 2013); <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=56&ayet=75> (Mehmet Okuyan Meali, Mustafa İslamoğlu Meali, Ümit Şimşek Meali) “Erişim Tarihi 15/04/2022”; Zağlûl en-Neccâr, *Tefsîru'l-âyatî'l-kevnîyye fi'l-Kur'ânî'l-kerîm* (Kahire: Mektebetü'l-Şurûk ed-Devliyye, 2007), 2/418; Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), 5/ 134-35.

suuresinin 47. ayeti arasında irtibat kurduğu müşahede edilmektedir. Caner Taslaman da söz konusu ayeti bu minvalde değerlendirmektedir. O, bilim ve düşünce tarihinin var olan meseleleri arasında “evren sonlu mudur yoksa sınırsız mıdır?” şeklindeki¹³¹ önemli bir sorusuna Kur’an’ın asırlar önce bu ayet ile cevap verdiğini ileri sürmektedir.¹³²

Anılan ayeti “Genişleyen Evren Teorisi” ile ilişkilendiren Taslaman, ayette geçen مُوسِعُونَ lafzının kök anlamlarından olan “genişlik” kavramından yola çıkarak وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ ayetine¹³³ “Evreni kuvvetimizle biz kurduk, muhakkak ki onu genişletmekteyiz” şeklinde mana vermektedir. Çevirilerde kelimenin “güç yetirme” veya “cömert olma” gibi mecazi anlamları üzerinde durulmasını ise bu teorinin göz ardı edilmesine bağlamaktadır. Bu yaklaşımını desteklemek üzere tâbiinden ve klasik dönem müfessirlerinden de nakillerde bulunmaktadır. Taslaman, tefsir geleneğinde ayetin bu keşfe işaret ettiğine dair bir rivayetin yer almadığını fakat modern dönemle birlikte ayette yorum değişiminin görüldüğünü düşünenleri literatür bilgisine sahip olmamakla itham etmektedir. Ona göre evrendeki genişleme süreklilik arz etmekte olup ilgili ayetin bu manayı ifade etmesini Arap dili kuralları da destekler mahiyettedir.¹³⁴

Hâl böyleyken, tarih boyunca müfessirlerce ayette geçen مُوسِعُونَ kelimesine “göğü istediği kadar geniş kılmaya veya her şeyi yaratmaya kuvveti olan,¹³⁵ göğü mükemmel bir şekilde yaratan ve bir benzerini daha yaratmaya gücü yeten¹³⁶, yardım etme, rızık verme ve infak etmede güç ve kudret sahibi olan¹³⁷, yer ile gök arasını geniş kılan¹³⁸,

---

¹³¹ Ariatoteles’e göre evren dairesel ve sabit sınırlıdır. Aristoteles, *Gökyüzü Üzerine*, çev. Saffer Babür (Ankara: Dost Kitabevi, 1997), 39; Newton ise uzayın sonsuz genişlikte ve durağan olduğunu savunmaktadır. Zikri Yavuz, “Zamanın Bir Başlangıcı Olmalı Mıdır?”, *Dini Araştırmalar Dergisi* 18/47 (Temmuz-Aralık 2015), 37-39.

¹³² Taslaman, *Neden Müslümanım?*, 41.

¹³³ ez-Zâriyât 51/47.

¹³⁴ Taslaman, *Neden Müslümanım?*, 42-43.

¹³⁵ Ebû'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte (Beyrut: Dârü'l-İhyâ, 2002), 4/132; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (Kahire: Dârü'l-Hecr, 1422/2001), 21/546.

¹³⁶ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü ehli's-sünne*, thk. Mecdî Bâsellûm (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005), 2/390; Ebû Abdullah Fahreddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Tefsîru'r-Râzî- Mefâtihi'l-gayb* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1981), 28/226; Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Kurtûbî, *el-Câmi'li-ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah Abdulmuhsin et-Türkî (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2006), 19/502-503; Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, thk. Muhammed Subhî b. Hasan Hallâk (Beyrut: Darü'r-Raşîd, 2000), 3/325.

¹³⁷ Ebû'l-Kâsım Cârullah Mahmûd ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l-Keşşâf an hakaiki't-tenzîl ve uyûni'l-ekavil fi vücuhi't-te'vîl* (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 2009), 1053; Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî,

lûtfu ve ihsanı geniş olan¹³⁹, kudreti sınırsız ve sürekli olan¹⁴⁰ gibi hakiki/mecazi içerikte muhtelif anlamların verildiği görülmektedir. Aynı zamanda “Göklerle yeryüzünü var eden Allah o ikisinin bir benzerini daha yaratmada kudret sahibi değil midir?” ayetinden¹⁴¹ hareketle ilgili ayete Allah’ın, öldükten sonra yeniden diriltmeye kâdir olduğu şeklinde bir mana da yüklenmektedir.¹⁴² Bazı tefsirlerde ise ayetin evvelinde yer alan helak olmuş kavimlerin haberlerinden sonra bu ayetin gelmesi Allah’ın kudretinin delillerinden biri olarak kabul edilmektedir.¹⁴³

Klasik Arap dili sözlüklerinde de وسع kelimesi için “genişlik” anlamı ve yine bu anlamla ilişkili “zenginlik, cömertlik” vb. manalar dile getirilmektedir. Anılan literatürde ayette geçen مُوسِعُونَ kelimesi ise ayet bütünlüğü içinde ele alınıp tefsirlerdeki manalara benzer biçimde “kâdir olma, ilim, rahmet ve infak etmede genişlik” şeklinde anlamlandırılmaktadır.¹⁴⁴

Yukarıda konuyla ilgili görüşlerine yer verdiğimiz Taslaman’ın bu hususla ilgili delilleri arasında Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem’in (ö.182/798) وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ ifadesinin mahzuf mefulün bihini السَّمَاءِ olarak takdir ettiğine dair rivayet¹⁴⁵ de bulunmaktadır. Bu rivayette İbn Zeyd’in ayette لَمُوسِعُونَ السَّمَاءِ şeklinde açıkladığı dile getirilmektedir.¹⁴⁶ Öncelikle ifade edelim ki السَّمَاءِ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ ayetinde السَّمَاءِ kelimesi ile “semavat, melekût¹⁴⁷, evren veya gök” vb. ifadelerden hangisinin

---

Fethu’l-kadîr- el-Câmi’ beyne fenneyi’r-rivâye ve’d-dirâye min ilmi’t-tefsîr (Beyrut: Dârü’l-Ma’rife, 1428/2007), 1409.

¹³⁸Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Sirrî b. Sehl ez-Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân ve i’râbü’l*, thk. Abdülcelîl Abduh Şelebî (Beyrut: Âlemü’l-Kütüb, 1988), 5/57.

¹³⁹ Şehâbeddîn Mahmûd el-Âlûsî, *Rûhu’l-meânî*, thk. Abdülbârî Atiyye (Beyrut: Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1994), 2/18.

¹⁴⁰ İbn Aşûr, *Tefsîrû’t-tahrîr ve’t-tenvir*, 27/15-16.

¹⁴¹ Yâsîn 36/81.

¹⁴² Râzî, *Mefâtîhü’l-gayb*, 28/226; Mâtürîdî, *Te’vilât*, 2/390; Beyzâvî, *Envâtü’t-Tenzîl*, 3/325.

¹⁴³Râzî, *Mefâtîhü’l-gayb*, 28/226; Mâtürîdî, *Te’vilât*, 2/390; Beyzâvî, *Envâtü’t-Tenzîl*, 3/325; Kurtûbî, *Ahkâmi’l-Kur’ân*, 19/502-503; Seyyid Kutub, *Fi zılâli’l-Kur’ân*, çev. Mehmet Emin Saraç vd. (İstanbul: Madve Yayınları, ts.), 14/71.

¹⁴⁴ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü’l-ayn*, thk. Abdulhamîd Hindâvî (Beyrut: Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, 2003), 4/370; İbn Fâris, *Mu’cemü mekâyisi’l-luga*, thk. Abdüsselam Muhammed Hârûn (b.y.: Dârü’l-Fîkr, ts.), 16/109; Ebû’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Seyyid Keylânî (Kahire: y.y.,1961), 677.

¹⁴⁵ Ebû’l-Ferec İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr fî ilmi’t-tefsîr* (Beyrut: Dârü İbn Hazm, 2002), 1351.

¹⁴⁶ Taslaman, *Neden Müslümanım?*, 43.

¹⁴⁷ Fuat Aydın, “Melekût”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/45-47.

kastedildiğiyle ilgili bir izah yer almamaktadır. Öyle görünüyor ki Taslaman'ın مُوسِعُونَ kelimesinin tefsirlerde ve lügatlarda geçen birden fazla manası arasından “genişletme” anlamını seçmesinde ve أَلْسَمَاء kelimesine “evren” manasını vermesinde ayetle söz konusu teori arasında ilişki kurma arzusunun belirgin bir etkisi olmuştur. Başka bir deyişle yazarın söz konusu bilimsel bilginin etkisinde kalması ayeti bu minvalde anlamasına yol açmıştır. Kanaatimizce Taslaman'ın mezkûr iddiasını İbn Zeyd'den nakledilen tefsir rivayetiyle kuvvetlendirmeye çalışması anakronik bir yorum olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü İbn Zeyd'in burada yaptığı sadece ayetteki مُوسِعُونَ kelimesinin mahzûf mef'ûlün bihini takdir etmekten ibarettir. Bununla da Allah'ın göğü geniş biçimde yarattığı ifade edilmiş olmaktadır. Yoksa bu yaklaşım modern bilimin ortaya koyduğu biçimde göğün ya da evrenin genişletildiğine dair bir ima içermekten uzaktır. Ayrıca 8. asra bir başka deyişle İslâm'ın altın çağı ve İslâm bilim tarihinin zirvesi olan dönemlere dayalı bu bilimsel mevzu nasıl olur da günümüze kadar tamamlanamaz veya asırlarca bekler sorusuna da aklımıza getirmektedir.

Taslaman'a göre nüzul dönemi bilimi ve teknolojisi bahsedilen teoriden haber verebilecek bir seviyede değildir. Yazarın bu anlamda ileri sürdüğü diğer bir iddia ise söz konusu ayetin modern bilimin alanına giren bu hususa işaret etmesi Kur'an'ın ilahi kelimeler olduğunun delillerinden biridir.¹⁴⁸

Ne var ki Kur'an'ın Allah kelamı olduğu ispat edilmeye çalışılırken sınırlı ve değişime açık olan bilimsel bilgiler üzerinden gidilmesi bazı problemlere yol açabilmektedir. Mesela bilimsel teorilerin doğru olmadığına kanaat getirilmesi veya çürütülmesi durumunda bu bilgilere dayandırılarak yapılan ayet yorumlarının boşlukta kalma durumu söz konusu olacaktır.¹⁴⁹ Bir diğer husus ise bu yaklaşımın hem ilk muhatapların hem de erken dönemden günümüze kadar ayet hakkında yorum yapan pek çok müfessirin ayeti tam anlamamakla itham edilmesine neden olacağıdır.¹⁵⁰ Nitekim Taslaman'ın da bu yönde yaptığı değerlendirmeler bu kaygının haklılığını doğrulamaktadır. O, Kur'an'ın nazil olduğu ortamda ilgili ayetlerin künhüne vakıf olunmadığı ancak modern bilimin verileri sayesinde ilahi hitabın maksadının

---

¹⁴⁸ Taslaman, *Neden Müslümanım?*, 43.

¹⁴⁹ Şen, *Bilimsel Tefsiri Yeniden Düşünmek*, 169.

¹⁵⁰ Şen, *Bilimsel Tefsiri Yeniden Düşünmek*, 170.

anlaşılabileceğini savunmaktadır.¹⁵¹ Oysa modern bilimin değerleri üzerinden Kur'an'ın vahiy kaynaklı olduğunu delillendirme çabası görünürde herhangi bir sakınca barındırmıyor gibi dursa da tehlikeli denilebilecek bir metottur. Bu girişimlerde bir yandan Kur'an'ın bilimsel gelişmelerle tasdik ettirilmeye çalışıldığı, diğer yandan modern bilimin Kur'an gibi evrenselliğe ve hakikate sahip bir bilgi konumuna getirildiği görülmektedir.¹⁵² Keza Taslaman da Hubble'ın geliştirdiği teleskoplarla yapılan gözlemler neticesinde elde edilen verilerin Kur'an'ı doğrulamakta olduğunu dile getirmektedir.¹⁵³ Şu hâlde ayet yorumlanırken Kur'an'ın ilahi kaynaklı, bilimin ise beşerî bir gayret olduğunu görmek ve bu şekilde hareket etmek maksada ulaşmada yerinde bir tavır olacaktır.

Dolayısıyla varsayıma dayanan veya nihai bir karara bağlanmayan teorilerle Kur'an ayetleri arasında irtibat kurulduğunda ihtiyatlı olunması gerekmektedir. Nitekim ilk Türk atom mühendisi olan Ahmet Yüksel Özemre, değindiğimiz bu keşfi teori değil varsayım olarak ifade etmektedir. Özemre'ye göre “Genişleyen Evren Teorisi” Hubble'ın gözlemsel çalışmaları sonucu elde ettiği bilgiye dayanan bilim insanlarının ortaya koyduğu birden fazla olasılık içinden seçilen bir yorumdur.¹⁵⁴ Diğer taraftan Kur'an'ı bilimselci bir tavır ile yorumlamaya gidenlerin modern bilimin alanına dahil ettikleri ayetlerde bir mutabakat sağlanamadığı da dikkat çekmektedir. Nitekim Taslaman'ın aksine bu yaklaşımın öncü isimlerinden olan Tantâvî Cevherî'nin (ö. 1940) çeşitli bilimsel görsellerle de zenginleştirdiği “el-Cevahîr” adlı tefsirinde söz konusu ayeti bahsedilen teoriyle ilişkilendirmemesi bunun örneklerinden biridir.¹⁵⁵ Özetle *وَلَا لِمُوسِعُونَ* ifadesinin lafzen değerlendirilerek söz konusu teoriyle ilişkilendirilmesi Kur'an'a bilimsel meşruluk kazandırma gayretinin bir neticesi gibi görünmektedir.

2.3.1.2. Evrenin Başlangıcının Olması

---

¹⁵¹ <https://www.youtube.com/watch?v=8zaTgcZCZOg> “Erişim Tarihi 10/04/2022”.

¹⁵² Ziyaüddin Serdar, “İki Efendi Arasında: Kur'an mı yoksa Bilim mi?”, haz. Mustafa Armağan, *İslam ve Bilim Tartışmaları* (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021), 253.

¹⁵³ Kuran Araştırmaları Grubu, *Kur'an Hiç Tükenmeyen Mucize*, 26. Birçok yazarın katkısı olan bu kitabın evren ile ilgili bölümlerini kendisinin yazdığını Taslaman katıldığı bir televizyon programında dile getirmektedir. bk. https://www.youtube.com/watch?v=nRo9u-Cv_IM “Erişim Tarihi 10/04/2022”.

¹⁵⁴ Ayrıntılı bilgi için bk. <https://www.ozemre.com/sites/default/files/kuranikerimvetabiatilimleri.pdf> 48-51 “Erişim Tarihi 05/04/2022”.

¹⁵⁵ Cevherî, *el-Cevâhîr fî tefsîri 'l-Kur'âni 'l-kerîm*, 23-24/115.

20. yüzyılın başlarında evrendeki güneş sistemi, yıldızlar ve gezegenlerin teleskoplarla gözlenmesi sonucunda astronomi biliminde önemli teoriler ortaya konulmuştur. Bunlardan biri “Büyük Patlama” başka bir deyişle Big Bang kuramıdır.

Belçikalı bilim insanı Georges Lemaître tarafından 1927 yılında “ilk atom” varsayımının ortaya atılması başlangıçlı evren modelinin ilk kez dile getirilişi olarak kabul edilmektedir. 1929 yılında ise Hubble’ın gözlemleri ile bu kuramın desteklendiği düşünülmektedir.¹⁵⁶ Söz konusu kuram George Gamow’un çalışmalarıyla da geliştirilmiştir.

Büyük Patlama, evrenin genişlediğine dair tespitler esas alınıp buradan geriye doğru gidilerek evrenin ortaya çıkışı ve günümüze değin gelişimiyle birlikte pek çok fiziksel olguyu açıklamak üzere ileri sürülen kozmolojik bir modeldir.¹⁵⁷ Başka bir ifadeyle Büyük Patlama modeli genişleyen evren teorisinin üzerine kurulmaya çalışılmakta ve böylece Big Bang’in gerçekliğine dair temel delillerinden biri olarak Hubble Kanunu’na dikkat çekilmektedir. Bu düşünce ilk olarak Batı’da genişleme delilinin evrenin başlangıcı olan “ilk atom”un parçalanarak ayrılmasıyla meydana gelen Büyük Patlama’nın bir neticesidir.¹⁵⁸ Aynı zamanda bilim dünyasında bu patlamanın uzay ve zamanı da başlattığı iddia edilmektedir.¹⁵⁹ Söz konusu teori bazı kesimlerce şimdilik evrenin başlangıcını ve yaratılış aşamalarını en iyi açıklayan evren modeli olarak kabul görmektedir.¹⁶⁰

Çağdaş dönemde Kur’an ve pozitif bilim ilişkisi bağlamında kaleme alınan kimi çalışmalarda evrenin başlangıcı ve yaratılışı hususu

/ أَوَلَمْ يَرِ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ

“Göklerle yeryüzü bitişik bir durumdayken bizim o ikisini birbirinden ayırmış

---

¹⁵⁶ Akoğlu, “Büyük Patlama”, 38.

¹⁵⁷ Mahir E. Ocak, “Büyük Patlama Nedir?”, *Tübitak Bilim ve Teknik Dergisi* (Kasım 2016), 52.

¹⁵⁸ Örnek, “Evrenin Oluşumunda İslam ve Big Bang Uyuşmazlığı”, 748; Taslamani, *Big Bang ve Tanrı*, 25-30.

¹⁵⁹ Stefan Hawking, *Zamanın Kısa Tarihi-Büyük Patlamadan Karadeliğe*, çev. Sabit Say- Murat Uraz (b.y.: Milliyet Yayınları, ts.), 70-71; Taslamani, *Big Bang ve Tanrı*, 22. Bu alandaki çalışmaların birinde zaman ve mekânın Büyük Patlama sonrası mevcut olduğunu söylemenin bilim ile asla uyumlayacağı iddia edilmektedir. bk. Örnek, “Evrenin Oluşumunda İslam ve Big Bang Uyuşmazlığı”, 748.

¹⁶⁰ Furkan Şahin, *Yeryüzünün ve Göklerin Yaratılmasıyla İlgili Ayetlerin Modern İlmî Veriler Işığında Yorumlanması* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 154-163; Akoğlu, “Büyük Patlama”, 42; Zeki Aslan vd., *Astronomi ve Uzay Bilimleri Ders Kitabı* (b.y.: y.y., 1993) 193.

olduğumuzu ve canlı olan ne varsa sudan var ettiğimizi o kâfirler görüp düşünmediler mi? Hâlâ inanmazlar mı?” ayeti¹⁶¹ ile Büyük Patlama teorisi arasında münasebet kurularak açıklanmaya çalışılmaktadır.¹⁶² Bu çalışmalardan birinde anılan ayete ilk dönemlerde verilen manalar esas alınarak bilimsel tefsirin ilk pratiklerinin sahabe dönemine kadar uzandığı iddia edilmektedir.¹⁶³

Anılan ayet hakkında benzer açıklamalarla bir kısım meâl ve tefsirlerde de karşılaşılmaktadır.¹⁶⁴ Caner Taslaman’ın ayet hakkındaki değerlendirmeleri de bu yöndedir. O, felsefe ve dinler tarihinde gündeme gelen “Allah’ın mı yoksa evrenin mi başlangıcı vardır?” biçimindeki soruya bu ayetin cevap verdiğini ileri sürmektedir. Ayette evrenin (gökler ve yer) başlangıçta çok küçük bir noktanın (ilk atom) içinde bir arada olduğu şeklinde bir hususun varlığına dikkat çekildiğini söylemektedir. Böylelikle ateizm-materyalizm ve çok tanrılı dinler karşısında evrenin yaratılmış olduğu mesajını veren İslam’ın en önemli farkının ortaya çıktığını dile getirmektedir.¹⁶⁵ Taslaman’a göre İslâm’ı diğer semavî dinlerden ayıran özelliklerden biri, hem evrenin yaratıldığı konusuna detaylı bir şekilde birçok ayette yer vermesi hem de bu ayette bilimsel verilerin doğruladığı Big Bang’e işaret etmesi ve onu tarif etmesidir.¹⁶⁶ Ona göre Big Bang teorisinden önce evrende bulunan her şeyin bir arada olduktan sonra ayrıldığını ortaya koyan bilimsel bir bilgi yoktur. Bu verilere ise Kur’an’ın vahyinden on dört asır sonra ulaşılmıştır.¹⁶⁷

---

¹⁶¹ el-Enbiyâ 21/30.

¹⁶² Alnoor Dhanani, “Büyük Patlama Kozmolojisi Üzerine Müslüman Bakış Açıları”, çev. Mehmet Bulğen, *Kelam Araştırmaları* 11/2 (2013), 271; Zeki Yıldırım, “Enbiya, 30 Ekseninde Evrenin Oluşumu”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39 (2013), 56; Haliloğlu, Başaran, “Kâinatın Yaratılışı ve Yok Oluşu (Tefsirler ve Modern Bilim Işığında)”, 20-51; Okuyan, “Kur’ân’ın Tabiat İlimlerine Bakışı”, 162; Kırca, *Kur’ân ve Fen Bilimleri*, 140; Kuran Araştırmaları Grubu, *Kur’an Hiç Tükenmeyen Mucize*, 29-36; Doğan, *Kur’ân’ın Bilimsel İ’câzı*, 138-144.

¹⁶³ Güllüce, “Destekleyenler ve Karşı Olanlar Açısından Bilimsel Tefsir”, 111.

¹⁶⁴ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=21&ayet=30> (Cemal Külünkoğlu Meâli, Edip Yüksel Meâli, Suat Yıldırım Meâli, Süleyman Ateş Meâli) “Erişim Tarihi 04/05/2022”; Zağlûl en-Neccâr, *Tefsîru’l-âyâti’l-kevnîyye fî’l-Kur’âni’l-kerîm* (Kahire: Mektebetü’Şurûk ed-Devliyye, 2007), 2/114; Cevherî, *el-Cevâhir fî tefsîri’l-Kur’âni’l-kerîm*, 9-10/198.

¹⁶⁵ Taslaman, *Neden Müslümanım?*, 36 ; Bu minvalde bir başka çalışma için bk. Hasan Tefvik Marulcu, “Enbiyâ 21/30 Bağlamında Kelam-Belâğat İlişkisi – Ateizm ve Deizme Bir Reddiye”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 31 (2018/2), 320-323.

¹⁶⁶ Taslaman, *Big Bang ve Tanrı*, 127.

¹⁶⁷ Taslaman, *Neden Müslümanım?*, 40.

Taslaman, *“Göklerle yeryüzü bitişik bir durumdayken inkâr edenler o ikisini ayırmış olduğumuzu görmüyorlar mı?”* ayeti¹⁶⁸ ile söz konusu teori arasında bağlantı kurarken ayette geçen “رتق” ve “فتق” kelimelerinin “birleşme ve ayrılma” şeklindeki sözlük manalarını temel almaktadır.¹⁶⁹ Ayette yer alan bu iki kelimenin evrenin nasıl ve hangi aşamalarla yaratıldığını ifade ettiğini, modern kozmolojinin de ayette bahsedilen evren modelini teyit ettiğini iddia etmektedir. Ona göre Big Bang’ın ortaya konulma imkânlarının olmadığı bir dönemde temel özelliklerinin Kur’an’da bulunuyor olması hem bir Kur’an mucizesi hem de mucizelerin varlığının bir delilidir.¹⁷⁰

Durum böyleyken ilk dönemden itibaren müfessirlerce ayette yer alan bu kelimelerle hangi mananın kastedilmiş olacağı hakkında çeşitli izahların yapıldığı müşahade edilmektedir. Erken dönemde bu konuda “Yer ile gök bitişik iken Allah su buharına yükselmesini emretti. Allah ondan yedi semayı yarattı ve böylece yeri gökten ayırdı.” şeklinde bir açıklamanın yapıldığı görülmektedir.¹⁷¹ Tâbiîn müfessirlerinden Mücâhid ve Süddî ise ayeti “Allah tek hâlde bulunan yer ile göğü her birini yedi kısım olacak şekilde ayırdı. Böylece yedi gök ve yedi sema hâline geldi.” biçiminde tevîl etmişlerdir.¹⁷² Mücâhid’ten gelen bir başka rivayette bu ifadeyle ilgili “Allah yeri yarı ve ondan altı kat daha çıkardı, böylece yer yedi kat oldu. Aynı şekilde göğü yarı, ondan altı gök çıkardı, o da yedi kat oldu. Yarıp ayırmaktan kastedilen budur.” şeklinde açıklamalara yer verilmektedir.¹⁷³ Benzer biçimde “Yer ile gök bitişik hâldedir. Allah her ikisinin arasını hava ile ayırarak göğü yukarı yeri de aşağıda bıraktı.”¹⁷⁴, “Allah bitişik hâlde olan yer ile göğü ayırdı. Göğü yükseltti yeri ise olduğu gibi bıraktı.”¹⁷⁵ şeklinde değerlendirmelerle karşılaşılmaktadır. Konuyla ilgili yapılan değerlendirmeler arasında daha fazla tercih edilen diğer bir mana ise “Göklerle yer önceden bitişik idi.

---

¹⁶⁸ el- Enbiyâ 21/30.

¹⁶⁹ Taslaman, *Neden Müslümanım?*, 40.

¹⁷⁰ Taslaman, *Big Bang ve Tanrı*, 127.

¹⁷¹ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil*, 3/76.

¹⁷² Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 16/256; Mâtürîdî, *Te’vîlât*, 4/341; Râzî, *Mefâtihü’l-gayb*, 22/163; Kurtûbî, *Ahkâmi’l-Kur’ân*, 14/195.

¹⁷³ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 16/256; Süyûtî, *ed-Dürrü’l-mensûr*, 6/626.

¹⁷⁴ İbn Abbas bu görüştedir. Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 16/256; Mâtürîdî, *Te’vîlât*, 4/341; Kurtûbî, *Ahkâmi’l-Kur’ân*, 14/195; Ebü’l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *en-Nüket ve’l-uyûn tefsîru’l-Mâverdî*, thk. es-Seyyîd b. Abdumaksûd b. Abdurrahîm, (Beyrut: Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, ts.), 3/444;

¹⁷⁵ Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, 934.

Allah göğü yarmak suretiyle yağmuru yağdırdı, yeri yarmak suretiyle de bitkileri çıkardı.” biçimindedir.¹⁷⁶ Diğerlerine nispetle bu görüşün daha çok tercih edilmesinin nedeni ayette yeryüzü ve göklerin bitişik olup birbirinden ayrılmasının devamındaki “وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ / “Canlılık gösteren ne var ise sudan var ettik.” ifadesiyle¹⁷⁷ ilişkili olarak izah edilmesidir.¹⁷⁸ Aynı zamanda müfessirler ele aldığımız ayetin içerdiği mananın bir benzerinin وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الرَّجْعِ وَالْأَرْضِ ذَاتِ الصَّدْعِ / “Dönüştü olan (yağmurun yağmasını sağlayan) göğe, (bitki ve ağaçlar ile) yarılarak çatlayan yere andolsun ki”¹⁷⁹ ayetinde geçtiğini dile getirmektedirler.¹⁸⁰ Bununla birlikte tefsirlerde ilgili ayette geçen “سَمَوَاتٍ” kelimesi hakkında her ne kadar çoğul bir manayı ihtiva ediyor olsa da bununla sadece dünya semasının kastedildiği ve böylece ayetteki “فَتْقَ” kelimesinin “yağmurun yağdırılması” manasını içerdiği zikredilmektedir.¹⁸¹

Ayetle Big Bang teorisi arasında münasebet kurulurken başvuru kelimesi sözlük anlamı itibarıyla “bitişik ve yapışık olmak” manasına gelmektedir.¹⁸² فَتَقَ kelimesi ise فَتَقَ kelimesinin zıddı olup “birbirine bitişik olan iki şeyi ayırmak”¹⁸³ manasındadır.¹⁸⁴ فَتَقَ kelimeleri “sabah” anlamında da kullanılmaktadır.¹⁸⁵

¹⁷⁶ Taberî bu görüştedir. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 16/256; Mâtürîdî, *Te'vilât*, 4/341; Zemahşerî tefsirinde şöyle olası bir soruya yer vermektedir: “İnsanlar göğün ve yerin ne zaman bitişik olduğunu gördüler ki bunun doğruluğunu ikrar etmektedirler?”. Müfessir bu soruya iki türlü izah getirmektedir: Birincisi bu bilgi Kur'an'da yer aldığından kesinlik arz etmektedir. İkincisi ise gök ile yerin bitişik olduğu akıl ile bilinebilir fakat ayrılmalarını açıklayacak olan Allah'tır. bk. Zemahşerî, *Keşşâf*, 677; Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, 22/163; Adamın biri Abdullah İbn Ömer'e gelir ve söz konusu ayette geçen “Göklerle yer bitişikken biz onları yarıp ayırdık...” ifadenin manasını sorar. İbn Ömer, İbn Abbas'ı göstererek bu soruyu ona sormasını ve aldığı cevabı kendisine söylemesini ister. İbn Abbas sorulan söz konusu ayet için “Önceden gökler bitişik idi yağmur yağmazdı, yer bitişik idi bitkiler bitmezdi. Allah yeryüzünde yaşayacak olanları yarattıktan sonra göğü yardı yağmuru indirdi yeri yardı bitkileri çıkardı.” cevabını verir. Bu cevabı alan adam İbn Ömer'e gider ve cevabı iletir. Bunun üzerine Abdullah İbn Ömer: “İbn Abbas'a Kur'an'dan ilim verildiğini gerçekten anladım. O doğru söylemiş, tam da böyle oldu.” der. bk. Ebû'l Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebi Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fî tefsîri'l-me'sû'r*, (Beyrut: Dârü'l-Fîkr, 2011), 6/625; Elmalılı Muhammed Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979), 5/ 3351-3352; İbn Aşûr, *Tefsîrü't-tahrir ve't-tenvir*, 17/54.

¹⁷⁷ el- Enbiyâ 21/30.

¹⁷⁸ Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, 22/163; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 934.

¹⁷⁹ et- Târik 86/11-12.

¹⁸⁰ Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, 22/163; Kurtûbî, *Ahkâmî'l-Kur'an*, 14/197.

¹⁸¹ Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, 22/163; Beyzâvî, *Envâtü't-tenzîl*, 2/418; Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdurrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Gırnâtî el- Endelüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*, tah. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001), 4/79-80.

¹⁸² Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-ayn*, 2/95; İsfahânî, *el-Müfredât*, 249.

¹⁸³ İki şeyin birbirinden ayrıldığını ifade etmek için bu kelime kullanılır. Tek bir şeyin bir kısmının bir kısmından ayrılmasında فَتَقَ, فَتَقَ kelimeleri kullanılmaktadır. bk. Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-Askerî, *el-Furûk fî'l-luga*, tah. Cemâl Abdulganiy Müdğamiş, (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2002), 251.

Anılan kelimelerle ilgili benzer bir yaklaşımla Caner Taslaman'ın açıklamalarında da karşılaşılmaktadır. Fakat o, ayette bu kelimeler ile Big Bang'e işaret edildiğini söyleyerek ayeti 20. asra ait bilimsel verilerin bağlamına yerleştirerek yorumlamaktadır. Hâlbuki Kur'an'ı doğru anlama ve yorumlama tek tek ibare ve lafızlar üzerine yoğunlaşma ile değil bütüncül bir yaklaşımla sağlanabilir.¹⁸⁶ Bunun yanı sıra bilim dünyasında yanıtlanmamış birçok soruyu içinde barındırdığı öne sürülen bu teoriden¹⁸⁷ yola çıkılarak Kur'an'ın doğrulanmaya çalışılmasının fazla bir anlamı da kalmamaktadır. Taslaman her ne kadar ayette geçen iki kelimenin Big Bang kavramını ifade ettiğini ileri sürse de kimi uzmanlarca bunun patlama denildiğinde akla ilk gelen bir patlama olmadığı dile getirilmektedir.¹⁸⁸ Aynı zamanda bilim dünyasında Big Bang'in gerçekleştiği hususunda dile getirilen görüşler açısından da durum farklıdır. Kimi kesimlerce patlamanın gerçekleştiği savunulurken kimilerince ise senaryodan ibaret olduğu yönünde bir iddia söz konusudur.¹⁸⁹ Bu hususta ünlü Matematikçi Stephen Hawking'in Büyük Patlama'nın evrenin çok genç zamanları hakkında bilgi verebileceğini fakat başlangıcı olarak sayılamayacağı şeklindeki ifadesi de dikkat çekicidir.¹⁹⁰

Öte taraftan Big Bang'in delilinin “Genişleyen Evren Teorisi” olduğunu söyleyen Taslaman genişleme deliline işaret ettiğini düşündüğü ez-Zâriyât suresinin 47. ayetinin anlaşılmasında rivayetlerden faydalanırken¹⁹¹ söz konusu teori ile irtibatlandırdığı el-

---

¹⁸⁴ İbn Fâris, *Mu‘cemü mekâyisi’l-luga*, 4/471; İsfahânî, *el-Müfredât*, 480; İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, (Beyrut: Daru Sadr, t.s.), 10/114; Ebû’t-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya‘kûb Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-muhît*, thk. Enes Muhammed eş-Şâmî- Zekeriya Cabîr Ahmed (Kahire: Dârü’l-Hadîs, 2008), 916.

¹⁸⁵ İsfahânî, *el-Müfredât*, 480. Söz konusu ayet hakkında gelen bir rivayet şöyledir: İbn Abbas, “Allah geceyi gündüzden önce yarattı.” dedi ve رَنَّا فَفَتَنَّا هُمَا ayetini okudu.

¹⁸⁶ Şâtibi, *el-Muvâfakat*, 3/410-412.

¹⁸⁷ Örnek, “Evrenin Oluşumunda İslam ve Big Bang Uyuşmazlığı”, 745-753.

¹⁸⁸ Liz Krusei, “Cosmology: 5 Things You Need to Know”, çev. Raşid Gürdilek, *Tübitak Bilim ve Teknik Dergisi* 474 (Mayıs 2007), 46. İngiliz astronom Fred Hoyle evrenin ayrılıp genişlediğini iddia edenleri hafife alarak ve dalga geçmek amacıyla alaylı bir söylemle 1949 yılında BBC radyo yayınında o güne kadar duyulmamış olan “Big Bang” ibaresini kullanmıştır. Fakat bu ifade daha sonra söz konusu teorinin ismi olarak kullanılmaya başlanmıştır. bk. Örnek, “Evrenin Oluşumunda İslam ve Big Bang Uyuşmazlığı”, 747; Taslaman, *Big Bang ve Tanrı*, 31; Taslaman ise bunun gerçekleştirilmiş ve ayarlanmış bir patlama olduğunu ifade etmektedir. bk. Taslaman, *Big Bang ve Tanrı*, 116.

¹⁸⁹ Örnek, “Evrenin Oluşumunda İslam ve Big Bang Uyuşmazlığı”, 745-753; <https://www.ozemre.com/sites/default/files/kuranikerimvetabiatilimleri.pdf> 48-51 “Erişim Tarihi 05/04/2022”.

¹⁹⁰ Stephen Hawking, Leonard Mlodinow, *Büyük Tasarım*, çev. Selma Ögünç (İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık, 2012), 110.

¹⁹¹ Taslaman, *Neden Müslümanım?*, 43.

Enbiyâ suresinin 30. ayetinde bu hususu dikkate almaması¹⁹² bu tavırda bir usul eksikliğini de göstermektedir.

Özetle söz konusu ayetten hangi mananın kastedildiğini anlama noktasında ilk dönemden günümüze kadar kaleme alınan tefsirlerin ekseriyetinde rivayetlerden ve lügatlardan faydalanılmakta ve ayetin bağlamı dikkate alınmaktadır. Fakat bilim, felsefe ve din arasında uzlaşmacı bir tavır sergilenmesi gerektiğini savunan Taslaman'ın kadim geçmiş göz önünde bulundurmadan ayeti yorumlamaya gittiği görülmektedir. Böylece o, bu çabasında ayetlerin mana ve maksadını aşmak durumunda kalmıştır.

2.3.1.3. Evrenin Gaz Aşamasında Olması

Bilim dünyasında gündemde olan konulardan biri de “Büyük Patlama” sonrası evrenin yapısı ve içeriğinin nasıl olduğuyla ilgilidir. Pek çok evren modelinde patlama sonrası evrenin çok yoğun ve sıcak, aynı zamanda homojen bir yapıda olduğu ifade edilmektedir. Patlamadan birkaç dakika sonra evrenin soğumaya başlamasıyla bu enerjinin maddeye dönüştüğü, büyük kısmının helyum ve hidrojen, az kısmının lityum çekirdekleri hâline geldiği ileri sürülmektedir. Bunların evreni doldurmaya başladığı ve sonrasında ise bu elementlerin kütle çekim etkisiyle bir araya gelerek evrendeki yıldızları ve gökadalara oluşturduğu iddia edilmektedir. Böylece evrenin oluşumu ile ilgili çeşitli araştırmalar yapan bilim insanlarından bazıları evrenin önce bir gaz kütlesi hâlinde olduğu ve daha sonra yavaş yavaş maddelerin meydana gelmeye başladığı fikrinde birleşmişlerdir.¹⁹³ Aynı zamanda astrofizik alanında yapılan teorik hesaplarda evrendeki hidrojen ve helyum miktarlarının bugünkü oranı ile patlama sonrası oranları arasında tam bir uygunluk bulunduğu dair elde edilen bilgilerden hareketle bu verilerin Big Bang'in gerçekleştiğine dair bir delil olduğu bazı kimselerce iddia edilmektedir.¹⁹⁴

---

¹⁹² Taslaman, *Neden Müslümanım?*, 40-41.

¹⁹³ Brian Greene, *Evrenin Zarafeti*, çev. Ebru Kılıç (Ankara: Tübitak Yayınları, 2011), 133-134-135; Carl Sagan, *Kozmos Evrenin ve Yaşamın Sırları*, çev. Reşit Aşçıoğlu (İstanbul: Altın Kitaplar, 2007), 15; Hawking, *Zamanın Kısa Tarihi*, 147; Ocak, “Büyük Patlama Nedir?”, 52; Krusei, “Cosmology: 5 Things You Need to Know”, 46; Hawking, Mlodinow, *Büyük Tasarım*, 109- 126; Ayrıntılı bilgi için bk. Yalçın İnan, *Kozmos'tan Kuantum'a-2* (İstanbul: Doruk Yayıncılık, 2003), 155-172.

¹⁹⁴ https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/68233/mod_resource/content/0/2.pdf “Erişim Tarihi 15/12/2022”; İnan, *Kozmos'tan Kuantum'a-2*, 169; Taslaman, Big Bang ve Tanrı, 38-41.

Günümüzde Kur'an'ın bilimsel i'câzını savunanların gerekçeleri arasında Kur'an'da Büyük Patlama hakkında veriler bulunduğu iddiası yer almaktadır. Onlara göre evrenin oluşumu mevzusunda Kur'an'ın yaratılış tasviriyle modern bilime ait veriler arasında bir uyumun varlığı söz konusudur. Bu doğrultuda

“Sonra / ثُمَّ اسْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ

duman hâlindeki gökyüzüne ve yere yönelerek: *İsteyerek ya da istemeyerek, gelin! dedi. Her ikisi de “İtaat ederek geldik” dediler.*¹⁹⁵ ayetinin¹⁹⁶ evrenin ve dünyanın daha yaratılmadan önceki hâline işaret ettiği ileri sürülmektedir.¹⁹⁷ Kimi meâl ve tefsirlerde de ayette geçen دُخَانٌ kelimesine “gaz” anlamı verilmekte ve ayet buna göre yorumlanmaktadır.¹⁹⁸ Caner Taslaman da ayete “*Bir de gaz halindeki evrene yöneldi, evrene ve yere “İstemli yahut istemsiz gelin” dedi. Her ikisi de “İstemli olarak geldik” şeklinde cevap verdiler.*” biçiminde karşılık vermektedir. Taslaman’a göre ayetteki دُخَانٌ kelimesiyle hidrojen ve helyum gazları kastedilmektedir. Taslaman açıklamalarında şu bilimsel bilgiye yer vermiştir: Büyük Patlama’dan sonra evrenin genişleme sürecinde gaz formundaki atomların kütle çekim gücü gibi bazı etkileşimler sonucu sıkışmasıyla yıldızlar ve daha sonra diğer atomlar (oksijen, kalsiyum ve demir vs.) oluşmuştur. Güneş sistemi ve bu sistemde yer alan Dünya da bu aşamalarla meydana gelmiştir. Böylece Taslaman’a göre evrenin oluşum sürecinin başlangıcı olan gaz aşaması evren ve evrendeki tüm canlıları meydana getiren bir dönüşümün ilk hâlidir.¹⁹⁹

¹⁹⁵ Karaman vd., *Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, 476.

¹⁹⁶ el-Fussilet 41/11.

¹⁹⁷ Maurice Bucaille, *Tevrat, İnciller, Kur’ân-ı Kerîm ve Bilim*, çev. Suat Yıldırım (İstanbul: Işık Yayınları, 2005), 221; Hasan Eryılmaz, “Evren ve Hayat, Kör Bir Tesadüf Mü, Bilinçli Bir Yaratılış Mı? Kur’an ve Bilim Işığında Yeni Bir Yaklaşım”, ed. Mehmet Hakkı Alma vd., *III. Uluslararası Bilimler Işığında Yaratılış Kongresi Bildiriler Kitabı* (İğdır: İğdır Üniversitesi Yayınları, 2019), 146-148; Erhan Pişkin, Metematiğin Penceresinden “Yaratılış Gerçeği” (Big Bang Teorisi), ed. Âdem Tatlı vd., *I. Uluslararası Bilimler Işığında Yaratılış Kongresi Tebliğleri* (Gaziantep: Anıt matbaacılık: 2018), 146; Doğan, *Kur’ân’ın Bilimsel İ’câzı*, 138-164; Kırca, *Kur’ân ve Fen Bilimleri*, 133-147; Okuyan, “Kur’ân’ın Tabiat İlimlerine Bakışı”, 162; Kuran Araştırmaları Grubu, *Kur’an Hiç Tükenmeyen Mucize*, 43-46; Haliloğlu, Başaran, “Kâinatın Yaratılışı ve Yok Oluşu”, 26-37; Şahin, *Yeryüzünün ve Göklerin Yaratılmasıyla İlgili Ayetler*, 43; Yıldırım, “Enbiya, 30 Ekseninde Evrenin Oluşumu”, 68; Kutub, *Fi zılâli’l-Kur’ân*, 13/ 32-33; Muhsin Demirci, *Kur’ân’ın Temel Konuları* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2003), 63-64-65.

¹⁹⁸ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=41&ayet=11> (Abdullah- Ahmet Akgül Meâli, Abdullah Parlıyan Meâli, Ahmet Tekin Meâli, Cemal Külünkoğlu meâli, Kadri Çelik Meâli, Mahmut Kısa Meâli, Muhammed Esed Meâli, Mustafa Çavdar Meâli, Mustafa İslamoğlu Meâli, Süleyman Ateş Meâli, Şaban Piriş Meâli) “Erişim Tarihi 22/05/2022”; Neccâr, *Tefsîru’l-â-yâti’l-kevnîyye*, 3/261; Cevherî, *el-Cevâhir*, 19-20/89-90-91; Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 6/4191;

¹⁹⁹ Taslaman, *Neden Müslümanım?*, 45-46; Taslaman, *Big Bang ve Tanrı*, 33-140.

Erken dönemden itibaren bu kelimenin hangi manaya geldiği hususunda tefsirlerdeki açıklamalarda birkaç yorum çeşitliliğine rastlanmaktadır. Süddî ve Taberî'ye göre gökleri oluşturan duman kütlesi hava alan (teneffüs) sudan oluşmaktadır.²⁰⁰ Diğer bir yorum ise bir ateşin bulunduğu ve göğün o ateşin dumanıyla yaratıldığı yönündedir.²⁰¹ Zemahşeri de tefsirinde yerin ve göğün yaratılışını ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır. İkisi yaratılmadan önce suyun var olduğunu ve dumanın bu sudan yükseldiğini ifade etmektedir.²⁰² Konuyla ilgili Râzî'nin yorumu ise dikkat çekicidir. Müfessirimiz دُخَانْ kelimesinin “ışıktan yoksun” manasına geldiğini ve bu kelimenin göğe ait bir vasıf olarak kullanıldığını söylemektedir. Allah'ın ışıktan yoksun hâldeki bu elementleri gök, yıldız, ay ve güneş olarak var edip aydınlığı yarattığını dile getirmektedir.²⁰³ Bir başka açıklamaya göre ayette dile getirilen olay ilk cevhere ateşin sirayet etmesiyle ondan yükselen dumandan göğün, suyun üzerinde toplanan köpükten de yerin yaratılması şeklindedir.²⁰⁴ İbnü'l-Cevzî göğün bu hâlinin oluşumu hakkında iki görüş öne sürmektedir. Birincisi Allah'ın suyu yaratıp onun üzerine rüzgâr gönderdiğinde bir dumanın yükseldiği ve yükselen dumana “sema” ismini verdiği şeklindedir. Bir diğeri ise Allah'ın yeri yarattığı zaman onu ateşe maruz bırakması ve ondan yükselen dumana “sema” adını vermiş olmasıdır.²⁰⁵ Şevkani de دُخَانْ kelimesine “tutuşturulmuş ateşten çıkan duman” manası vermektedir.²⁰⁶ İbn Âşûr' a göre دُخَانْ semanın aslı ve dumana benzer “tutuşmuş ateşten yükselen şey”dir.²⁰⁷ Böylece tefsirlerin çoğunda bu kelime hakkında renksiz ve kokusuz bir yapıya sahip olan söz konusu gaz kütlelerinin²⁰⁸ aksine gözle görülebilen bir dumandan veya su buharından bahsedildiği görülmektedir. Sözlüklerde de tefsirlerde olduğu gibi kelimeye “tutuşturulmuş ateşten yükselen şey”²⁰⁹

---

²⁰⁰ Ebû Muhammed İsmâil b. Abdîrahmân es-Süddî el-Kebîr, *Tefsîrû's-Süddî el-kebîr* (y.y.: Dârü'l-Vefâ, 1993), 426; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 20/391; Kurtûbî, *Ahkâmî'l-Kur'ân*, 18/397.

²⁰¹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 2/66.

²⁰² Zemahşerî, *Keşşâf*, 965; Endelüsî, *el-Muharreru'l-veciz*, 5/7; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 24/102.

²⁰³ Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, 27/105.

²⁰⁴ Ebû'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâikü't-te'vil*, tah. Yûsuf Ali Bedîvî (Beyrut: Dârü'l-Kelîmî't-Tayyib, 1998), 3/228.

²⁰⁵ İbnü'l-Cevzî, *Zâdû'l-mesîr*, 1253-1254.

²⁰⁶ Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1310.

²⁰⁷ İbn Âşûr, *Tefsîrû't-tahrîr ve't-tenvir*, 24/246-247.

²⁰⁸ <https://evrimagaci.org/helyum-9848> “Erişim Tarihi 28/07/2022”; <https://evrimagaci.org/hidrojen-9846> “Erişim Tarihi 28/07/2022”.

²⁰⁹ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhîr*, 336; İbrâhîm Enes vd., *el-Mu'cemü'l-vasît* (Kahire: Mektebetü'l-Şurûk ed-Devliyye, 2003), 276.

ve “ateşten yükselen duman”²¹⁰ veya benzeri manalar verilmektedir. Kur’an’da دُخَانٌ kelimesinin bu ayetle birlikte بِدُخَانٍ مُّبِينٍ / “O hâlde sen gökyüzünün tüm insanları kuşatacak belirgin bir dumanı ortaya çıkaracağı günü bekle (gözetle).” ayeti²¹¹ olmak üzere iki yerde kullanımı mevcuttur. Burada da söz konusu kelimenin yapısı ile ilgili “aşikâr, görünen bir duman olduğu” şeklinde benzer görüşler zikredilmektedir.²¹²

Öte taraftan bazı tefsirlerde söz konusu ayet yorumlanırken İbn Abbâs, Ebû Bekr, İbn Ömer ve İkrime’den gelen rivayetlere yer verilmektedir.²¹³ Rivayetlerde bilimin Big Bang’i temel alarak öne sürdüğü evrenin oluşumu ve aşamalarına dair açıklamalarına göre farklı bir kronolojik sıralamadan bahsedildiği görülmektedir. Bu durumda bu bilimsel bilgilerle ayeti örtüştürmeye çalışmak zorlama bir yorum olacaktır.²¹⁴ Ancak ilmî tespitler kesin bilgi olan vahiy bilgisiyle mutabakat hâlinde olduğunda değerlendirilebilirler.²¹⁵

Diğer bir mevzu ise evrenin oluşum aşamaları ile ilgili “O, sizi /وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا hanginizin daha güzel amel işleyeceğini görmek için sınavan, Arş su üstünde bulunuyorken, altı günde de gökleri ve yeryüzünü yaratandır.” ayetine²¹⁶ göre yerin ve göğün var oluşundan önce su mevcuttur.²¹⁷ Ayet ile ilgili İbnü’l-Cevzî, Katâde’den yerin ve göklerin yaratılmasından önce suyun var olduğu şeklinde bir rivayet

²¹⁰ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü’l-ayn*, 2/14; İsfahânî, *el-Müfredât*, 222; İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, 13/149; İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcü’l-luga ve şihâhu’l-Arabiyye*, tah. Ahmed Abdülgafûr Attâr (Beyrut: Dâru’l-İlmü’l-Melâyîn, 1990), 2111.

²¹¹ ed-Duhân 44/10.

²¹² Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil*, 3/818; Ebû’l-Hasen Alî Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *en-Nüket ve’l-uyûn*, çev. Seyyîd b. Abdülmaksûd b. Abdürrahîm (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, ts.), 5/246-247; Zemahşerî, *Keşşâf*, 999-1000; Kurtûbî, *Ahkâmî’l-Kur’ân*, 105-107; Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, 1349.

²¹³ Rivayetlerde geçtiği üzere Yahudiler Hz.Peygamber’e Allah’ın altı günde neyi ne zaman yarattığını sorarlar. Hz. Peygamber bu soruya pazar günü yeryüzünün, pazartesi ve salı günü dağların, suyun ve Allah’ın dileği şeylerin, çarşamba günü rızıkların, perşembe günü göklerin ve cuma günü ise cennet ve cehnnemin, güneş ve ayın, gece ve gündüzün yaratıldığı şeklinde cevap verir. bk. Râzî, *Mefâtihü’l-gayb*, 27/110; Süyûtî, *ed-Dürri’l-mensûr*, 8/314-317.

²¹⁴ Sakine Önen, *41/Fussilet 9-12. Ayetlerin Yorumları Çerçevesinde Evrenin Yaratılışı*, (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 223.

²¹⁵ Ergün Çapan, “İfrat ve Tefrit Arasında Kur’ân ve İlmi Hakikatler”, *Ekev Akademi Dergisi* 51 (Bahar 2012), 190.

²¹⁶ el-Hûd 11/7.

²¹⁷ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil*, 2/272; Zemahşerî, *Keşşâf*, 477; Râzî, *Mefâtihü’l-gayb*, 17/194; Süyûtî, *ed-Dürri’l-mensûr*, 5/403; Âlûsî, *Rûhu’l-meânî*, 12/4; İbn Aşûr, *Tefsirü’l-tahrir ve’l-tenvir*, 12/7.

nakletmektedir.²¹⁸ Bu bağlamda ayetteki bu ifade evren ve evrendeki her şeyin Büyük Patlama'dan sonra var olmaya başladığı iddiasını sarsmaktadır. Nitekim ayete bakıldığında bu patlamadan önce zaten bazı atomların ve elementlerin var olduğu gerçeği açığa çıkmaktadır.²¹⁹

Taslaman'ın bir diğer iddiasına göre asırlar önce vahyedilen Kur'an'ın işaret ettiği ileri sürülen bu hususların değeri modern bilimin verileri sayesinde anlaşılmaktadır. Taslaman hiçbir şeyin tesadüf neticesinde oluşmayıp yaratılıştaki olağanüstü bu durumların Allah'ın kudret ve sanatının ayetin mesajında ortaya çıktığını ileri sürerken bu mucizelerin ancak modern bilim ile gün yüzüne çıkabileceğini iddia etmektedir.²²⁰

Esasen Kur'an'ın ne bilime ait çoklu sesler dünyasının iddialarını onaylama ne de bilimin verileri ile meşruiyetini artırma gibi bir çabasının olmadığı aşîkârdır. Ayrıca bu yaklaşım hem bilimin yeni bir gelişmeyle yanlışlanabilecek olan doğrularını ilahi bir mutlaklık zırhına büründürmekte hem de Kur'an karşısında bilimin otoritesini kuvvetlendiren bir işlev görmektedir.²²¹ Hâlbuki bilimsel teorilerin değişebilme ihtimalinin söz konusu olması tahminler üzerine kurulu olduğunu ortaya koymaktadır.²²² Böylece Kur'an'ı açmaza sokmamak için Kur'an'ın ve de bilimin ontolojik ve epistemolojik statülerinin birbirinden farklı olduğunun görülmesi ve gözetilmesi gerekmektedir.²²³ Aksi hâlde Kur'an'ı anlamaya çalışırken bilimsel varsayımları ölçüt olarak kullanmak vahiy bilgisi ile beşerî faaliyetlerin denk tutulması, ayetlerdeki kelime ve ifadelerin anlamı dışında kullanılması ve farklı bağlamlara oturtulması, nüzul sebeplerinin dikkate alınmaması, ayetlerin bilimsel bilgiye uyarlanması, Kur'an'ın ana gayesinin ikinci plana alınması, Kur'an'ın belâgat ve

---

²¹⁸ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 643.

²¹⁹ Örnek, "Evrenin Oluşumunda İslam ve Big Bang Uyuşmazlığı", 752-753.

²²⁰ Taslaman, *Neden Müslümanım?*, 46.

²²¹ Yasin Aktay, "Bilim ve Din Arasında Meşruiyet Alışverişinin Hermenötik Bağlamı", ed. M.Turan Çalışkan, *Kur'an ve Pozitif Bilim* (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2020), 16-26. Kur'an bu yaklaşımla yorumlanırken bilimsel öncüllerle temellendirmeye çalışılmakta ve vahiy bilgisinin doğruluğu bilimin verileriyle sınanmaktadır. Hatta kimi araştırmacılar özellikle bu surenin 10. ayetinde dağların ve rızkın yaratılışından sonra 11. ayetinde yerin ve göğün yaratılışının bahsedilmesinde bilimsel açıdan bir yanlış olduğunu iddia etmekte ve Kur'an'da hata olduğu ithamında bulunmaktadır. Bu da Kur'an'ın yanlışını bulma çabasında bilimin nasıl bir hakem seviyesine çıkarıldığını göstermektedir. Örneğin bk. <https://evrimagaci.org/soru/fussilet-11039de-bilimsel-celiski-var-midir-16667> "Erişim Tarihi 19/11/2022".

²²² Demir, *Kur'an'ın Yeniden Yorumlanması*, 130.

²²³ Şen, *Bilimsel Tefsiri Yeniden Düşünmek*, 69.

fesahat açısından öne çıkan edebî i'câzının devre dışı bırakılması gibi pek çok problemi beraberinde getirecektir.²²⁴

2.3.1.4. Evrenin Sonlu Olması

Yirminci yüzyılda modern kozmoloji alanındaki çalışmalarla evrenin genişlediğine dair elde edilen tespitler pek çok soruyu beraberinde getirmiştir. Bunların ilki “Sürekli genişleyen evrenin başlangıcı nedir?” sorusudur. Bilim çevrelerince konu Big Bang (Büyük Patlama) teorisiyle açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu açıklamayı patlamadan sonra evrenin nasıl bir yapıya dönüştüğü sorusu takip etmiştir. Buna da Big Bang’den hareket edilerek bir yanıt bulunmaya çalışılmıştır. Ancak sorular burada da son bulmamıştır. Bu durum evrendeki genişlemenin nasıl devam ettiği ve ne zamana kadar süreceği, buna bağlı olarak evrenin sonunun var olup olmadığı, var ise nasıl sonlanacağı ve hangi şekilde bu sonun gerçekleşeceği türünden sorular cevaplanmayı beklemektedir.²²⁵

Entropi yasasına göre her zaman düzenden düzensizliğe giden doğrusal bir yol vardır. Evrendeki düzende hızla düzensizliğe başka bir ifadeyle sona doğru gidilmektedir. Bu hususta olası senaryolardan biri Büyük Donma’dır (Big Chill). Buna göre evrendeki her şeyin bir müddet sonra ısı eşitliğine ulaşması sonucunda maddelerin ısı ölümü gerçekleşecektir. Böylece maddeler arasında ısının sonlanması enerji alışverişini de durduracak ve evren donmuş bir yapıya dönüşecektir. Bir diğer açıklamaya göre Büyük Çöküş (Big Crunch) şöyle ki Büyük Patlama’dan sonra genişlemeye başlayan ve genişlemesi devam eden evrenin maddelerin kütle çekim etkisiyle bu hızı duracak ve evren içe doğru çökmeye başlayacaktır. Böylece evren başlangıçtaki duruma dönecek ve yeniden Büyük Patlama tekilliği oluşacaktır. Hatta tekrar bir patlama oluşup yeni bir evren ortaya çıkabilir. Büyük Parçalanma (Big Rip) ise bu senaryoların üçüncüsüdür. Varsayımsal bir olgu olan karanlık enerjinin artan yoğunluğu evrendeki her şeyin parçalanmasına neden olacaktır. Bunların dışında Büyük Sekme (Big Bounce) ve Vakum Bozunması (Big Slurp) da evrenin sonu hakkındaki olası senaryolar arasında yerini almaktadır.

---

²²⁴ Şen, *Bilimsel Tefsiri Yeniden Düşünmek*, 223.

²²⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. İnan, *Kozmos’tan Kuantum’a*- 2, 389-397; Hawking, *Zamanın Kısa Tarihi*, 66; <https://evrimagaci.org/evrenin-sonu-evren-nasil-sona-erecek-evrenin-sonuna-dair-olasi-senaryolar-neler-9191> “Erişim Tarihi 07/07/2022”.

Günümüzde Kur'an ve pozitif bilim çerçevesinde yapılan kimi ilmî çalışmalarda ise evrenin sonunun ileri sürülen bu varsayımlardan biriyle gerçekleşeceğine ayetlerde işaret edildiği iddia edilmektedir. İleri sürülen bu iddiaya mesnet olarak “Göğü kitap / يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ وَعَدًا عَلَيْنَا إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ” *“Göğü kitap sayfalarını dürüp katlar gibi toplayıp dürdüğümüz günü düşün. O gün göğü ilk yaratmaya başladığımızdaki gibi o hâle tekrar döndürürüz. (Bu,) verdiğimiz bir söz oldu. Biz, sözümüzü (vâdettiğimizi) yaparız”*²²⁶ ayetinin²²⁷ *“Göğü ilk yaratmaya başladığımızdaki gibi o hâle tekrar döndürürüz.”* kısmı kullanılmaktadır.²²⁸ Kimi meâllerde de evrenin sonu hakkında bilimsel izahlar yer almaktadır.²²⁹

Evrenin sonu hakkındaki bu iddiaların Caner Taslaman tarafından da benimsendiği müşahede edilmektedir. Büyük Patlama'nın gerçekliğini savunan Taslaman'a göre evrenin sonunun gelmesinde Büyük Donma (Big Chill), Büyük Çöküş (Big Crunch) veya Büyük Parçalanma (Big Rip) gibi olaylardan birinin yaşanması kaçınılmazdır.²³⁰ Evrenin sonlanması esnasında meydana gelecek kozmolojik değişiklikler ile ilgili Kur'an'da birden fazla ayetin²³¹ bulunduğunu dile getiren Taslaman'a göre nüzul döneminde bu ayetleri doğrulayacak bilimsel destek mevcut değildir. Taslaman modern kozmolojideki çalışmalar neticesinde ileri sürülen birtakım tespitlerle bu ayetlerin daha iyi anlaşıldığını iddia etmektedir. Buna ilaveten Taslaman Kur'an'da evrenin sonu

²²⁶ Karaman vd., *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, 330.

²²⁷ el-Enbiyâ 21/104.

²²⁸ Sa'deddin Raslan, “Kur'ân'da İlmî İ'câz”, çev. Süleyman Ateş, *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi* 96-97 (Mayıs-Haziran 1970), 147; Yıldırım, “Enbiya, 30 Ekseninde Evrenin Oluşumu”, 53; Haliloğlu-Başaran, “Kâinatın Yaratılışı ve Yok Oluşu (Tefsirler ve Modern Bilim Işığında)”, 38-48; Dhanani, “Büyük Patlama Kozmolojisi Üzerine Müslüman Bakış Açıları”, 271; Aslan vd., *Astronomi ve Uzay Bilimleri Ders Kitabı*, 194.

Aslında çağdaş kozmolojide 1998 yılında yapılan çalışmalar neticesinde evrendeki genişlemenin yavaşladığı değil aksine hızlandığı tespit edilmiştir. Bu durumda evrenin genişlemesinin yavaşlayıp sonunda anılan teorilerden biri olan Büyük Çöküş'ün gerçekleşeceği yönündeki kabul devre dışı kalmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk.

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/06/150616_vert_ear_evrenin_sonu “Erişim Tarihi 02/08/2022”.

²²⁹ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=21&ayet=104> (Edip Yüksel Meâli, Mustafa İslamoğlu Meâli, Ümit Şimşek Meâli) “Erişim Tarihi 19/06/2022”.

²³⁰ Taslaman, *Neden Müslümanım?*, 47-50; Taslaman, *Big Bang ve Tanrı*, 46-49.

²³¹ İbrâhîm 14/48; el-Kehf 18/47; Tâhâ 20/105; ez-Zümer 39/68; eş-Şûrâ 42/5; ed-Duhân 44/10-11; Kâf 50/44; et-Tûr 52/9-10; el-Kamer 54/1; er-Rahmân 55/37; Vâkıa 56/4-5-6-; el-Hâkka 69/ 14-15-16; el-Meâric 70/8-9; el-Müzzemmil 73/14; el-Kıyâmet 75/7-9; el-Mürselât 77/ 8-9-10; en-Nebe' 78/ 19-20; en-Nâziât 79/ 6-7-8-; et-Tekvîr 81/1-6; el-İnfîtâr 82/1-3; el-İnşikâk 84/1-5; el-Kâri'a 101/5.

hakkında bilgi içeren ayetlerde²³² yer alan السَّاعَةُ kelimesinin olası sonlanışlardan birine işaret ettiğini ileri sürmektedir. Taslaman'a göre Kur'an'da "evrenin sonu" anlamına gelen السَّاعَةُ kelimesinin Türkçeye "kıyamet saati" şeklinde çevrilmemesi gerekmektedir. Ona göre "kıyamet saati" terkindeki kelimeler Kur'an'ın ihtiva ettiği anlamla uyum hâlinde değildir. Taslaman'a göre Kur'an'da السَّاعَةُ kelimesi "evrenin sonu" manasında kullanılırken قِيَامَةُ kelimesi "ölümden sonraki diriliş, ayağa kalkış" anlamlarına karşılık gelmektedir.²³³ Taslaman'ın iddiasına mukabil evrendeki düzenin bozulması Kur'an'da "kıyamet" kelimesiyle tabir edilmektedir. Kur'an'da birden fazla isimle zikredilen kıyametin en çok kullanılan adlarından biri السَّاعَةُ kelimesidir.²³⁴ Söz konusu kelime, yer aldığı ayetlerde "kıyametin kopma anı" manasında kullanılmakta ve böylece kelime ile kıyametin mutlaka gerçekleşeceği belirtilmektedir. Hadis metinlerinde de "kıyametin alâmetleri" anlamına gelen "eşrâtüs-sâa" terkinde "es-sâa" kelimesi "kıyamet" manasında kullanılmaktadır. Her ne kadar bu terkip Kur'an'da geçmiyor olsa da "eşrât" kelimesinin فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً فَقَدْ جَاءَ أَشْرَاطُهَا / "Onlar, kıyamet gününün birdenbire gelmesini mi beklemekteler? Gerçekten ki işte kıyametin delilleri gelmiştir." ayetinde²³⁵ es-sâa kelimesine dönen zamire muzâf olmasıyla dolaylı bir kullanım söz konusudur.²³⁶

Taslaman'ın bu hususta örnek olarak verdiği ayetlerden biri de Sebe' suresinin 3. ayetidir. Kıyamet kavramıyla aynı kontekste yer alan السَّاعَةُ kelimesinin geçtiği وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَأْتِيَنَا السَّاعَةُ قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّي لَتَأْتِيَنَّكُمْ عَالِمِ الْغَيْبِ لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمَوَاتِ وَ الْأَرْضِ وَلَا فِي لُأَرْضٍ وَلَا أَصْغَرُ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرُ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ / "Kâfirler: Kıyamet bizi bulmayacak, diye söylediler. De ki: Hayır! Gaypdan haberdar olan Rabbime yemin ederim ki o mutlaka sizi bulacaktır. Göklerde ve yerde zerre kadar olan bir şey dahi Allah'dan gizli değildir. Şüphesiz bunun en küçüğü ve en büyüğü de apaçık kitapta

²³² es-Sebe' 34/3; el-Fussilet 41/50; Muhammed 47/18.

²³³ Taslaman, *Neden Müslümanım?*, 47.

²³⁴ Numan Çakır, "Kur'an'da Kıyamet İsimleri", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (Mart 2018), 23.

²³⁵ Muhammed 47/18.

²³⁶ Yusuf Şevki Yavuz, "Kıyamet Alâmetleri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002), 25/522-525.

yazılıdır (kayıtlıdır).” ayetinde²³⁷ kelimeye erken dönemden itibaren tefsirlerde “kıyamet vakti veya kıyamet saati” gibi manalar verilmektedir.²³⁸ Ebû Ca’fer’den gelen rivayette zikredilen kelime benzer şekilde izah edilmektedir.²³⁹ Buna ilaveten müfessirler ayetin bağlamından hareketle bu kelimenin kıyametin gerçekleşeceğinin mutlaklığını vurgulayarak bunu inkâr edenlere cevap mahiyetinde olduğunu dile getirmektedir. İbnü’l-Cevzî ise bu kelimeyi inkârcıların yeniden dirilişi uzak görmelerine karşılık Kur’an’da “tekrar yaratılma” manasına gelen بَعَثُ kelimesi ile açıklamaktadır.²⁴⁰ İbn Âşûr’a göre kelime Kur’an’da “kıyamet günü ve haşir saati”ne işaret etmektedir.²⁴¹ Neticede ilgili ayette السَّاعَةُ kelimesinin bulunduğu bağlam kıyameti ve yeniden var olmayı inkâr edenlere karşı “kıyametin kopma anı, kıyamet saati, tekrar yaratılış, yeniden dirilişten sonra toplanma” gibi manalarla evrenin sonunu ve sonrasını anlatır.

Bu hususta Caner Taslaman’ın başka bir örnek²⁴² olarak gösterdiği وَلَئِنْ أَدَقْنَا رَحْمَةً مِنَّا مِنْ بَعْدِ ضَرْأٍ مَسْتَه لَيَقُولَنَّ هَذَا لِي وَمَا أَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً وَلَئِنْ رُجِعْتُ إِلَى رَبِّي إِنَّ عِنْدَهُ لَلْحُسْبَىٰ فَلَنُنَبِّئَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِمَا عَمِلُوا وَلَنُذِيقَهُمْ مِنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ / “Yemin olsun ki, ona gelen bir sıkıntıdan sonra kendisine bir rahmet yaşattığımızda: Bu, hakkım olan şeydir, kıyametin gerçekleşeceğini zannetmiyorum, şayet Rabbime döndürülürsem muhakkak O’nun bana vereceği bundan daha güzel şeyler vardır, der. Mutlaka biz kâfirleri yaptıklarından haberdar edeceğiz ve muhakkak şiddetli bir azabı onlara tattıracağız.” ayetindeki²⁴³ السَّاعَةُ kelimesine tefsirlerde ve Türkçe meâllerde²⁴⁴ benzer bağlamdan

²³⁷ Sebe’ 34/3.

²³⁸ Mâtürîdî, *Te’vilâtü ehli’s-sünne*, 9/425; Mâverdî, *en-Nüket ve l-uyûn*, 5/188; Zemahşerî, *Keşşâf*, 868; Endelüsî, *el-Muharreru’l-veciz*, 4/405; Râzî, *Mefâtihü’l-gayb*, 25/242; Kurtûbî, *Ahkâmî’l-Kur’ân*, 17/253; Beyzâvî, *Envârü’t-tenzîl*, 3/100; Nesefî, *Medârikü’t-tenzîl*, 3/242; Âlûsî, *Rûhu’l-Meânî*, 5/280; Kutub, *Fî zilâlî’l-Kur’ân*, 12/98-99; Ebu’l A’lâ Mevdûdî, *Tefhimu’l Kur’an: Kur’an’ın Anlamı ve Tefsiri*, çev. Muhammed Han Kayanî vd. (İstanbul: İnsan Yayınları, 1991), 4/499.

²³⁹ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 19/209.

²⁴⁰ İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, 1142.

²⁴¹ İbn Âşûr, *Tefsîrî’l-tahrîr ve t-tenvir*, 22/139.

²⁴² Taslaman, *Neden Müslümanım?*, 47.

²⁴³ el-Fussilet 41/50.

²⁴⁴ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil*, 3/748; Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 20/459; Râzî, *Mefâtihü’l-gayb*, 27/137; Cevherî, *el-Cevâhir*, 19-20/97; Kutub, *Fî zilâlî’l-Kur’ân*, 13/64; <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=41&ayet=50> (Abdülbaki Gölpınarlı Meâli, Abdullah-Ahmet Akgül Meâli, Abdullah Parlıyan Meâli, Ahmet Tekin Meâli, Ali Bulaç Meâli, Ali Fikri Yavuz Meâli, Bahaeddin Sağlam Meâli, Bayraktar Bayraklı Meâli, Besim Atalay Meâli, Cemal Külünkoğlu Meâli, Diyanet İşleri Meâli, Diyanet Vakfı Meâli, Hasan Basri Çantay Meâli, Hayrat

dolayı aynı şekilde “kıyamet” anlamı verilmektedir. Yine bu surede geçen *إِلَيْهِ يُرَدُّ عِلْمُ السَّاعَةِ* “*Kıyametin gerçekleşme zamanını Allah bilir.*”²⁴⁵ ifadesindeki “kıyamet” olarak çevrilen bu kelime ile evrenin sonunu başlatan zaman ve kozmik olaylar kastedilmektedir.²⁴⁶ Özetle örnek olarak gösterilen her üç ayette geçen *السَّاعَةُ* kelimesine meâl ve tefsirlerde “kıyamet” veya kıyamete delalet eden manalar verilmektedir.

Klasik sözlüklerde de tefsirlerde olduğu gibi *السَّاعَةُ* kelimesine “kıyamet” manası verilmektedir.²⁴⁷ Söz konusu kıyamet kelimesi ise lügatlarda “kalkmak, ayakta durmak” anlamına gelen *قِيَامٌ* kökünden isim veya mastar olarak “kabirden kalkmak, Allah’ın huzurunda bulunmak”²⁴⁸ veya “evrenin sonunu başlatan kozmik değişikliklerin meydana gelmesi” manasına gelmektedir.²⁴⁹ Hâl böyle olunca ilgili iki kelimenin tefsirlerde ve sözlüklerdeki izahlarında zamansal olarak birbirini takip eden farklı olayları temsil etmelerinin aksine her iki kavramın da aynı anlam çerçevesinde kullanıldığı görülmektedir.

Öte taraftan Zebîdî *Tacü’l-‘arûs* adlı sözlük çalışmasında söz konusu kelimenin Kur’an’da mecazen kullanıldığını belirtmektedir.²⁵⁰ Esasında mecazi kullanımlar maksadı ifade ederken anlamda genişlik ve çeşitlilik meydana getirilmek istendiğinde başvuru yollardan biridir. Öncelikle “meczaz” kelimesinin “gerçek anlamından aktarılan tüm lafızlar” şeklindeki tarifi önem arz etmektedir.²⁵¹ Nitekim zaman dilimlerinden biri olan *السَّاعَةُ* kelimesinin mecazi kullanımı üzerinden bulunduğu zamanı

Neşriyat Meâli, İlyas Yorulmaz Meâli, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu Meâli, İsmail Yakıt Meâli, Kadri Çelik Meâli, Mahmut Kısa Meâli, Mehmet Çakır Meâli, Mehmet Çoban Meâli, Mehmet Türk Meâli, Suat Yıldırım Meâli, Süleyman Ateş Meâli, Süleymaniye Vakfı Meâli, Şaban Piriş Meâli, Ümit Şimşek Meâli, Yaşar Nuri Öztürk Meâli) “Erişim Tarihi 19/06/2022”.

²⁴⁵ el-Fussilet 41/47.

²⁴⁶ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil*, 3/747; Râzî, *Mefâtihü’l-gayb*, 27/136.

²⁴⁷ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü’l-ayn*, 2/294; Cevherî, *Tâcü’l-luga*, 1233; İsfahânî, *el-Müfredât*, 327; İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, 5/680; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-muhît*, 731; Muhammed el-Murtezâ el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tacü’l-‘arûs min cevâhir’ül-kâmûs*, tah. Alî Hilâlî (b.y.: y.y.,2004), 21/241.

²⁴⁸ İsfahânî, *el-Müfredât*, 539; İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, 12/ 496; Zebîdî, *Tacü’l-‘arûs*, 33/320.

²⁴⁹ Bekir Topaloğlu, “Kıyamet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002), 25/516-522.

²⁵⁰ Zebîdî, *Tacü’l-‘arûs*, 21/241.

²⁵¹ Ebû Bekr Abdülkâhîr b. Abdîrrahmân b. Muhammed el-Cürcânî, *Delâilü’l-i’câz*, tah. Mahmûd Muhammed Şâkir (b.y.: y.y., ts.), 66.

aşamayan kâfirlere kıyametin mutlaklığının ve beklenmeyen bir anda ansızın gerçekleşecek “kıyamet günü”nün vurgulanmak istendiği görülmektedir²⁵²

Netice itibarıyla bilimselci yaklaşımın iddialarında Kur'an'dan hareketle ortaya konulmuş bilimsel bilgi, teori veya keşiflerin gündeme getirilmesinden ziyade bilimsel verilerin Kur'an'daki mevcudiyetini ispatlama çabası dikkat çekmektedir. Bu tavır Kur'an'ı bilime doğrulatma arzusuna dayanan bir apoloji görüntüsü arz etmektedir. Öte yandan Kur'an'da kimi ayetlerde işaret edildiği öne sürülen birtakım doğru bilinen bilimsel teoriler veya olgular bir zaman sonra yanlışlığı ortaya konulabilen bilimsel izahlara da dönüşebilir.²⁵³ Aynı zamanda Kur'an'ın bilim hususunda yönlendirici olduğunu ifade etme ile varlık, evren ve oluşlardan bahseden ayetlerin birtakım bilimsel bulgulara işaret ediyor olduğu yönündeki söylemi birbirinden farklı konular olarak değerlendirmek gerekir.²⁵⁴ Dolayısıyla bu ayetlerin doğru anlaşılması ve yorumlanmasında faydalanan bilimsel verileri amaç değil araç olarak görmek söz konusu yaklaşımda yerinde bir tavır olacaktır.²⁵⁵ Bunun yanında bilimselci yaklaşım biçimi Kur'an'ın mucizevi bir yönünün çağdaş döneme gelinceye kadar geçen süre zarfında bir anlam ifade etmediği sonucuna da götürmektedir.²⁵⁶ Nüzul dönemi muhataplarının Allah'ın hitabında kastettiği bu anlamları bilmediği ve anlamadığı iddia edildiğinde bu durum teolojik manada birtakım problemleri de gündeme getirmektedir. Başka bir deyişle söz konusu düşünce ilk muhataplar bu ayetleri nasıl anlıyorlardı, madem anlamadılar Kur'an'ın üstünlüğünü nasıl kabul ettiler yahut geçen bu süre zarfında öne sürülen Kur'an'ın bilimsel i'cazı askıda mı kaldı tarzındaki soruların izaha muhtaç yanları vardır. Dolayısıyla bu iddia Kur'an'a büyük bir eksikliğin nispet edildiği manasını ihtiva etmektedir.²⁵⁷

---

²⁵² Bekir Topaloğlu, “Sâat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008), 35/322; Çakır, “Kur'an'da Kıyamet İsimleri”, 47; Haşr suresinin 18. ayetindeki²⁵² sözlükte “yarın” anlamına gelen “غد” kelimesinin kıyametin yakınlığını ifade eden mecazi kullanımı bir diğer örnektir. bk. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 22/547; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn* 5/510; Zemahşerî, *Keşşâf*, 1096; Süyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr*, 9/120.

²⁵³ Şen, *Bilimsel Tefsiri Yeniden Düşünmek*, 289; Ali Karataş, “ Köken ve Meşruiyet Sorunu Bağlamında Bildirilerin Müzakeresi”, ed. M.Turan Çalışkan, *Kur'an ve Pozitif Bilim* (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2020), 332.

²⁵⁴ Gezer, *Kur'an'ın Bilimsel Yorumu*, 21.

²⁵⁵ Fatih Tiyek, “Kur'an'ın Sabiteleri ve Tefsirin Yöntemi Çerçevesinde Bilimsel Tefsire Bakış”, V. *Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı-III* (İstanbul: y.y., 2016), 114.

²⁵⁶ İbrahim Hilmi Karşlı, “Kur'an'ın Bilimsel Tefsiri Üzerine Bazı Mülahazalar”, *Diyanet İlmi Dergi* 46/3 (Temmuz-Ağustos-Eylül 2010), 93.

²⁵⁷ Gezer, *Kur'an'ın Bilimsel Yorumu*, 77.

2.3.1.5. Evrenin Tasarlanmış Olması

Din felsefesinde “Allah var mıdır, var ise varlığının delilleri nelerdir?” şeklindeki sorulara evren ve canlıların yaşamından hareketle âlemdeki düzen, gaye, işleyiş ve hikmet açısından cevaplar verilmeye çalışılmıştır. Böylelikle Allah’ın varlığı ve evrenle ilişkisi hakkında birtakım deliller öne sürülmüştür. İslam düşüncesi tarihinde evrenin işleyişiyle ilgili gözlemlenebilen olgulara dayalı “Nizam ve Gaye Delili” çokça kullanılan delillerden biri olmuştur.²⁵⁸ Modern dönemde ise evrende son derece hassas bir dengenin varlığı biyoloji, astronomi, kozmoloji, fizik, tıp gibi çeşitli alanlarda yapılan çalışmalarla ortaya konulmuştur. Neticede bu delile gösterilen ilgi gün geçtikçe hızla artmaktadır. Bilimle sentezlenen bu delil çağdaş felsefede “tasarım delili” veya “hassas/ince ayar delili” gibi adlarla anılmaktadır.²⁵⁹

Caner Taslaman da Allah-evren-bilim çerçevesinde kaleme aldığı pek çok çalışmada ve konuk olduğu televizyon programlarında söz konusu delile bu minvalde yer vermektedir. Ona göre “tasarım delili” veya “akıllı tasarım delili /teleolojik delil” materyalist-ateist yaklaşımın argümanlarından olan evrim kuramına karşı İslâm dininin temel esası olan Allah’ın varlığı ve Kur’an’ın ilahi kelam olduğu inancının gerekçelerini destekler niteliktedir. Taslaman’a göre çağdaş dönemde bu delilin işlevini ön plana çıkaran modern bilimsel verilerin Kur’an’ın Allah’ı tanıtırken kullandığı sıfatları temellendirdiği görülmektedir. Taslaman bu bağlamda çağdaş dönemde öne sürülen teorilerin, evren yasalarının ve sabitelerinin ve bunların içindeki hassas ayarların Kur’an’ın en önemli mesajını ve iddiasını doğruladığını dile getirmektedir. Aynı zamanda yazar modern bilim tarafından sunulan evrendeki ortak yasaların işleyiş tablosunun insanı bilinçli bir tasarımın olduğu düşüncesine götürdüğünü ifade etmektedir. Bilimin bu yasalar hakkındaki derin izahlarının ise insanların zihninde “bir

---

²⁵⁸ Sokrat’a (m.ö. 470/399) kadar dayandığı düşünülen bu delilin tarihinde Eflâtun, Aristo, Kant, Saint Augustinus (ö. 430), Saint Thomas (ö. 1274), Newton (ö. 1727) ve Berkley (ö. 1753) gibi birçok filozofun söz konusu delile ilgisinden bahsedilmektedir. İslam düşüncesinde ise el-Kindî, Fârâbî, İbn Sînâ, İbn Rüşd, Câhız, Gâzali gibi âlimler eserlerinde bu delile yer vermektedir. bk. Adem Eryiğit, “Kadim Kozmolojik Deliller Karşısında Kadim ve Modern Bir Delil Olarak Gaye ve Nizam Delili”, *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 27 (Temmuz 2021), 381.

²⁵⁹ Hüseyin Şahin, *Tanrı’yı İspatta Klasik ve Çağdaş Teistik Delillerin Değerlendirilmesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 9, 189-218; Robin Collins, “Tanrı Tasarım ve İnce-Ayar”, çev. Fehrullah Terkan, *Allah Felsefe ve Bilim*, ed. Caner Taslaman-Enis Doko (İstanbul: İstanbul Yayınevi: ts.), 18; Seyit Enes Genç, *Akıllı Tasarım ve Michael J. Behe* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 54-56.

yasa koyucu” fikrini inşa etme noktasında önemli bir delil olduğu kanaatindedir. Böylelikle Taslaman’a göre modern bilimle ulaşılan evrenin işleyişinde derin sebeplerin bilgisi hakkındaki rasyonel veriler Allah’ın varlığını açıklama noktasında objektif bir delil mahiyetindedir.²⁶⁰ Tasarım delilinin en önemli özelliğinin bilimsel bilgidен hareket etmesi olduğunu söyleyen Taslaman bu delile en fazla modern bilime ait bulguların hizmet ettiğini iddia etmektedir.²⁶¹

Bunların yanı sıra Taslaman Kur’an’da matematik ve evren arasında irtibat kurulmasına imkân sağlayan ayetlerin mevcut olduğunu ve bu ifadelerin evreni anlamada” matematiğin önemine dair bir ön kabulü desteklediğini ileri sürmektedir. Örneğin Caner Taslaman قَدَر kelimesinin temel manalarından olan “ölçü” kavramından yola çıkarak

إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ ayetini²⁶² “Her ne varsa bir ölçüyle/yasayla yaratan biziz.” şeklinde çevirmekte ve ayette evrende matematiksel bir ölçünün varlığına işaret edildiğini dile getirmektedir.²⁶³ Bu yaklaşım bir kısım meâl ve tefsirlerde de müşahade edilmektedir. Kimi meâllerde söz konusu kelimeye “ölçü” manası vermekle yetinilirken kimi meâllerde ise kelime “ölçü/yasa” olarak çevrilmekte ve konu ile ilgili bilimsel izahlara değinilmektedir.²⁶⁴ Kur’an-bilim çerçevesinde kaleme alınan bazı çalışmalarda da anılan ayet ve benzerleri hakkında bu türden açıklamalara rastlanmaktadır.²⁶⁵

---

²⁶⁰ Caner Taslaman kendini “Evrin Teorisi’ne inanan-teist” olarak addetmektedir. Ona göre Allah’ın yaratıcılığı noktasında bir müslümanın hem evrimci hem teist olmasında bir sakınca yoktur. Taslaman’a göre “Evrin teorisi” Kur’an’da ifade edilen evrenin ve canlıların yaratılışının sürecini açıklamaktadır. Dolayısıyla düşünce temelinde rastgele mutasyonlar yoluyla genlerin nesilden nesile aktarımını savunan hiçbir şekilde ispatlanamayan bu modelin verileri ile Kur’an’ın çelişmediğini savunmaktadır. bk. Caner Taslaman, “Evrin Teorisi: Felsefi ve Teolojik Bir Değerlendirme”, 297-300; Taslaman, *Bir Müslüman Evrimci Olabilir Mi?*, 29-36; Taslaman, *Evrin Teorisi Felsefe ve Tanrı*, 211-215. Esasen bir Müslümanın ileri sürülen evrim modelini kabul edebileceğini savunan Taslaman’ın Kur’an’da bahsedilen Hz.İsa’nın doğumunu bu model üzerinden izah etmesi gerektiğini düşünmekteyiz.

²⁶¹ Caner Taslaman, “Din Felsefesi Açısından Entropi Yasası”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30 (1/2006), 104-105-106; Taslaman, *Modern Bilim Felsefe ve Tanrı*, 34-38; Taslaman, *Bir Müslüman Evrimci Olabilir Mi?*, 44-48; Taslaman, *Evrin Teorisi Felsefe ve Tanrı*, 348-360; Caner Taslaman, “Evrenin Fiziki Yasaları, Sabitleri ve Süreçlerindeki Hassas Ayarları Bize Ne Söylüyor?”, *Kelam Araştırmaları* 11/2 (2013), 35; Taslaman, *Allah’ın Varlığının 12 Delili*, 77-99; Taslaman, Big Bang ve Tanrı, 158-161; <https://www.canertaslaman.com/2019/09/12/tasarim-delili-bir-kuran-delilinin-modern-bilimlerin-isiginda-degerlendirilmesi> “Erişim Tarihi 03/01/2023”; Vecdi Akyüz, “İlmi Hayat”, *Tvnet* (26 Kasım 2009), 00:02:40- 00:09:15; Erdem Urgan, “Yükselen Sözler”, *Hilal Tv* (21 Mart 2016), 01:20:00- 01:31:45.

²⁶² el-Kamer 54/49.

²⁶³ Taslaman, *Neden Müslümanım?*, 54; Taslaman’ın bu hususta verdiği bir diğer örnek el-Mü’minün suresi 18. ayettir. bk. Taslaman, Enis Doko, *Kuran ve Bilimsel Zihnin İnşası*, 81-82.

²⁶⁴ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=54&ayet=49> (Abdullah-Ahmet Akgül Meâli, Abdullah Parlıyan Meâli, Bayraktar Bayraklı Meâli, Besim Atalay Meâli, Cemal Külünkoğlu Meâli, Diyanet İşleri Meâli (eski-yeni), Diyanet Vakfı Meâli, Edip Yüksel Meâli, Erhan Aktaş Meâli,

Taslaman'ın söz konusu ayeti yorumlarken ayet ile ilgili rivayetleri, görüşleri ve ayetin bağlamını dikkate almadığı görülmektedir. Keza erken dönemden itibaren tefsirlere bakıldığında bu ayetin siyak-sibakıyla değerlendirildiği müşahade edilmektedir. Kamer suresinin 9- 42. ayetleri arasında Nûh, Âd, Semûd, Lût ve Firavun kavimlerinin kendilerine gönderilen ilahi mesaja ittiba etmek yerine inkârı tercih etmelerinden dolayı uğradıkları azaptan ve bu helakın nasıl gerçekleştiğinden bahsedilmektedir. Surenin devamındaki 43-50. ayetlerinde ise Mekke kâfirleri bu topluluklar gibi başlarına gelecek benzer bir azapla uyarılmaktadır. Böylece müfessirlerin yukarıda bahsedilen ayetin de içinde bulunduğu bu iki ayet grubu arasında münasebet kurduğu görülmektedir.²⁶⁶ Mukâtil b. Süleymân da söz konusu ayeti, önceki ayetlerde bahsedilen cehennemle irtibatlandırmakta ve ayette bu ifade ile kâfirlere takdir edilen bir azaba işaret edildiğini söyleyerek benzer yorumu yapmaktadır.²⁶⁷

Ayetin iniş sebebi ile ilgili çeşitli rivayetler de mevcuttur. Ebû Hureyre'den gelen bir rivayette Kamer suresinin 47-49. ayetlerinin Kureyş müşrikleri ile Hz. Peygamber (s.a.s.) arasında gerçekleşen kader hakkındaki tartışmalar üzerine nazil olduğu nakledilmektedir.²⁶⁸ Yine İbn Ömer'den, Muhammed b. Kâ'b el-Kurazî'den (ö. 726), Es'ad b. Zürrâ'e'den (ö. 623) ve İbn Abbâs'tan gelen bir rivayette bu ayet Kaderiyye'nin görüşlerini çürütmeye matuf olarak izah edilmiştir.²⁶⁹ Ayrıca İbn Abbâs'tan ayetin nüzul sebebi ile ilişkili "Allah yarattığı her şeyi bir kaderle yaratmıştır. Yarattıklarının

---

İlyas Yorulmaz Meâli, Kadri Çelik Meâli, Mahmut Kısa Meâli, Mehmet Çakır Meâli, Mehmet Okuyan Meâli, Muhammed Esed Meâli, Süleymaniye Vakfı Meâli, Şaban Piriş Meâli) "Erişim Tarihi 06/08/2022"; Neccâr, *Tefsîru'l-âyeti'l-kevnîyye*, 2/527-534.

²⁶⁵ Kırca, *Kur'ân ve Fen Bilimleri*, 166-168; Kuran Araştırmaları Grubu, *Kur'an Hiç Tükenmeyen Mucize*, 52-53.

²⁶⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 22/154-155; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1068; Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, 29/73.

²⁶⁷ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil*, 4/184; Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, 29/73; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1374; Cevherî, *el-Cevâhir*, 23/250.

²⁶⁸ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 22/161-162; Mâverî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 5/419; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1374; Bu hadis Müslim'in *Sahih*'inde geçmektedir. Tirmizî de söz konusu hadisi rivayet etmiş olup bunun hasen sahih bir hadis olduğunu söylemiştir. Kurtûbî, *el-Câmi'li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 20/105; Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-Azîm* (Beyrut: Dârü'l İbn Hazm, 2000), 1792; Ebü'l Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebi Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *Lübabü'n-nükûl fî esbâbi'n- nüzûl* (Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 2002), 249; Süyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr*, 683; el-İmâm Ebi'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Vâhidî, *Esbâbü'nüzûlî'l-Kur'ân* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1991), 419; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 2/93; İbn Aşûr, *Tefsîrü't-tahrîr ve't-tenvir*, 27/218; Vehbe ez-Zühaylî, *et-Tefsîru'l-vecîz* (Dimeşk: Dârü'l-Fikr, 1996), 532.

²⁶⁹ Süyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr*, 683-684-685; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 2/93; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1374. İbn Kesîr bu ve benzeri ayetlerin Ehl-i sünnet imamlarının sahabe döneminin sonlarında ortaya çıkan Kaderiyye mezhebine cevap vermek için kullandıklarını ifade etmektedir. bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-Azîm*, 1792.

yapacakları hayrı ve şerri de bir kaderle yaratmıştır...” şeklinde bir açıklamaya da yer verilmiştir.²⁷⁰

Mâtürîdî ise bu ayetin zahirine bakıldığında yaratılan her şeyin bir ölçü ile yaratılmış olduğunun anlaşılabilirliğini söylemektedir. Fakat müfessire göre ilgili ayetin *ذَلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ فَاعْبُدُوهُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ* / “Rabbiniz işte Allah’dır. Allah’tan başka ilah yoktur. Allah, her şeyi yoktan var edendir. Öyleyse Allah’a kulluk edin, O güvenilip dayanılacak tek varlıktır, Allah her şeye vekildir.” ayetiyle²⁷¹ benzer olup her iki ayette de Allah’ın her şeyin yaratıcısı olduğuna vurgu yapılmaktadır.²⁷² Bu bağlamda diğer bir yoruma göre ayette takdir edilmesi kastedilmiştir.²⁷³

Böylece bazı müfessirlerce söz konusu ayet izah edilirken durum bağlamı, iç bütünlük ve ayetle ilgili rivayetlerin göz önünde bulundurulduğu ve “قَدَرٌ” lafzının “takdir olunan” şeklinde tevil edildiği müşahade edilmektedir. Bazı müfessirlerce de bu manaya yakın “kader” anlamı verilmektedir. İlgili ayetin siyak-sıbakına bakıldığında inkârları sebebiyle akıbetleri helak ile sonuçlanan kavimler üzerinden kâfirlere bir uyarı olarak “takdir edilen” azaba dikkat çeken ayette kastedilen manaların bu açıklamalarla örtüştüğü görülmektedir.

Klasik Arap dili sözlüklerinde “قَدَرٌ” lafzıyla ilgili biri lügavi diğeri ıstılahi olmak üzere iki anlam veçhinin gündeme getirildiği görülmektedir: “Ölçü ve takdir edip belirleme” ve “kader”.²⁷⁴ Böylece sözlüklerin de tefsirlerdeki bu açıklamaları destekleyici mahiyette olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Taslaman’ın iddiası gibi ayette geçen bu tabir ile evrene dair fiziksel bir yasa veya matematiksel bir ölçüden bahsedildiğini söylemek zordur. Bir başka deyişle yazarın ayette geçen “قَدَرٌ” lafzı ile modern fiziğin sunmuş olduğu matematiksel verilerle münasebet kurarken kelimenin zahiri manasından hareket ettiği, bağlamı ve ayet ile ilgili rivayetleri dikkate almadığı görülmektedir. Böylece bu tavrın ayetlere bilimsel bulgulara uygun yeni bir anlam yüklenmesine yol açtığı ve lafzın semantik içerikten ayrı düştüğü görülmektedir.

---

²⁷⁰ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 22/163.

²⁷¹ el-En’âm 6/102.

²⁷² Mutezile ilk görüşü benimsemektedir. Mâtürîdî, *Te’vilât*, 457-458.

²⁷³ Abdülkerîm b. Hevâzin el-Kuşeyrî, *Letâifu’l-işârât* (Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2007), 3/260; Zemahşerî, *Tefsîru’l-Keşşâf*, 1068; İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’ânî’l-Azîm*, 1792; Haseneyn Muhammed Mahlûf, *Kelimâtü’l-Kur’ân* (Beyrut: Dârü’l İbn Hazm, 1997), 320; Süleyman Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1991), 9/164;

²⁷⁴ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü’l-ayn*, 3/365; İsfahânî, *el-Müfredât*, 390; İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, 5/74.

Bunlara ilaveten Caner Taslaman’a göre Kur’an’ın muhteviyatı matematikle olduğu gibi diğer bilimsel alanlarla da irtibat hâlinindedir.²⁷⁵ Örneğin Taslaman

أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ / “Onlar üzerlerinde bulunan semaya hiç mi bakmazlar, göğü nasıl yükseltmişiz ve nasıl süsleyip donatmışız! Gökte tek bir çatlak dahi yoktur.” ayetinin²⁷⁶ astronomi alanına ve وَالْأَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ

وَالْأَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ / “Dağların nasıl da dikilmiş olduğuna, yeryüzünün nasıl yayılıp döşendiğine bakmazlar mı?” ayetlerinin²⁷⁷ jeoloji alanına işaret ettiğini dile getirmektedir. Yine benzer şekilde

De / “De ki: Yeryüzünü şöyle bir gezin de Allah’ın nasıl yoktan var ettiğine nasıl yaratmış olduğuna bir bakın. İşte Allah ahiret hayatını da benzer şekilde yaratacaktır. Şüphe yok ki Allah her şeye gücü yetendir, kadirdir.” ayetinde²⁷⁸ paleontoloji (fosil bilim) alanına ve

أَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَانُوا أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَأَثَارُوا الْأَرْضَ وَعَمَرُوهَا أَكْثَرَ مِمَّا عَمَرُوهَا وَجَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ / “Onlar, yeryüzünde dolaşıp da kendilerinden evvelkilerin nasıl bir son yaşadığına bakmadılar mı? Hâlbuki onlar kendilerinden daha kuvvetli idiler; yeryüzünde toprağı sürüp kazmışlar, kendilerinin yeryüzündeki imarından daha fazla imar etmişlerdi. Peygamberleri onlar için apaçık alametler getirmişlerdi. Elbette Allah onlara azap edecek değildi; lakin onlar kendilerine haksızlık etmekte, zulüm yapmaktaydılar.” ayetinde²⁷⁹ ise arkeoloji alanına telmih yapıldığını söylemektedir.

Aynı zamanda

وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتٍ كُلِّ شَيْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُتَرَاكِبًا وَمِنْ النَّخْلِ مِنْ طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّاتٍ مِنْ أَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُنْتَشِبِهِ انْظُرُوا إِلَى ثَمَرِهِ إِذَا

²⁷⁵ Taslaman, Doko, *Kuran ve Bilimsel Zihnin İnşası*, 9.

²⁷⁶ Kâf 50/6.

²⁷⁷ el-Gâşîye 88/19-20.

²⁷⁸ el-Ankebût 29/20.

²⁷⁹ Er-Rûm 30/9.

أَتَمَرَ وَيَنْعِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ / “Gökten suyu indiren Allah’tır. İşte biz o suyla her çeşit bitkiyi yeşerttik. O bitkiden de aynı onun gibi birbiri üstüne dizili tanelerin bittiği bir yeşillik meydana getiririz; hurma ağacının tomurcuğundan sarkmış üzüm bağları, birbirine benzer yahut da benzer olmayan zeytin bahçeleri ve nar bahçeleri bitirdik. O hem meyvesini verirken hem de olgunlaştığı zaman ibretle yemişine bakın! Gerçekten bunların hepsinde iman eden bir topluluk için deliller, mesajlar vardır.” ayetinin²⁸⁰ botanik alanı ile

وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُّسْقِيكُم مِّمَّا فِي بُطُونِهِ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبْنَا خَالِصًا سَائِغًا لِلشَّارِبِينَ /

“Gerçekten hayvanlar sizler için büyük bir ibreti barındırır. Çünkü sizlere, hayvanların karınlarında bulunan besin fazlası ile kan arasından süzülen, kolaylıkla içilebilen hâlis, lezzetli bir süt içiriyoruz.” ayetinin²⁸¹ zooloji alanı ile

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِن كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّنَ الْبُعْثِ فَإِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِّن تُّرَابٍ ثُمَّ مِّن نُّطْفَةٍ ثُمَّ مِّن عَلَقَةٍ ثُمَّ مِّن مُّضْغَةٍ مُّخَلَّقَةٍ

وَعَبْرَةٍ مُّخَلَّقَةٍ لِّنُبَيِّنَ لَكُمْ وَنُقِرُّ فِي الْأَرْحَامِ مَا نَشَاءُ إِلَىٰ آخِلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوا أَشُدَّكُمْ وَمِنْكُمْ

مَنْ يُتَوَفَّىٰ وَمِنْكُمْ مَنْ يُرَدُّ إِلَىٰ أَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَيْلَا يَعْلَمَ مِنْ بَعْدِ عِلْمٍ شَيْئًا وَتَرَى الْأَرْضَ هَامِدَةً فَإِذَا أَنزَلْنَا عَلَيْهَا

الْمَاءَ اهْتَرَّتْ وَرَبَتْ وَأَنْبَتَتْ مِنْ كُلِّ رَوْحٍ يَهْبِجُ / “Ey insanlar! Ölüm gerçekleştikten sonra tekrar

dirileceğiniz hususunda bir kuşkunuz var ise şunu bilin ki, size (kudretimizi) açıkça göstermek için biz sizleri topraktan, sonrasında nutfeden, daha sonra alakadan ve sonra belirgin olmayan bir çiğnem et parçasından yarattık. Biz dilediğimizi rahimlerde belli olan zamana kadar durdururuz, sonra da sizi yavru olarak dünyaya getiririz ki daha sonra olgunluk zamanınıza kavuşasınız. İçinizden kimileri erkenden vefat ederken kimileri de evvelden bildiği şeyleri bilemez halde oluncaya kadar yaşamın en düşkünlük yaşanan çağına ulaştırılır. Diğer taraftan yeryüzünü kurumuş ve ölü görürsün; ona yağmur yağdırdığımızda ise canlanarak kabarır ve türlü türlü güzel bitkiler bitirir.” ayetinin²⁸² ise embriyoloji alanı ile irtibat hâlinde olduğunu zikretmektedir.²⁸³ Ne var ki bilimin “nasıl?” sorusuna cevap aramasına benzer biçimde Kur’an’da da böyle bir

²⁸⁰ el-En’âm 6/99.

²⁸¹ en-Nahl 16/66.

²⁸² el-Hac 22/5.

²⁸³ Taslaman, Doko, Kuran ve Bilimsel Zihnin İnşası, 89-90-91-92.

arayışın bulunduğu kanaatine götüren bu yaklaşımın vakıa ile uyum hâlinde olmadığını söylemek gerekir.²⁸⁴

2.3.2. Astronomi İle İlgili Açıklamaları

Caner Taslaman'ın Kur'an ve modern bilim ilişkisi çerçevesindeki izahların önemli bir diğer kısmını ise astronomi ile ilgili açıklamaları oluşturmaktadır. Caner Taslaman Kur'an'ın evrene olduğu gibi dünyada gerçekleşen fiziki oluşumlara da atıf yaptığını ve bunlar üzerinde düşünmeye sevk ettiğini dile getirmektedir. Yazara göre Kur'an'ın dünyadaki yaşam açısından kritik olan oluşumlara dikkat çekmesi onun ilahi kelimeler olup olmadığına karar vermek isteyen kişi için bir diğer önemli alandır.²⁸⁵

2.3.2.1. Göğün Korunmuş Olması

Modern bilim tarihinde 1957 yılı Batı dünyası açısından uzay çağıının başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Bu çağı başlatan ilk adım ise Sovyetler Birliği'nin uzay teknolojileri ile ilgili çalışmaları kapsamında uzaya fırlattığı uydulardır. Uzaya gönderilen bu yapay uyduların yörüngelere yerleştirilmesi neticesinde dünyanın manyetik alanının etkisiyle atmosferde bir radyasyon kuşağının mevcut olduğu tespit edilmiştir. 1958 yılında Dr. Van Allen tarafından keşfedilen bu radyasyon alanının dünya atmosferini güneşten ve yıldızlardan gelen zararlı ışınlara, uzaydan düşen gök cisimlerine ve meteor yağmurlarına karşı koruduğu iddia edilmektedir. Bu husustaki diğer bir iddiaya göre bu manyetik alanın varlığı uzayın eksi derecelerdeki yüksek soğukluğundan dünyayı muhafaza etmesidir. Atmosfer tabakalarını da içine alan bu kuşak, kâşifine atfen önce “Van Allen Kuşakları” daha sonra “Manyetosfer” olarak adlandırılmıştır.²⁸⁶ Söz konusu bu alan bilim dünyasında âdeta dünyayı çepeçevre sararak içten ve dıştan koruyan bir güvenlik sistemine benzetilmektedir.

Günümüzde Kur'an ve modern bilim ilişkisi çerçevesinde kaleme alınan çalışmalarda bu manyetik alan ile وَجَعَلْنَا السَّمَاءَ سَقْفًا مَحْفُوظًا وَهُمْ عَنْ آيَاتِهَا مُعْرِضُونَ / “Biz, semayı korunmuş

---

²⁸⁴ Öztürk, “Bilimselci Kur'an Yorumlarının Genel Kritiği”, 239.

²⁸⁵ Taslaman, *Neden Müslümanım?*, 67.

²⁸⁶ Asimov, *Bilim ve Buluşlar Tarihi*, 631; <https://bilimvegelecek.com.tr/index.php/2019/06/29/allen-kusaklari/> “Erişim Tarihi 08/09/2022”.

bir tavan gibi kıldık. Hâlbuki inkâr edenler göğün ayetlerinden yüz çevirirler.” ayeti²⁸⁷ arasında irtibat kurulmaya çalışılmaktadır. Aynı zamanda bu iddiayı temellendirirken وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الرَّجْعِ / “Andolsun o dönüşlü göğe” ayetine²⁸⁸ destekleme amacıyla başvurulmaktadır. Bahsedilen ayetlerde geçen سَقْفًا مَحْفُوظًا / korunmuş tavan ve ذَاتِ الرَّجْعِ / dönüş sahibi tabirleri dünyayı kaplayan bu manyetik alanın koruyucu ve döndürücü yapısını ifade ettiği ileri sürülerek Kur’an’ın bilimsel nitelikli yorumlarına konu edilmektedir.²⁸⁹

Caner Taslaman da ayetlere aynı pencereden bakmakta ve modern bilimin bu verileri ile zikredilen ayetler arasında benzer bağlantılar kurmaktadır. Taslaman’a göre bu hususta çok az şey bilinen nüzul döneminde bu ayetlere belli bir anlam yüklense de ayetlerin hakikati bu bilimsel bilgi ile açığa çıkmaktadır. Yazar, Kur’an kozmolojisinin “سَقْفًا مَحْفُوظًا” tabiri ile işaret ettiği atmosferin yapısına dair iddiasının modern bilimin keşifleri ile doğrulandığını savunmaktadır. Kur’an ve modern bilim arasında bu uyumun var olduğu sonucuna götüren bu hususun Kur’an’ın mucizesi olarak addedilmesi gerektiğini ifade etmektedir.²⁹⁰ Bu ayetleri aynı bakış açısı ile yorumlayan kimi tefsirler ve meâller de mevcuttur.²⁹¹

Hâl böyleyken erken dönemlerden itibaren müfessirlerce ilgili ayette yer alan “سَقْفًا مَحْفُوظًا” tabiriyle hangi mananın kastedilmiş olacağı hakkında çeşitli izahların yapıldığı görülmektedir. Bunlardan ilki göğün yeryüzünün üstüne çökmesine veya

---

²⁸⁷ el-Enbiyâ 21/32.

²⁸⁸ et-Târik 86/11.

²⁸⁹ Ömer Çelakıl, *Kur’an-ı Kerim’in Mucize Sırları* (İstanbul: Düş Yayınları, 2004), 167-168-169-170; Ahmet Başaran, *Kur’an-ı Kerim Mucizeleri* (İstanbul: Düşünce Yayınları, 2004), 33-34-35-38-39; Kuran Araştırmaları Grubu, *Kur’an Hiç Tükenmeyen Mucize*, 94-95-96; Bulut, “Kur’an’ın Allah Kelamı Olduğunu Gösteren Lafız Eksenli Bilimsel Mucizeleri”, 1008-1009; Dormen, *Allah’ın Parmak İzi*, 75-76; Çelik, *Kur’an’dan Teknolojik Yansımalar*, 106-107.

²⁹⁰ Taslaman, *Neden Müslümanım?*, 71-72-73; Pelin Çift, “Kutsal Yolculuk”, *Habertürk* (2 Ağustos 2013), 00:11:38-00:12:30; Emre Dorman, “Emre Dorman ile Aklımdaki Sorular”, *Tv8* (8 Kasım 2018), 01:02:40-01:09:45; Emre Dorman, “Emre Dorman ile Kur’an’ın İzinde”, *Tv8* (14 Haziran 2016), 58:43-01:02:45.

²⁹¹ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=21&ayet=32> (Abdullah-Ahmet Akgül Meâli, Cemal Külünkoğlu Meâli, Edip Yüksel Meâli, Ümit Şimşek Meâli) “Erişim Tarihi 01/09/2022”; Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, 5/503; Mehmet Yaşar Kandemir vd., *Ayet ve Hadislerle Açıklamalı Kur’an-ı Kerim Meâli* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2011), 1133. *Diyanet Vakfı Meâli*’nin ayet hakkındaki açıklamalarında “korunmuş tavan” tabirinin bir benzetme olduğu ifade edilmektedir. Şöyle ki bu tabir ile dünyayı çepeçevre saran atmosferin ve gök cisimlerinin düzen ve denge içinde yaratıldığı ve bunun da korunduğuna işaret edildiği söylenmektedir. bk. Karaman vd., *Kur’an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, 323.

bilimsel nitelikli yorumlara konu edilmesinin modern zamanlara ait savunmacı bir yaklaşım olduğu söylenebilir.

Öte taraftan Caner Taslaman'a göre atmosferin bu koruyucu yapısı onun geri döndürücü oluşundan kaynaklanmaktadır. Bu sayede yeryüzünde yaşam devam etmektedir. Şöyle ki bu özellik nasıl zararlı güneş ışınlarını geri döndürüyorsa aynı şekilde suyu da geri çevirmekte ve onun buharlaşıp uzayda kaybolmasını önlemektedir. Taslaman dışa dönük bir korumanın var olduğu gibi içe dönük bir korumanın da var olduğunu ifade etmekte ve bunu söz konusu manyetik alanla ilişkilendirmektedir. Taslaman bu husustaki iddiasını وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الرَّجْعِ / “Andolsun o dönüşlü göğe” ayetine²⁹⁸ dayandırmaktadır.²⁹⁹

Buna mukabil tarih boyunca tefsir geleneğinde bu ayet hakkında çeşitli anlam ihtimallerinden bahsedilmektedir. İbn Abbas, Mücâhid, Katâde ve Dahhâk ayette geçen الرَّجْع kelimesine “yağmur” manası vermektedir.³⁰⁰ Ebû Ubeyde (ö. 824) kelimeye “su” manası vermekte³⁰¹ Mâtürîdî ise bu ifade ile “semanın yağmur sahibi oluşu”nun kastedildiğini söylemektedir.³⁰² Yağmurun الرَّجْع tabiri ile ifade edilmesinin sebebi ise onun tekerrür ederek yağması ile ilgilidir.³⁰³ Nitekim Zemahşerî *el-Keşşâf* adlı tefsirinde Arapların tekrar tekrar yağdığı için yağmura الرَّجْع ismini verdiklerini gündeme getirmekte ve bunu teyit etme sadedinde Hansâ'nın (ö. 24/645) şu sözüne yer vermektedir:

كالرجع في المدجنة السارية

(Karanlıktan yağan geceler yağmur gibidir.)

---

²⁹⁸ et-Târik 86/11.

²⁹⁹ Taslaman, *Neden Müslümanım?*, 74; Emre Dorman, “Emre Dorman ile Aklımdaki Sorular”, Tv8 (8 Kasım 2018), 01:02:40-01:09:45; Emre Dorman, “Emre Dorman ile Kur'an'ın İzinde”, Tv8 (14 Haziran 2016), 58:43-01:02:45.

³⁰⁰ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil*, 4/660; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 24/303-304; Mâverîdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 6/248; Kuşeyrî, *Letâifü'l-işârât*, 3/413; Kurtûbî, *Ahkâmi'l-Kur'an*, 22/215; İbn Keşîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 8/376; Süyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr*, 9/477.

³⁰¹ Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ, *Mecâzü'l-Kur'an*, nşr. Muhammed Sâmî Emin el-Hancî (Mısır: y.y., 1962), 2/301.

³⁰² Mâtürîdî, *Te'vilât*, 1/497.

³⁰³ Ebû Muhammed Sehl b. Abdillâh b. Yûnus b. İsâ b. Abdillâh b. Refî' et-Tüsterî, *Tefsîrü't-Tüsterî*, nşr. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2002), 191; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'an ve i'râbüh*, 312; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1535; Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, 31/133; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1609; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5729; Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, 3/545. Bilimsel yaklaşımı benimseyen kimi çağdaş dönem tefsirlerinde de bu yorumlar öne çıkmaktadır. bk. Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 21/49; Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, 13/ 6711.

Zemahşerî bununla birlikte Arapların bulutların yeryüzündeki denizlerden su buharını alıp sonra onu tekrar yeryüzüne iade ettiğini ileri sürdüklerini ve bunu da الرِّجْعُ kelimesi ile dile getirdiklerini kaydetmektedir.³⁰⁴ Diğer bir görüşe göre ise bu dönüşün mahiyeti güneş, ay ve yıldızların semada süregelen bir doğup batma hareketinden ibarettir. İbn Zeyd de ilgili kelimeyi bu şekilde izah etmektedir.³⁰⁵ Esasen bu izahlar Şâtıbî'nin Kur'an'da yer alan bu tabirlerin nüzul dönemi muhataplarınca bilinen bilgilerden ibaret olduğu yönündeki açıklamalarını teyit etmektedir. Keza Şâtıbî *el-Muvâfakât* adlı eserinde o dönemde Araplarca bilinen çeşitli ilimleri sıraladıktan sonra muhatapların anlayamadığı bir ayet olmadığını ve vahyin bunun dışına çıkmadığını söylemektedir.³⁰⁶ Dolayısıyla bilimselci yaklaşıma malzeme olabilecek şekilde bazı ayetlerde keşfedilmeyi bekleyen veya işaret edildiği iddia edilen bilimsel yasa, teori veya verilerin çıkamayacağı görülmektedir.

Aynı zamanda söz konusu ayet bağlamı dikkate alınarak yorumlandığında tefsirlerdeki görüşlerle uyum içerisinde olduğu görülmektedir. Nitekim bilimsel tefsire olumlu yaklaşmasıyla bilinen Süleyman Ateş de anılan ayeti siyak-sibak açısından değerlendirmektedir. Ateş söz konusu ayetin evvelindeki يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ / “İnsan ne ile yaratılmış olduğuna bir bakıversin! O, sırt ile göğüs kafesi arasından çıkıp atılmış olan bir sudan yaratılmıştır. İşte Allah (ilk bu şekilde yaratmış olduğu) insanı tekrar yaratma kudretine sahiptir.” ayetlerde Allah'ın insanı nasıl yarattığını buyurduktan sonra devamındaki إِنَّهُ عَلَى رَجْعِهِ لَقَادِرٌ / “Elbette Allah'ın onu döndürmeye gücü yeter.” ayetinde³⁰⁷ onu tekrar yaratabilme kudretine vurgu yaptığını söylemektedir. Ateş'e göre zikredilen ayetteki ذَاتِ الرِّجْعِ ifadesi ile evvelki ayetler arasında ilişki bulunmaktadır. Müfessir bu ifadeye “tekrar tekrar yağmur yağdıran gök, yerden aldığı suyu tekrar yere gönderen gök yahut da başladığı yere geri dönen gök cisimleri” gibi manalar vererek klasik tefsir geleneği

---

³⁰⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1194; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1609; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 1/310-311.

³⁰⁵ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 6/248; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 24/303-304; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 31/133; Kurtûbî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 22/215; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1609; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 1/311; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/5729.

³⁰⁶ Şâtıbî, *el-Muvâfakat*, 2/112-123.

³⁰⁷ et-Târik 86/8.

çizgisini takip etmektedir.³⁰⁸ Seyyid Kutub da bahsedilen ayetin devamındaki *وَالْأَرْضِ ذَاتِ الصَّدْعِ* / “O yarılp çatlayan yere” ayetinde³⁰⁹ geçen *الصَّدْعِ* kelimesine “yerden çıkan nebat” manasını vermekte ve bu iki ayete bütüncül yaklaşmaktadır. Kutub’a göre “nebat” anlamına gelen *الصَّدْعِ* kelimesi “yağmur” anlamındaki *الرَّجْعِ* kelimesi ile mana açısından irtibat hâlinindedir.³¹⁰ Böylece surenin bütünü değerlendirildiğinde insanın yaratılışı ve tekrar yaratılması hususunun toprak ve bitki ilişkisi örnekliğinde anlatılmak istendiği söylenebilir.

Bunun yanı sıra bu ayet hakkında tefsir ve meâllerin bazı istisnaları³¹¹ dışında kâhir ekseriyetinde tefsir geleneğindeki açıklamalardan yararlanıldığı görülmektedir. Şöyle ki kimi meâllerde *الرَّجْعِ* kelimesi “yağmur” şeklinde çevrilmekte³¹² kimi meâllerde ise kelimeye gökteki cisimlerin tekrarlanan hareketleri bağlamında “dönüşlü” anlamı verilmektedir.³¹³

Dilciler de müfessirler gibi sözlükte “geri çevirmek, döndürmek” manasına gelen *الرَّجْعِ* kelimesine “yağmur” manası vermektedir.³¹⁴ Ayrıca İsfahânî de Zemahşerî gibi havanın buharlaştırdığı suyu tekrar yeryüzüne geri döndürmesi sebebiyle yağmura *الرَّجْعِ* dendiğini kaydetmektedir.³¹⁵ Bu kelime göl, suyun girdap oluşturduğu yer ve baharda

---

³⁰⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5730; İbn Âşûr, *Tefsîrî 't-tahrir ve 't-tenvir*, 30/266; Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 10/413. Süleyman Ateş'in bahsedilen kuşaklar ile Enbiyâ suresinin 32. ayeti arasında bağlantı kurarken bu bilgiye yer vermemesi dikkat çekicidir. Bunun aksine Neccâr da bu ayetin anılan manyetik alana işaret ettiğini söylerken Enbiyâ suresinin 32. ayeti hakkında değerlendirme yapmamaktadır.

³⁰⁹ et-Târik 86/12.

³¹⁰ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 1535; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, 9/477; Kutub, *Fî zılâl-il-Kur'an*, 16/142.

³¹¹ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=86&ayet=11> (Abdullah Parlıyan Meâli, Ümit Şimşek Meâli) “Erişim Tarihi 01/09/2022”; Kandemir vd., *Ayet ve Hadislerle Açıklamalı Kur'an-ı Kerîm Meâli*, 2048-2049; Neccâr, *Tefsîru 'l-âyâtî 'l-kevnîyye*, 4/424-425-426.

³¹² <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=86&ayet=11> (Abdullah Gölpınarlı Meâli, Ahmet Varol Meâli, Ali Fikri Yavuz Meâli, Bahaeddin Sağlam Meâli, Besim Atalay Meâli, Cemal Külünkoğlu Meâli, Diyanet İşleri Meâli (Yeni), Diyanet Vakfı Meâli, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu Meâli, İsmail Yakıt Meâli, Mahmut Kısa Meâli, Mehmet Çoban Meâli, Mehmet Türk Meâli, Mustafa Çavdar Meâli, Süleyman Ateş Meâli, Şaban Piriş Meâli) “Erişim Tarihi 01/09/2022”.

³¹³ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=86&ayet=11> (Abdullah- Ahmet Akgül Meâli, İmail Hakkı İzmirli Meâli, Mahmut Kısa Meâli, Süleyman Ateş Meâli) “Erişim Tarihi 01/09/2022”.

³¹⁴ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-ayn*, 2/102; İsfahânî, *el-Müfredât*, 250; Cevherî, *es-Sihâh*, 3/1217; Dâmeğânî, *Kâmûsu'l-Kur'an*, 192.

³¹⁵ İsfahânî, *el-Müfredât*, 251.

biten bitki manasına da gelmektedir.³¹⁶ Bu doğrultuda ilgili kelimenin lügavi anlamlarının da sergilenen bilimsel yaklaşımla uyumlu olmadığı görülmektedir.

Özetle ayetlerin bağlamları göz önünde bulundurulmadan ilgili kelimelere keyfi ve zorlama anlamlar yükleyerek bunların bilimle ilişkilendirilmesi isabetsiz bir yorum olarak dikkat çekmektedir. Bu bakış açısı tefsirin önemli bir prensibi olan bütüncül yaklaşımdan uzaktır.³¹⁷

Buna mukabil bu değerlendirme biçiminin iddialarından biri Kur'an'ın evrensel bir hitap oluşu ve onun nüzul dönemine hapsedilmemesi gerektiğidir. Fakat Kur'an'ın evrenselliğinin dilin sınırlarını ve ayetlerin içinde yer aldığı bağlamları aşmak suretiyle ayet lafızlarından çıkarımlarda bulunarak ortaya konulamayacağı unutulmamalıdır.

Bununla birlikte ilk dönemlerden itibaren havanın suyu buharlaştırıp yağmur olarak yeryüzüne tekrar iade etmesi şeklindeki bir yorum çerçevesi bilimsel bir izaha yakın olmakla beraber insanoğlunun her dönem müşahade edebileceği evrensel bir olgu olarak karşısına çıkmaktadır. Nitekim tefsirlerdeki yorumlarda da fiziksel bir olayın izahı değil Allah'ın yeniden yaratmadaki kudreti, üstün gücü, engin hikmeti ve yağmurun tüm canlılar için rahmet kaynağı olduğu vurgulanmaktadır.³¹⁸

Buna ek olarak dünyayı saran ölümcül iki radyasyon kalkan olduğu ileri sürülen Van Allen Kuşakları bilim dünyasında “Bu kuşaklar uzaya yapılan tüm insani yolculuklarda geçilebildi mi? Geçildiyse nasıl geçildi? Şayet geçilemediyse uzay yolculukları bir komplo olarak addedilebilir mi?” şeklinde cevaplanmayı bekleyen pek çok soruyu gündeme getirmiştir. Bu durum aya gidilip gidilmediğine dair bir şüpheyi de doğurmuştur.³¹⁹ Esasen bu husus bilimsel bir bilginin başka bir bilimsel bilgiyi değiştirme, dönüştürme veya yanlışlayabilme ihtimaline de güzel bir örnektir. Böylece

---

³¹⁶ Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-muhît tercümesi* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013), 4/3341-3342.

³¹⁷ Tiyek, “Kur'an'ın Sabiteleri ve Tefsirin Yöntemi Çerçevesinde Bilimsel Tefsire Bakış”, 113.

³¹⁸ Ahmet Ağralı, *Semâvât ve Arz Hakkındaki Ayetlere Bilimsel Yaklaşımlar-İlk Dönem ve Çağdaş Dönem Literatür Bağlamında Bir Değerlendirme* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 95; İsmail Mutlu, *Kur'an'da Her Şey Var mı?* (İstanbul: Mutlu Yayıncılık, 2014), 315.

³¹⁹ <https://www.bilimgemisi.com/van-allen-kusagi-nedir-gecilebildi-mi-enbiya-suresi/> “Erişim Tarihi 15/05/2022”. Ölümcül bir yapıya sahip olan bu kuşaklardan geçilip geçilmediği bilim dünyasında gündemde iken kimi Kur'an ve modern bilim ile ilgili çalışmalarda Kamer suresinin ilk ayetinde aya gidildiğine dair işaretlerin olduğu iddia edilmektedir. Bu da bir başka tenakuzu meydana getirmektedir. bk. Kuran Araştırmaları Grubu, *Kur'an Hiç Tükenmeyen Mucize*, 87-88;

Kur'an'ın maksadının bu şekildeki bir bilgi türü ile izah edilme çabasında en azından ihtiyatlı olmak kaçınılmaz görünmektedir.³²⁰

2.3.2.2. Göğün Yükseldikçe Basıncın Azalması

Son asırlarda fizik alanındaki çalışmalar doğrultusunda elde edilen bilimsel keşifler oldukça önem arz etmektedir. Özellikle Galileo'nun (ö. 1642) öğrencilerinden İtalyan fizikçi ve matematikçi Evangelista Torricelli'nin (ö. 1647) hava basıncı ile ilgili çalışmaları neticesinde 1643 yılında belirli bir yerdeki atmosfer basıncını ölçen barometreyi bulması bunlardan biridir. Daha sonra Fransız fizikçi ve matematikçi Blaise Pascal (ö. 1662) barometreden yararlanarak 1648'de atmosfer basıncının yükseltiye göre değişmesi konusunda deneyler gerçekleştirmiştir.³²¹ Bu deneylerle birlikte yükseğe çıkıldıkça yerçekimi kuvvetinin azalmasıyla hem hava basıncında hem de havadaki oksijenin miktarında azalmalar olduğu, bunun sonucunda 20.000 m yükseklikten sonra insanın belli cihazlar olmadan nefes alamaz hale geldiği tespit edilmiştir.³²²

Bahsedilen bu bilimsel gelişmeler bazı ayetler hakkındaki yorumlarda farklılıklar meydana getirmiştir. Örneğin Allah'ın hidayet vermesinden veya saptırmasından bahseden

فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ وَمَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَأَنَّمَا يَصْعَدُ فِي

السَّمَاءِ كَذَلِكَ يَجْعَلُ اللَّهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ “Allahu Teâlâ kime hidayet yolunu gösterir, imanı nasip ederse onun gönlünü İslâm için genişletir (açar). Kimi de dalalette bırakmayı dilerse onun da kalbini daralttıkça daraltır, sıktıkça sıkar. O, (imanı kabul etme hususunda) sanki zorla göğün yükselecekmış gibi (kendinde bir imkânsızlık ve) zorluk (görür). Allah iman etmeyeceklerin üstüne böyle bir sıkıntı, murdarlık çökertir.”³²³ ayetinde³²⁴ geçen كَأَنَّمَا يَصْعَدُ فِي السَّمَاءِ “Göğün çıkacakmış gibi” kısmıyla ilgili değişimin yaşandığı gözlemlenmektedir. Ayette dalalette düşenlerin göğüslerinde

³²⁰ Mehmet Kaya, “Bilimsel Tefsir ve Değişim”, *Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi-Mütefekkir* 3/5 (Haziran 2016), 220.

³²¹ Asimov, *Bilim ve Buluşlar Tarihi*, 148-150.

³²² Füsün Akşit, “Atmosfer Basıncı Konusunun Deney Yöntemi ile Öğretimi”, *e-Journal of New World Sciences Academy* 3 (Nisan 2011), 2214.

³²³ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=6&ayet=125> (Hasan Basri Çantay Meâli) “Erişim Tarihi 30/09/2022”.

³²⁴ el-En'âm 6/125.

meydana gelen manevi sıkıntının, göğsüne yükseldikçe azalan oksijenin neden olduğu nefesteki daralmaya benzediği ve bunun da Kur'an'ın bilimsel mucizelerinden biri olduğu iddia edilmektedir. Başka bir deyişle söz konusu ifadenin bir tabiat kanununa işaret ettiği ve asırlar sonra bu keşif sayesinde ayetin maksadının tam manasıyla anlaşılabilirdiği ileri sürülmektedir.³²⁵ Kimi akademik çalışmalarda Kur'an'ın bilimsel yorumu hususunda örnek gösterilen bu ayete bazı meallerde de bu görüşü destekleyen manalar verilmekte ve benzer bilimsel izahlar yapılmaktadır.³²⁶

Caner Taslaman da ayeti bu minvalde değerlendirmektedir. Yazar ayette benzetmede verilmek istenen mesajı yoğunlaştırdığını fakat benzetmenin mahiyetinin göz ardı edilip ondaki bilimsel inceliğin fark edilmediğini ileri sürmektedir. Diğer bir ifadeyle Taslaman, ayette hidayetden uzak olan insanın maneviyatla ilgili yaşayacağı sıkıntı vurgulanırken yapılan benzetmenin yerden yükseklere çıkıldıkça azalan atmosfer basıncının ve oksijenin sebep olduğu fizyolojik problemlere dair modern zamana ait bilimsel bilgilere işaret edildiğini ileri sürmektedir. Hz. Peygamber zamanında bu bilgiyi deneyimleyebilecek ne bir hava taşıtının ne de bunu ölçümleyebilecek bir aletin olmadığını dile getiren Taslaman Kur'an'ın bu benzetme ile vahyedildiği çağı aşan bir delil ortaya koyduğunu da iddia etmektedir.³²⁷

Buna mukabil ilk dönemlerden itibaren ayet hakkında çeşitli açıklamalar yapıldığı görülmektedir. Örneğin bu ibareyi İbn Abbâs “İnkârından dolayı kalbi dar ve sıkıntılı kılınan kâfirin semaya ulaşmasının imkânsız oluşu gibi Allah istemedikçe gönlüne iman ve tevhidin girmesinin de aynı oranda imkân dışı oluşudur.” şeklinde izah etmektedir. Mukâtil b. Süleymân'a göre ayetin “Allah kimi doğru yola iletmek isterse...” kısmı Hz. Peygamber hakkında inmiştir. Ayetin “Allah kimi de saptırmak isterse...” kısmında ise Ebû Cehil'in kalbinde tevhide yer kalmayacak şekilde sıkışıklık hâinden bahsedilmiştir. Müfessire göre bu öyle bir hâldir ki bu durumdaki bir kimse âdetâ semaya çıkmak (tırmanmak) için kendini zorlayan fakat buna gücü yetmeyen kişiye

---

³²⁵ Kuran Araştırmaları Grubu, *Kur'an Hiç Tükenmeyen Mucize*, 152-154; Akbaş, “Kur'an'ın Bilimsel Veriler Işığında Yorumlanmasına Yönelik Eleştirilerin Kritiği”, 272-275; Kırca, *Kur'an ve Fen Bilimleri*, 186-188; Okuyan, “Kur'an'ın Tabiat İlimlerine Bakışı”, 156.

³²⁶ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=6&ayet=125> (Ahmet Tekin Meâli, Cemal Külünkoğlu Meâli, Türkiye Diyanet Vakfı Meâli, İlyas Yorulmaz Meâli, İsmail Yakıt Meâli, Mehmet Okuyan Meâli, Mehmet Türk Meâli, Mustafa İslamoğlu Meâli, Suat Yıldırım Meâli, Süleyman Ateş Meâli, Ümit Şimşek Meâli) “Erişim Tarihi 30/09/2022”.

³²⁷ Taslaman, *Neden Müslümanım?*, 77-78-79; Ferda Yıldırım, “Her Açından”, *Beyaz Tv* (01 Ocak 2019), 00:48:15-00:51:20.

benzer.³²⁸ Taberî bu görüşleri destekler nitelikte tâbiîn dönemi müfessirlerinden Atâ el-Horasânî'nin (ö.752) şu yorumunu nakletmektedir: “Dalalete düşen kişinin yaşadığı hâl tıpkı göğe yükselmeyi isteyip de bunu gerçekleştiremeyen kişiye benzemektedir.”³²⁹ Mâverî de benzer bir yorum kaydetmektedir. Müfessire göre bu kimsenin iman etmesi kendisinin semaya çıkması gibi zor ve imkânsız olan bir şeydir.³³⁰ Zemahşerî ise bir kimsenin kolay kolay güç yetiremeyeceği durumlarda bu ifadenin tasvir olarak kullanıldığını söylemektedir.³³¹ Tefsirlerde de bu kullanıma benzer başka örneklerle de karşılaşılmaktadır. Mesela Hz. Ömer'den (r.a.) “Beni kız istemek kadar göğe çıkmaya zorlayan başka bir şey olmamıştır. Öyle ki hiçbir şey bana kız istemek kadar meşakkatli, zor gelmemiştir.” şeklindeki rivayet aktarılmaktadır.³³² Kurtûbî ise bu hususta imana davet edilmenin kendine ağır gelmesinden dolayı göğe yükselmeyi isteyecek kadar İslam'dan uzaklaşma arzusu taşıyan kâfirin kastedildiğini bildirmektedir.³³³ Buradan hareketle erken dönemden itibaren tefsirlerdeki açıklamalara bakıldığında bilimselci yaklaşımın bu tespitlerinin isabetli olmadığı görülmektedir.

Bunlara ilaveten inkâr edenlerin kalplerinde yaşadıklarına karşılık olarak ayette gelen حَرَجًا lafzı ile hangi mananın kastedildiği hususunda çeşitli nakiller bu yorumları destekler niteliktedir. İbn Abbâs ayetteki bu lafzın hangi manaya geldiğini sorup “içine girilemeyecek kadar sarmaş dolaş olmuş ağaçlık yer” cevabını aldığında kâfirin kalbini buna benzetmiştir. Yine benzer rivayet Hz. Ömer'den (r.a.) gelmektedir.³³⁴ İbn Kuteybe de benzer şekilde “حَرَجٌ” lafzına “çıkış yolu bulunmayan dar yer” manası vermektedir.³³⁵ Ayrıca “حَرَجًا” lafzı ile yakın manada olan “ضَيْقًا” kelimesinin art arda gelmesinin ise ifadeye “şiddetli darlık” anlamını kattığı dile getirilmektedir.³³⁶ Bu bağlamda inkârcıların manevî anlamda çok zahmet çekecekleri ve kalplerinin çetin bir darlığa maruz kalacağı anlaşılmaktadır. Bu hususta İbn Abbâs'a nispet edilen bir diğer görüşe

---

³²⁸ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil*, 1/588; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 1/517.

³²⁹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 9/549-550; Süyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr*, 4/356;

³³⁰ Mâverî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 2/166.

³³¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 345.

³³² Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 9/551; Mâtürîdî, *Te'vilât*, 13/255.

³³³ Kurtûbî, *Ahkâmî'l-Kur'an*, 9/26; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 447; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4/2050; İbn Âşûr, *Tefsîrü't-tahrir ve't-tenvir*, 8/59-60.

³³⁴ Râzî, *Mefâtîhü'l-gayb*, 13/193; Kurtûbî, *Ahkâmî'l-Kur'an*, 9/24.

³³⁵ İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbü'l-Kur'an*, 160.

³³⁶ İbn Âşûr, *Tefsîrü't-tahrir ve't-tenvir*, 8/59.

göre “صَيِّقًا حَرَجًا” ifadesi “şek/şüphe” anlamındadır.³³⁷ Mücâhid, Katâde ve Suddî de aynı kanaattedir.³³⁸ Allah’ın müminin kalbini açması ve onu İslâm’a dair her türlü şüpheden, kuşkudan ve tereddütten arındırmasının neticesinde kalbinin mutmain olmasına karşın kâfirin kalbinin inkârından dolayı her hakikate karşı şüphe ve kuşku içerisinde olduğu söylenebilir. Müfessirlerce Allah’ın saptırmayı dilediği kişi için imanın göğe çıkmak kadar muhal oluşu vurgulanmıştır. O hâlde göğe yükselmekten kasıt güç yetirememek, imkânsızlık ve zorluktur. Klasik sözlüklerde de tefsirlerdeki açıklamaları destekler nitelikte “حَرَجًا” ifadesi “dar alan” şeklinde izah edilmekte ve söz konusu ayette kâfirlerin yaşadığı hâller üzerinden kelimenin kullanımı örneklendirilmektedir.³³⁹

Çağdaş dönemde ise ayetle ilgili iki tür tavırla karşılaşılmaktadır: Mâverdî, Zemahşerî, Kurtûbî gibi müfessirlerin görüşlerini esas alanlarla bilim merkezli yorumların etkisinde kalanlar. Mısırlı müfessir Merâğî, ilgili ayeti yorumlarken bilimsel tefsir anlayışını benimsemiştir. Müfessire göre ayetteki benzetmede Allah’ın saptırmayı dilediği kişinin imana karşı kalbinde yaşadığı açmazlara göğe yükselen insanın göğsünde hissettiği darlığa hatta belirli bir yükseklikten sonra nefes alamayacağına işaret edilerek ifade edilmektedir. Müfessir bu ayetin vahyedilmesinden ancak on dört asır sonra birtakım tekniklerle tecrübe edilebilen bilgiler sayesinde anlaşılabilirdiğini ifade etmektedir.³⁴⁰ Merâğî tefsirinde olduğu gibi kimi çağdaş tefsirlerde bu ayet modern bilimsel verilerle benzer şekilde yorumlanmaktadır.³⁴¹ Bilimselci yaklaşımın öncü isimlerinden olan Maurice Bucaille’nin de ayet ile ilgili açıklamaları bu yöndedir. Yalnız Bucaille bu bilimsel bilginin nüzul zamanda bilinmediğine dair ifadelerin makul olmadığını ifade etmektedir. Ona göre Arap yarımadasının binlerce metre yükseklikteki dağları sayesinde göğe yükseldikçe hissedilen nefes alma güçlüğü bilinen bir bilgidir. Ayrıca yazar bazı

---

³³⁷ Süyûtî, *ed-Dürrü’l-mensûr*, 4/356. Dâmeğânî’nin de söz konusu lafız için verdiği üç manadan biri “şek/şüphe”dir. bk. Hüseyin b. Muhammed Dâmeğânî, *Kâmûsu’l-Kur’ân*, thk. Abdülazîz Seyyid el-Ehil (Beyrut: Dârü’l-İlm li’l-Melâyîn, 1983), 123-124.

³³⁸ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 9/545-546.

³³⁹ Ahmed, *Kitâbü’l-ayn*, 1/300-301; İsfahânî, *el-Müfredât*, 147-148; Cevherî, *Tâcü’l-luga*, 305; İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, 2/233-234.

³⁴⁰ Ahmed Mustafa el-Merâğî, *Tefsîru’l-Merâğî* (Mısır: Şeriketü Mektebetü ve Matba’atü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1946), 8/25-26.

³⁴¹ Neccâr, *Tefsîru’l-âyâtü’l-kevnîyye*, 1/261-267; Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, 3/234; Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, 6/ 506; Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’an Tefsiri*, 4/ 2010; Yeniçeri, *Uzay ve Varlık Ayetleri Tefsiri*, 444; Karaman vd., *Kur’an Yolu*, 2/467-468.

müfessirlerin bu ayetten uzaya gideceğinin haber verildiğini görmek istediklerini fakat böyle bir çıkarımın bu ayet için doğru olmadığını söylemektedir.³⁴²

Öte taraftan çağdaş dönemde bu ayetin klasik tefsirlerdeki yorumlarını güçlendiren görüşler de bulunmaktadır. Örneğin Habenneke mezkûr ayeti En'am suresinin 122-125. ayetleriyle bir arada bütüncül bir şekilde yorumlamakta ve bu ayetlerde inkârında ısrarcı olanlarla iman etmeyi tercih edenler arasında karşılaştırma yapıldığını ifade etmektedir. Müfessire göre

أَوْ مَنْ كَانَ مَيِّتًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ كَمَنْ مَثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا كَذَلِكَ

رُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ / “Ölüyken hayat verdiğimiz ve insanlar arasındayken yürümesini sağlayacak bir aydınlık verdiğimiz kimse, karanlıklar içinde kalarak oradan çıkması mümkün olmayacak, bir çıkış yolu bulamayacak durumdaki kimseye benzer mi? İşte inkâr edenlere yapmış oldukları böyle güzel görünür hâle getirilmiştir.” ayetinde³⁴³ hidayet ve iman mecazen tasvir edildiği gibi söz konusu ayette dalalet ve inkâr da veciz bir benzetmeyle tasvir edilmektedir.³⁴⁴ Seyyid Kutub ve İbn Âşûr da aynı değerlendirmeyi yapmaktadır. Müfessirler bu ayetlerde inanç ve inkâr sahiplerinin psikolojisinde ve düşünce dünyasında yaşadığı hâllerin birtakım benzetmeler üzerinden resmedildiğini ifade etmektedir. Kutub’a göre bu benzetmeler ilk muhataplar tarafından bilinen, yaşanan ve tecrübe edilen olgulardan ibarettir.³⁴⁵ Dolayısıyla Kur’an’ın tabii bağlamı çerçevesinde ayette geçen ifadenin ilk muhatapları tarafından nasıl anlaşıldığı önemlidir. Nihayetinde ilk muhataplar için anlamlı olan dolaylı muhataplar için de anlamlı olacaktır.³⁴⁶

Yukarıda verilen bilgilerden hareketle günümüzde ilgili ayetin anılan şekilde bilimsel tefsire malzeme yapıldığı ve beraberinde birtakım mahzurları ve olumsuzlukları doğurduğu görülmektedir. Bunlardan biri bu ayetin doğru anlamının bugün ortaya çıktığı iddia edilirken onun geçmişte tam manasıyla anlaşılamadığına dair bir ithamda

³⁴² Bucaille, *Tevrat, İnciller, Kur’ân-ı Kerim ve Bilim*, 264-265.

³⁴³ el-En’âm 6/122. Ayet ile ilgili İbn Abbas’tan gelen bir rivayette ayetin Hz.Ömer ve Ebû Cehil hakkında nâzil olduğu nakledilmektedir. bk. Beyzâvî, *Envârü’t-tenzîl*, 1/515; Süyûtî, *Lübâbü’n-nükûl fî esbâbi’n-nüzûl*, 118; Vâhidî, *Esbâbü’nüzûli’l-Kur’ân*, 224. Benzer bir rivayet Dahhâk’tan da gelmektedir. bk. Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 9/533.

³⁴⁴ Abdurrahmân Hasan Habenneke el-Meydânî, *Meâricü’t-tefekkür ve dekâiku’t-tedebbür* (Dimeşk: Darü’l-Kalem, 2014), 11/146.

³⁴⁵ Kutub, *Fî zılâl-il-Kur’an*, 5/420; İbn Âşûr, *Tefsirü’t-tahrir ve’t-tenvir*, 8/59-60.

³⁴⁶ Düccane Cündioğlu, *Kur’an’ı Anlamanın Anlamı* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2020), 68.

bulunulmasıdır. Kanaatimizce bilimselci yaklaşımın anlayışla karşılanabilmesi için bu tür açıklamaların Kur'an'ın mutlak bir izahı sayılmaması ve bunun sadece bir yorum olarak görülmesi zorunludur.³⁴⁷ Zira son yüzyıllar her ne kadar pek çok yeni bilimsel buluşun, veri ve teorinin geliştirildiği bir dönem olsa da bu zaman diliminde bilime yönelik tam bir güven sağlanamamıştır. Bunun en dikkat çeken örneği ise modern fizik alanında yaşanmıştır. İlk ortaya çıktığınsa evrenselliğinden şüphe duyulmayan Newton fiziği, Max Planck, Einstein ve Niels Bohr gibi bilim adamlarının çalışmalarıyla yerini kuantum fiziğine bırakmıştır.³⁴⁸ Bu açıdan bakıldığında değişmez gibi görünen birtakım bilimsel bilgiler kendini nakzetme, dönüşebilme veya yenilenme ihtimalini bünyesinde barındırmaktadır. Üstelik ilerleme süreci bu şekilde olan bilim bundan hiçbir zaman mahcubiyet duymamaktadır. Fakat kaygan bir zeminde bulunan bilimsel verilerin ışığında vahiy bilgisinin yorumlanmasının sağlıklı sonuçlar doğurabileceği kuşkuludur.³⁴⁹ Dolayısıyla bu meselenin hassas yönü bilimselci yorumların sağlam birer referans noktasının olması gerektiğidir. Bu hususta tefsir ilminin sabit ayağı rivayetlerle bize ulaşan bilgilere dayanmaktadır. O hâlde ayetlerin ilk muhataplarca nasıl anlaşıldığı, nasıl uygulandığı gibi soruların cevapları Kur'an'ın asıl anlamıdır. Taslaman'ın da bu eğiliminde ihtimalli bir dil kullanmak yerine ayeti işlevsel hâle getirirken doğrudan bilimsel bir hakikatle ilişkilendirilmesine mutlak bir şekilde yaklaşmayı tercih ettiği dikkat çekmektedir.

2.3.3. Biyolojik Saptamalar İle İlgili Açıklamaları

Caner Taslaman'ın Kur'an ve modern bilim ilişkisi çerçevesindeki izahları arasında dikkat çekici olanlardan biri de canlılar dünyası ile ilgili açıklamalarıdır. Caner Taslaman'a göre Kur'an'ın evren ve dünyadaki olgulara yaptığı atıflarda olağanüstü incelikler olduğu gibi canlılar dünyası ile ilgili anlatımlarında da benzer durumlar mevcuttur. Yazara göre teleskobun geliştirilmesiyle evrenin derinlikleri ile ilgili sırlar açığa çıktığı gibi modern bilimin geliştirdiği birtakım araçlarla da canlılar dünyasının gizemleri çözülmüştür.³⁵⁰

---

³⁴⁷ Şen, *Bilimsel Tefsiri Yeniden Düşünmek*, 237.

³⁴⁸ Stephen Hawking, *Ceviz Kabuğundaki Evren*, çev. Kemal Çölekçi (İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 2002), 24.

³⁴⁹ Demir, *Kur'an'ın Yeniden Yorumlanması*, 130-131.

³⁵⁰ Taslaman, *Neden Müslümanım?*, 89.

2.3.3.1. Rüzgârların Aşılایıcı Olması

19. yüzyıldan itibaren diğer alanlardaki bilimsel gelişmelerden etkilenen modern biyolojinin pek çok alt dalında önemli aşamalar kaydedilmiştir. Başta mikroskobun icadı olmak üzere ortaya çıkan pek çok teknolojik gelişme, bilimsel deneyler ve gezilerdeki incelemelerden elde edilen birtakım bilgiler³⁵¹ Kur'an'la modern bilim arasında ilişki bulunduğunu savunanların yönünü canlı yaşamıyla ilgili ayetlere çevirmiştir. Örneğin rüzgârların hem yağmurun yağmasında bulutlardaki dölleyici etkisinin³⁵² hem de bitkilerin üremesi (tozlaşma) olayında önemli bir aşılایıcı rolünün olduğu ileri sürülmektedir. Modern botanik bilimindeki bu veriler ile *وَأَرْسَلْنَا الرِّيَّاحَ لَوَاقِحَ فَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَاسْقَيْنَاكُمُوهُ وَمَا أَنْتُمْ لَهُ بِخَازِنِينَ / Rüzgârları aşılایıcı olmak üzere gönderen biziz. Semadan bir su gönderip sizin su gereksiniminizi giderdik. (Biz bu işleri yapmıyor olsaydık) siz (yeterli) suyu tutamazdınız.*” ayetinin³⁵³ medlûlü arasında bir uyum olduğu iddia edilmektedir. Bu çerçevede kaleme alınan pek çok çalışmada Kur'an'ın bu ayette rüzgârların bitkiler üzerindeki bu aşılama vazifesini asırlar önce haber verdiği savunulmaktadır. Yine bahsedilen çalışmalarda bu bilginin tespitinde bitkilerdeki cinsiyet farklılığının (erkeklik-dişilik) keşfinin önemli bir rol oynadığı³⁵⁴ ve yine bu keşfe de *وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ جَعَلَ فِيهَا زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ / “Allah orada her çeşit meyveden çift çift yaratandır.”* ayetinde³⁵⁵ işaret edildiği iddia edilmektedir.³⁵⁶ Birçok

³⁵¹ Esin Kahya, Murat Öner, *Modern Biyolojinin Doğuşu* (Ankara: Nobel Yayın, 2012), 1-2; Tahir Erdoğan Şahin, *Bilim, Bilimler ve Bilgi Alanları* (Ankara: Berikan Yayınevi, 2020), 307.

³⁵² Meteorolojide bu olay şöyle açıklanmaktadır: Okyanus, deniz ve diğer suların yüzeyindeki köpüklenmede “aerosol” adı verilen hava kabarcıkları oluşur. Rüzgâr ise karadaki tozlarla karışan aerosolları atmosferin üst tabakalarına taşır. Bu kabarcıklar atmosferde su buharıyla temas eder. Bu ikisinin yoğunlaşmasıyla su damlacıkları meydana gelir. Böylece rüzgârlar sayesinde denizlerdeki hava kabarcıkları ile havada bulunan su buharı döllemekte ve yağmur bulutları oluşmaktadır. Günümüzde bu ayette geçen “rüzgârların aşılایıcı” olması ifadesi yorumlanırken kimi çalışmalarda bu bilgiye başvurulduğu görülmektedir. bk. Ahmet Vefa Temel, “Kur'an'daki Meteorolojik Kavramların Değerlendirilmesi”, *Diyanet İlmî Dergi* 57/1 (2021), 90; Kur'an Araştırmaları Grubu, *Kur'an Hiç Tükenmeyen Mucize*, 118.

³⁵³ el-Hicr 15/22.

³⁵⁴ Bu ifadede bitkiler hakkında işaret edilen söz konusu bilginin modern bilime ait olduğu ileri sürülmektedir. Klasik tefsirlerde bu ifade ile ilgili Mücahid'den “Allah'ın her sınıftan erkek ve diş olmak üzere çiftler yaratması manasındadır.” şeklinde gelen bir rivayete yer verilmektedir. Böylece bu bilginin eskiden de bilindiği anlaşılmaktadır. bk. Süyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr*, 5/602. Mâverdî'ye göre ayette geçen *وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ جَعَلَ فِيهَا زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ* ifadesi hurma ağaçlarında olduğu gibi erkek ve dişilik demektir. Müfessir bu durumun bütün bitkiler için geçerli olduğunu söylemektedir. bk. Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 3/93.

³⁵⁵ er-Ra'd 13/3.

³⁵⁶ Cevat Babuna, *Bilimden İmana* (İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı, 2004), 92-93; Temel, “Kur'an'daki Meteorolojik Kavramların Değerlendirilmesi”, 90; Uğur Bilgili, Berrin Sarıtuñç, “Kur'an-ı

meâlde de bu bilgiye teveccüh gösterildiği gözlenmektedir.³⁵⁷ Çağdaş dönemde kaleme alınan bazı tefsirlerde de benzer durum söz konusudur. Örneğin Elmalılı'ya göre ağaçların aşılınması hususu eskiden beri bilinmekte fakat bitkilerdeki erkeklik ve dişilik gibi cinsiyet farklılığına dair bilgiler modern dönemde keşfedilmiştir. Yazır bu bilgiye *لَوْ أَفْحَ فِيهَا زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ* / *“Allah orada her çeşit meyveden çift çift yaratandır.”* ayetinde³⁵⁸ işaret edildiğini söylemektedir. Müfessire göre bir taraftan bu keşifle beraber ilgili ayette geçen ifadede rüzgârların bitkiler üzerindeki aşılama olayında oynadığı rol diğer taraftan Kur'an'ın bilimsel bir mucizesini ortaya çıkarmaktadır.³⁵⁹ Ayrıca Yıldırım, tefsirinde günümüzdeki bu bilimsel gelişmelerin Kur'an'ı tasdik ettiğini de dile getirmektedir.³⁶⁰

Caner Taslaman da söz konusu ayeti bu yaklaşımla değerlendirmektedir. Ona göre ayette rüzgârların hem bulutları hem de bitkilerin tozlarını aşılayarak üremeyi sağlaması gibi yeryüzüne ait bir olgunun tarifine dikkat çekilmesi Kur'an'ın inceliklerinden biridir. Yazara göre modern biyoloji gibi farklı bir alana ait bilgilerden haber vererek vahyedildiği çağı aşması Kur'an'ın en büyük bilimsel mucizelerindendir.³⁶¹

Buna mukabil erken dönemden itibaren müfessirlerce söz konusu ayette geçen *لَوْ أَفْحَ* kelimesi ile kastedilen aşılamanın mahiyetinin ne olduğu hususunda çeşitli rivayetler nakledilmektedir. Bunlardan biri İbn Abbâs'ın rüzgârların ağaçları ve bulutları aşıladığı yönündedir. Zeccâc, Hasan-ı Basrî, Dahhâk ve Katâde'nin de bu görüşte olduğu zikredilmektedir.³⁶² İbn Abbâs'tan gelen bir başka rivayet ise Allah'ın rüzgârları gönderdiği ve bu rüzgârların bulutlardan suyu alıp başka bulutlara bıraktığı şeklindedir.

Kerim'de Geçen Rüzgârların “Aşılayıcı” Özelliği Üzerinde Bir Değerlendirme”, ed. Mehmet Dağ, *Din Bilim İlişkisi: Tefsir Sempozyumu (23-24 Kasım 2018) Bildiriler* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2018), 115-121; Okuyan, “Kur'an'ın Tabiat İlimlerine Bakışı”, 163-164; Doğan, *Kur'an'ın Bilimsel İ'câzı*, 216-220; Kur'an Araştırmaları Grubu, *Kur'an Hiç Tükenmeyen Mucize*, 118-119; Kırca, *Kur'an ve Fen Bilimleri*, 203-204; Nurbâki, *Kur'an-ı Kerim'den Ayetler ve İlmî Gerçekler*, 319-320; Karaçam, *Sonsuz Mucize Kur'an*, 292; Dorman, *Allah'ın Parmak İzi*, 90.

³⁵⁷ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=15&ayet=22> (Abdullah-Ahmet Akgül Meâli, Ahmet Tekin Meâli, Ali Fikri Yavuz Meâli, Cemal Külünkoğlu Meâli, Diyanet İşleri Meâli (Yeni), Diyanet Vakfı Meâli, İlyas Yorulmaz Meâli, Mahmut Kısa Meâli, Mehmet Okuyan Meâli, Mehmet Türk Meâli, Muhammed Esed Meâli, Mustafa İslamoğlu Meâli, Suat Yıldırım Meâli, Süleyman Ateş Meâli, Ümit Şimşek Meâli) “Erişim Tarihi 23/10/ 2022”; Parlak, *Bilgi Toplumuna Doğru Kur'an-ı Kerim*, 122.

³⁵⁸ er-Ra'd 13/3.

³⁵⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3053-3054-3055; Cevherî, *el-Cevâhir*, 8/7, 31,149; Neccâr, *Tefsîru'l-âyatî'l-kevnîyye*, 1/445-450; Vehbe Zuhayli, *Tefsîr'ül- veciz*, çev. Hacı İnan (İstanbul: Dua Yayıncılık, 2012), 2/428; Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 10/ 325;

³⁶⁰ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, 6/3209-3210.

³⁶¹ Taslaman, *Neden Müslümanım?*, 78-79.

³⁶² Râzî, *Mefâtîhü'l-gayb*, 19/179.

İbn Mesud'tan ise rüzgârların yağmurlar ile bulutları aşıladığı görüşü rivayet edilmektedir. Katâde ve Dahhak'tan gelen bir başka rivayette ise rüzgârların suyu bulutlara aşılmasından söz edilmektedir.³⁶³ Hasan-ı Basrî'den ayetin bu kısmı ile ilgili rüzgârların bulutları ve ağaçları aşıladığı, bu aşılamanın neticesinde bulutlardan yağmurun yağdığı ve ağaçlardan meyvenin yetiştiği şeklinde bir rivayete de yer verilmektedir. Yine tâbiünden İbrâhim en-Nehaî (ö. 96/714) ise rüzgârların bulutları aşıladığını fakat ağaçları aşılamadığını söylemektedir.³⁶⁴ İlk dönem müfessirlerinin de ayet ile ilgili yorumlarında rivayetlerden yararlandığı görülmektedir. Mukâtil b. Süleyman'a göre rüzgârlar dünya semasından ve bitki sularından belli bir miktar suyu almakta ve daha sonra bunu bulutlara bırakmaktadır. Yine rüzgârlar bulutları emredilen yere sürükleyerek yağmurun yağmasını sağlamaktadır.³⁶⁵ Mâtürîdî de لَوَاقِحْ kelimesini rüzgârların ağaçlardan yaprak ve meyvelerin, bulutlardan yağmur yağması veya diğer olayların ortaya çıkmasını sağlaması şeklinde yorumlamaktadır.³⁶⁶ Mâverdî de bu iki görüşe tefsirinde yer vermektedir.³⁶⁷ Gazzâlî ise bu ayetin yorumunda genel olarak rüzgârların çeşitli faydalarından bahsederek onun canlıların yaşamının devam etmesindeki hayati önemine dikkat çekmektedir.³⁶⁸

Bazı tefsirlerde Araplarda rüzgârların bulut, su, hayır, fayda vb. getirmelerinden dolayı "taşıyıcı" manasında kullanıldığı dile getirilmektedir.³⁶⁹ Râzî ise bu kelimenin aslının Araplarda dişi devenin hamile kaldığında kullandıkları tabirden geldiğini ve bulutları aşılaman rüzgârların erkek devenin yerine kullanıldığını zikretmektedir.³⁷⁰ Benzer şekilde İbn Âşûr da hayvanların döllenmesi için kullanılan bu kelimenin istiâre yoluyla ayette rüzgârların bulutları ve bitkileri aşılması manasında kullanıldığını dile

---

³⁶³ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 14/45; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, 6/72-73.

³⁶⁴ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 758.

³⁶⁵ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil*, 2/427; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 560.

³⁶⁶ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 11/432.

³⁶⁷ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 3/154. 3/93(rad)

³⁶⁸ Ebû Hamîd Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî, *el-Hikmetü fî mahlûkâtillâh*, tah. Muhammed Raşid Kabbânî (Beyrut: Daru İhyâi'l-Ulûm, 1978), 38-39.

³⁶⁹ Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe, *Tefsîru garîbü'l-Kur'ân*, thk. Seyyid Hüseyin Sakr (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1978), 236; Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, 5/177; Araplar güneyden esen rüzgârlara hayırlı ve faydalı şeylerin müjdecisi olarak hem taşıyıcı hem taşıyıcı derler. Kuzeyden esen rüzgârları ise faydasız veya azabın habercisi manasında Zâriyât suresinin 41. ayetinde olduğu gibi عَقِيم şeklinde isimlendirirler. bk. Kurtûbî, *Ahkâmi'l-Kur'ân*, 12/195.

³⁷⁰ Râzî, *Mefâtîhü'l-gayb*, 19/179.

getirmektedir. Bu da rüzgârların bitkinin üzerinde sağladığı etki sebebiyle meyve ve sebze vermeye elverişli hale geldiği yönünde yorumlanmaktadır.³⁷¹

Yukarıdaki bilgiler değerlendirildiğinde Kur'an'da kullanılan bu ifade biçimi ile ilk muhataplar tarafından tabiatla bilinen bir olaya dikkat çekildiği görülmektedir. Fakat bu ayette olduğu gibi Kur'an'ın bazı tabiat olaylarına atıf yapmasının birincil amacı bilimsel olgularla ilgili açıklama yapmak değil Allah'ın varlığını ve kudretini vurgulayarak yeniden yaratılış hususuna muhatapın dikkatini çekmektir. Kur'an, rüzgârların yağmurun yağmasına sebep olduğu o fizik olayını tasvir etmeyi amaçlamamaktadır. Kur'an'a göre bu olay Allah'ın canlıların ihtiyacını karşılamak için gönderdiği rahmeti ve ihsanıdır. Dolayısıyla evren, gök, yağmur vs. şeklindeki atıfları bu açıdan değerlendirmek gerekmektedir.³⁷² Nitekim bu mana ilgili ayetin bütününden kolaylıkla anlaşılmaktadır.

Bunlara ilaveten klasik Arap dili sözlüklerindeki açıklamalar tefsirlerdeki yorumları destekleyici mahiyettedir. Şöyle ki bu kelimenin “aşılacak” anlamına gelen لَفَّاحْ kelimesinden türediği zikredilmektedir. Bu kelimedenden türeyen kelimelerin daha çok gebe develer için kullanıldığı kaydedilmektedir. Kaynaklarda لَوَاقِحْ kelimesi yağmurun yağmasında etkisi olan rüzgârlara ait bir özel isim olarak da açıklanmaktadır.³⁷³ İsfahânî ağaçların aşılmasında da bu kelimenin kullanıldığını söylemektedir.³⁷⁴ Aynı zamanda bazı kaynaklarda لَوَاقِحْ kelimesinin mecazi bir ifade olduğundan ve ayette hayır ve bereket getiren rüzgârların vasfı olarak kullanıldığından bahsedilmektedir.³⁷⁵ Böylece söz konusu ayette özellikle rüzgârın yağmurla arasındaki ilişkisi ve bu bağlamda suyun canlılar açısından öneminin vurgulandığı görülmektedir.

Günümüzde kimi tefsirlerde bu ayet ile bahsedilen bilimsel bilgi arasında irtibat kuran izahlara rastlanmaktadır.³⁷⁶ Bu yaklaşımı eleştiren çalışmalar da bulunmaktadır. Örneğin Seyyid Kutub ayette rüzgârların bitkilerin tozlaşması olayındaki rolüne dair bir

---

³⁷¹ İbn Âşûr, *Tefsirü't-tahrir ve't-tenvir*, 14/37-38; Bu yorumun yer aldığı çalışmalar da mevcuttur. bk. Abdurrahman Çetin, “Kur'an-ı Kerim ve Müsbet İlimler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (1987), 190; Necdet Çağır, “Kur'an'da Yer Alan Bazı Zirâi Temalar”, *Dini Araştırmalar* 10/30 (Eylül-Aralık 2007), 202.

³⁷² Gezer, *Kur'an'ın Bilimsel Yorumu*, 173-177.

³⁷³ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-ayn*, 4/95; İsfahânî, *el-Müfredât*, 451-452; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 2/579; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, 239-240; Zebîdî, *Tacü'l-'arûs* 7/91-96.

³⁷⁴ İsfahânî, *el-Müfredât*, 452.

³⁷⁵ Zebîdî, *Tacü'l-'arûs*, 7/96-98; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 2/582.

³⁷⁶ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 5/61; Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 10/325; Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 3/345.

malumatın olmadığını, ayetin bütününe bakıldığında aşılamanın sular ile gerçekleştiğine vurgu yapıldığını ileri sürmekte ve modern biyoloji ile ayet arasında irtibat kuran yorumları eleştirmektedir.³⁷⁷

Esasında ayetin işaret ettiği ileri sürülen bitkilerin tozlaşması ile ağaçların aşılama tamamen birbirinden farklı iki olaydır. Şöyle ki bilim dünyasında ağaçların aşılama olayı çoğaltılmak istenilen ağaçtan alınan dalın aşı yapılmak istenilen ağaca yerleştirilerek büyümesini sağlama işlemi şeklinde izah edilmektedir. Bitkilerin döllenmesi (tozlaşması) ise çeşitli doğal yollarla çiçek polenlerinin erkek organdan dişi organa taşınma süreci olarak açıklanmaktadır. Buna mukabil ağaçların aşılama olayının bilinmesinin milattan önceye kadar uzanan bir geçmişe sahip olduğuna dair birçok tarihi kaynakta bilgilerin mevcut olduğu ileri sürülmektedir.³⁷⁸ Hâl böyle olunca klasik kaynaklarda rüzgârların ağaçlar üzerinde aşılama ile ilgili olarak yağmurun doğaya can vermesinden ve neslin devamını sağlamasına dolaylı bir katkısından bahsedilmektedir.³⁷⁹ Nitekim bu ayetin devamında gelen *وَإِنَّا لَنَحْنُ نُحْيِي وَنُمِيتُ وَنَحْنُ الْوَارِثُونَ* / “Kuşkusuz biz hayatı bahşeden ve ölümü gerçekleştireniz, yine her ne varsa hepsinin son sahibi de muhakkak biziz.” ayetinde³⁸⁰ Allah’ın yeniden yaratma kudretine dikkat çekilmektedir.³⁸¹

Bilimsel tefsire örnek olarak gösterilen bu ayet siyâk-sibâkı ile değerlendirildiğinde ayetin evvelinde gelen *وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَالْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِي وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَّوْزُونٍ* / “Yeryüzünü uzatıp yaygın hâle getirdik, üstüne sağlam dağlar oturttuk, yine yeryüzünde miktar ve ölçüsü belli olan şeylerden var ettik.” ayette³⁸² de gökyüzünün ve yeryüzünün yaratılışındaki muhteşem ölçü ve estetik üzerinden Allah’ın azametine ve engin kudretine, devamındaki *وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ وَمَنْ لَسْتُمْ لَهُ بِرَازِقِينَ* / “Orada sizlere geçim yolları kıldığımız gibi sizin rızık vermiş olmadığınız kimselere de geçimlik olacak şeyler

---

³⁷⁷ Kutub, *Fî zılâl-il-Kur’an*, 9/112; Ağralı, “*Semâvât ve Arz Hakkındaki Ayetlere Bilimsel Yaklaşımlar*”, 213.

³⁷⁸ İlay Çelik, “Aşı Zamanı”, *Bilim ve Teknik Dergisi* 509 (Nisan 2010), 71; <https://evrimagaci.org/agac-asilama-nedir-nasil-ve-neden-yapilir-7843> “Erişim Tarihi 25/06/ 2022”.

³⁷⁹ Muhammed Alî es-Sâbûnî, *Safvetü’l-tefâsîr* (Beyrut: Dârü’l-Kur’ânü’l-Kerîm, 1981), 2/108.

³⁸⁰ el-Hicr 15/23.

³⁸¹ Yeniçeri, *Uzay ve Varlık Ayetleri Tefsiri*, 415.

³⁸² el-Hicr 15/19.

yarattık.” ayette³⁸³ canlıların yaşamının idamesi için gerekli olan rızıkların var edilişine, sonrasında gelen *وَمَا نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَّعْلُومٍ* / “Her ne varsa onun hazineleri sadece bizim katımızdadır. Biz onu (ihtiyaca göre) ancak belli bir ölçüyle göndeririz.” ayette³⁸⁴ ise Allah’ın eşsiz gücüne vurgu yapılmaktadır. Dolayısıyla Kur’an’ın kimi ayetlerde meteorolojik ve biyolojik sırlara işaret ettiğini, bu bilginin ancak günümüzde ortaya çıktığını ve bunun da onun bilimsel i’cazı olduğunu ileri sürmek Kur’an’a yüklenmediği bir şeyi yüklemek manasına gelmektedir.³⁸⁵ Buradaki bir diğer sorun da kesin bilimsel bilgilerden hareket edilmemesidir. Yapılan araştırmalar neticesinde bitki döllenmesinde (tozlaşma) hayvanların (kuş, böcek vs.) rolü %75’e, iklim şartlarına göre %94’e yükselmektedir. Rüzgârın şiddetinin tozlaşma hareketinde azalmaya yol açtığı tespit edilmiştir. Bu durum rüzgârların tozlaşma üzerindeki olumlu yönünden ziyade olumsuz etkisi olduğunu ortaya koymaktadır.³⁸⁶ Hatta rüzgârın şiddetinin yağmurun yağma miktarı üzerindeki rolü Türk atasözlerine dahi konu olmuştur. Bunun Türk kültüründe “Rüzgârın ardı yağış, şakanın ardı döğüşür.”, “Estiği kadar yağsa dağı taşı sel alır.” gibi pek çok örneği mevcuttur.³⁸⁷

2.3.3.2. Dişi Örümcek -Dişi Arı

Mikroskopların gelişmesiyle birlikte canlılar dünyasında özellikle de entomoloji (böcek bilimi) alanında derinlemesine çalışmaların yapılması için imkân doğmuştur. Bu çalışmalar sayesinde böceklerin üreme, beslenme, görev dağılımı, cinsiyet vs. yapıları hakkında pek çok bilgi ortaya çıkmış ve bu alanda önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Örneğin 1670’lerde entomolojinin babası olarak bilinen Hollandalı Tabiat Bilgisi Uzmanı Jan Swammerdam (ö. 1680) üç bin kadar türü toplamıştır.³⁸⁸ Karınca, balarısı, eşekarısını da kapsayan pek çok böcek türünü âdeta otopsi yaparak mikroskop altında incelemiş ve böceklerin üreme ve gelişimlerine göre sınıflandırmanın öncülüğünü

³⁸³ el-Hicr 15/20.

³⁸⁴ el-Hicr 15/21.

³⁸⁵ Kutbettin Ekinci, “Bilimsel Tefsirin Tefsir Olma Sorunu”, *Bilimname* 37 (1/2019), 185.

³⁸⁶ Nadire Pelin Bahadır, Aziz Gül, “Bal Arısının Mustafa Kemal Üniversitesi Kampüsünde Bulunan Bazı Bitkiler Üzerinde Bitki Tercihi”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi* 25/2 (2020), 212; Ruhsar Yanmaz, “Sebze Tohumu Üretiminde İzolasyon”, *Türkiye Tohumcular Birliği Dergisi* 3/9 (Ocak-Mart 2014), 8.

³⁸⁷ Selay Özcan, “Türk Atasözlerinde İklim, Mevsimler, Hava Olayları ve Halk Takvimi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/36 (Şubat 2015), 181-182.

³⁸⁸ Asimov, *Bilim ve Buluşlar Tarihi*, 154.

yapmıştır.³⁸⁹ Buna ilaveten Swammerdam bir kovandaki en büyük arı üzerinde yaptığı incelemeler neticesinde bu arının yumurtalıklarının var olduğunu keşfetmiştir.³⁹⁰ Çağdaş bilimin araştırmalarına örümcekler, arı ve karınca kolonileri hakkında bir çok çalışmanın dahil edildiği görülmektedir. Bu alanda hâlâ keşfedilmeyi bekleyen pek çok bilgi mevcuttur.³⁹¹

Günümüzde kaleme alınan bazı çalışmalarda kimi ayetlerde modern bilimin canlılar dünyası hakkında keşfettiği bu verilere işaret edildiği savunulmaktadır. Bu iddia canlılardan bahseden bazı ayetler³⁹² üzerinden delillendirilmeye çalışılmaktadır. Bu hususta önemli örneklerden biri

مَثَلُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ كَمَثَلِ الْعَنْكَبُوتِ اتَّخَذَتْ بَيْتًا وَإِنَّ أَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَبَيْتُ الْعَنْكَبُوتِ لَوْ كَانُوا

يَعْلَمُونَ / “Allah’tan başkasını dost edinenlerin durumu tıpkı örümceğin hâline benzemektedir. Her ne kadar örümcek bir yuva edinse de yuvalar içinde en dayanıksız olanı gerçek şu ki örümceğin yuvasıdır. Keşke bunu biliyor olsalardı!” ayetidir.³⁹³ Kur’an’ın bilimsel yorumu konulu çalışmalarda ayette geçen عَنكَبُوتُ / “örümcek” kelimesinin müennes şeklinde geldiği ve ayette bazı bilimsel inceliklerin olduğu ileri sürülmektedir. Buradan hareketle kelimeye “dişi örümcek” manası verilmekte ve bu ifadede yuvayı örme işinin dişiler tarafından yapılmasına dair birtakım işaretler olduğunun altı çizilmektedir. Aynı zamanda ayette bu yuvanın güvensiz oluşunun zikredilmesinin nedenleri arasında erkek örümceğin çiftleşmeden sonra dişisi tarafından yenme ihtimalinin olması şeklinde açıklanmaktadır. Bu anlamda ayette kâfirlerin akıbetlerinden haber verilirken aslında bilimsel bilgilere ışık tutulduğu iddia edilmektedir. Modern bilim sayesinde Kur’an’ın bilimsel i’câzının ortaya çıktığı dile

---

³⁸⁹ Adam Hart-Davis vd., *The Science Book (Bilim Kitabı)*, çev. Ahmet Fethi Yıldırım (İstanbul: Alfa Yayınları, 2015), 53.

³⁹⁰ Özlem Ak İkinci, “Arılar”, *Bilim ve Teknik Dergisi* 554 (Ocak 2014), 93.

³⁹¹ Özlem İkinci, “Örümcek İpeği”, *Bilim ve Teknik Dergisi* 507 (Şubat 2010), 26-33; Özlem Ak, “Karıncalar Tonlarca Toprak Taşıyor”, *Bilim ve Teknik Dergisi* 586 (Eylül 2016), 7; New Scientist, “Arı Genomu”, *Bilim ve Teknik Dergisi* 435 (17 Ocak 2004), 7.

³⁹² el-Ankebût 29/41; en-Nahl 16/ 68-69; en-Neml 27/18.

³⁹³ el-Ankebût 29/41.

getirilmektedir.³⁹⁴ Kimi meâl³⁹⁵ ve tefsirlerde³⁹⁶ de ayetle ilgili benzer izahlara rastlanmaktadır.

Caner Taslaman da ayetteki اِنْتَحَدَتْ fiilinin müennes sigada gelmesinden hareketle عَنكَبُوتْ kelimesinin “dişi örümcek” manasında olduğunu belirtmektedir. Taslaman’a göre yapılan araştırmalar neticesinde erkek örümceklerin ağ ören örnekleri olsa da genel itibarıyla evi yapanlar dişilerdir ve ayette geçen bu kelimelerle buna işaret edilmektedir. Bununla birlikte Taslaman’a göre ayette örümcek yuvasının misal verilmesinin önemi onun çürüklüğüyle ilgili olup bu çürüklük iki husustan oluşmaktadır. Bunlardan ilki diğer canlıların yuvalarına nazaran örümceğin yuvasının kolay bozulabilen yapısıdır. Diğeri ve en önemlisi de bu yuvanın erkek örümceğin dişisi tarafından yenilme tehlikesinin olup güvensiz bir yer oluşudur. Taslaman’a göre söz konusu ayette örümcekler bir benzetme aracı olarak kullanılarak kâfirlere ait hâller tasvir edilirken esasında dişilik vurgusu ile örümcekler hakkındaki bu bilimsel inceliklere dikkat çekilmektedir. Yazara göre Kur’an’daki bu inceliklerin anlaşılması ancak modern bilimin verileri sayesinde mümkündür.³⁹⁷ Taslaman buna ilaveten söz konusu iddiasını destekler nitelikte ayette geçen اَلْوُ كَانُوا يَعْلَمُونَ “*Keşke bilselerdi!*” ifadesiyle örümceğin dünyası hakkında zikredilen bu bilgilerin ilk muhataplar tarafından bilinmediğinin bir bakıma ayette de teyit edildiğini ima etmektedir.³⁹⁸ Taslaman bu görüşüne mesnet olarak اَلْوُ كَانُوا يَعْلَمُونَ / *“İşte, bu misalleri, örnekleri almaları için insanlara bildiriyoruz; bunları ancak hikmetini bilerek düşünenler kavrayabilir.”* ayetini³⁹⁹ de göstermektedir.⁴⁰⁰

---

³⁹⁴ Mehmet Demirci, “Zağlul en-Neccar’ın “Tefsiru’l-Ayati’l-Kevniyye” Örneğinde Ankebut Suresi 41. Ayetin İlmî Tefsir Geleneği Bağlamında Tahlili”, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25 (2015), 123-144; Kuran Araştırmaları Grubu, *Kur’an Hiç Tükenmeyen Mucize*, 170-171-172.

³⁹⁵ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=29&ayet=41> (Ahmet Tekin Meâli, Bayraktar Bayraklı Meâli, Diyanet İşleri Meâli (Eski), Edip Yüksel Meâli, Erhan Aktaş Meâli, Mehmet Okuyan Meâli, Mustafa Çavdar Meâli, Mustafa İslamoğlu Meâli, Ümit Şimşek Meâli, Yaşar Nuri Öztürk Meâli) “Erişim Tarihi 02/11/2022”. Diyanet İşleri Meâli yeni baskısında “dişi” ifadesi kaldırılmıştır.

³⁹⁶ Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, 6/514; Neccâr, *Tefsîru’l-â-yâti’l-ke-vniyye*, 2/415-419.

³⁹⁷ Birün Aktaş, Emre Dorman, “Emre Dorman ile Aklımdaki Sorular Ramazan”, *Tv8* (20 Nisan 2022), 00:57:34-01:02:25; Çift, “Kutsal Yolculuk”, 00:20:00- 00:21:50; Taslaman, *Neden Müslümanım?*, 96-97.

³⁹⁸ Çift, “Kutsal Yolculuk”, 00:20:00- 00:21:50.

³⁹⁹ el-Ankebût 29/43.

⁴⁰⁰ Taslaman, *Neden Müslümanım?*, 97.

Buna mukabil ilk dönemlerden itibaren tefsirlerde bu ayet insanların tasavvur edebileceği bir üslup ile insan idrakine dünya tecrübesi üzerinden sunulan gaybî gerçekliğe dikkat çektiği şeklinde yorumlanmaktadır. Şöyle ki bu misalde inkârcıların Allah'tan başka sığınak ve dayanak edinip fayda bekledikleri varlıkların zayıflıkları örümcek ağı üzerinden bir darb-ı meselle açıklanmaktadır. Allah bu ayette örümceğin yuvasını insan açısından en zayıf ve güçsüz olmasından dolayı misal göstermektedir. Ayrıca bu benzetmede nasıl ki örümceğin yuvası onu soğuktan, sıcaktan veya yağmurdan koruma işlevine sahip değilse Allah'tan başka ilah edinenlerin de onlardan bir fayda bulamayacağı söz konusu edilmektedir.⁴⁰¹ Ayet ile ilgili nakledilen rivayetler de bu yöndedir.⁴⁰²

Zemahşerî *el-Keşşâf* adlı tefsirinde örümcek yuvasının herkes tarafından zayıf olduğu bilinmesine rağmen ayette لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ / “*Keşke bilselerdi!*” ifadesinin kullanılmasını evlerin en zayıfı örümceğin evi olduğu gibi müşriklerin dinlerinin de dinlerin en zayıfı olduğu gerçeğini bilmedikleri şeklinde açıklamaktadır.⁴⁰³ Kurtûbî'nin de benzer biçimde açıklamaları vardır. Ona göre ifadede örümcek yuvasının zayıflığının müşriklerce bilinmediği değil örümcek yuvasıyla içinde bulundukları durum arasındaki benzerliğin farkında olmadıkları vurgulanmaktadır.⁴⁰⁴ İbn Âşûr ise burada örümcek ağına benzetilen şeyin kendisine faydası olmayan ve ihtiyaç duyulduğunda da hiçbir fayda vermeyen dostlar, ilahlar olduğunu zikretmektedir.⁴⁰⁵

Seyyid Kutub'un ayetteki bu benzetmeyi yorumlarken manaya farklı bir içerik kazandırdığı görülmektedir. Kutub'a göre insanların bazıları mal veya ilim gibi zahiri birtakım güçlerin etkisinde kalmakta ve bu güçleri dünyanın asıl kudreti olarak kabul etmektedir. Bu kabulleniş insanı asıl kudret sahibini unutturacak bir aldanişa sevk etmekte ve böylece insan kendini inandığı bu güçlere sığınır hâlde bulmaktadır. Bunun

---

⁴⁰¹ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil*, 3/384; Ferrâ, *Meâni'l-Kur'an*, 2/317; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 18/404-405; Mâtürîdî, *Te'vilât*, 9/229; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 4/283; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 819; Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, 25/69; Kurtûbî, *Ahkâmi'l-Kur'an*, 16/363; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 3/37; Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-azîm*, 6/279; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1121; Cevherî, *el-Cevâhir* 14/141; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/3778; İbn Âşûr, *Tefsîrü't-tahrîr ve't-tenvir*, 20/252; Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 4/270-271; Zuhayli, *Tefsîr'ül-veciz*, 3/306; Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 14/477.

⁴⁰² Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, 7/463.

⁴⁰³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 819; Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 6/364.

⁴⁰⁴ Kurtûbî, *Ahkâmi'l-Kur'an*, 16/364; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1121; İbn Âşûr, *Tefsîrü't-tahrîr ve't-tenvir*, 20/253.

⁴⁰⁵ İbn Âşûr, *Tefsîrü't-tahrîr ve't-tenvir*, 20/252.

ise örümceğin yuvasındaki iplere sığınaşına benzediğini ifade etmektedir. Kutub’a göre Kur’an üslubundaki bu tür tasvirler zihinde tasavvur edilen soyut mefhumların resmedildiğı üstün ifade araçlarından biridir.⁴⁰⁶ Görüldüğü gibi ilk dönemlerden bu yana söz konusu ayette bilimsel sayılabilecek herhangi bir yoruma yer verilmemiştir.

Diğer yandan bilimselci yaklaşımda müennes bir ifade olduğı savunulan عَنكَبُوتُ / “örümcek” kelimesi hakkında da müfessirlerce çeşitli yorumlar yapılmaktadır. Ferrâ’ya göre Araplarda kelimenin hem müennes hem de müzekker kullanımı mevcuttur.⁴⁰⁷ Kurtûbî bu kelimenin sonunda bulunan ت harfinin nahivciler tarafından zâit kabul edildiğini ve kelimedden küçültme (ism-i tasğîr) veya çoğul yapıldığında bu harfin düştüğünü söylemektedir.⁴⁰⁸ Nitekim kaynaklarda kelimenin çoğulu عَنَاقِبُ, küçültme ismi ise عَنَكِبُ şeklinde geçmektedir.⁴⁰⁹ Şevkânî ise bu kelimenin hem müfrede hem çoğula hem müzekkere hem de müennese ıtlak edilebileceğini söylemektedir.⁴¹⁰

Benzer şekilde klasik Arap dili sözlüklerindeki izahların da tefsirlerdeki açıklamaları desteklemekte olduğı görülmektedir. Kaynaklarda عَنكَبُوتُ başlığı altında verilen bilgilerde havada dokuma yapan, kuyu başlarında ince ve sallanan halkalar ören bir hayvan olduğı şeklinde açıklamalar bulunmaktadır. Kelimenin Yemen lehçesinde عَنكَبَا ve عَنكَبُوة şeklinde de okunduğı kaydedilmektedir.⁴¹¹ Müberred’e (ö. 286/900) göre bu kelime hem müennes hem de müzekkerdir. İbnü’l-Arabî عَنكَبُ kelimesi müzekker, عَنكَبَا kelimesinin müennes olduğunu söylemektedir. Arapların şiirlerde kelimeye müzekker anlamı vererek kullandığına dair görüşler yer almaktadır. Sibeveyhi de Kurtûbî gibi söz konusu kelimenin sonundaki ت harfinin zâit olduğunu kaydetmektedir.⁴¹² Görüldüğü üzere hem tefsirlerde hem de sözlüklerde söz konusu kelime hakkında çeşitli izahlar bulunmakla birlikte kelimenin doğrudan müennes bir anlama karşılık geldiğine dair ortak bir görüşün olduğunu söylemek zordur.

Hâl böyle olmakla birlikte Kur’an’da asıl verilmek istenen mesaja dikkat çekmek için bu ve benzeri ayetlerde geçen sema, yeryüzü, bitkiler, hayvanlar, dağlar gibi ifadelerin

---

⁴⁰⁶ Kutub, *Fî zilâl-il-Kur’an*, 11/ 359; Seyyid Kutub, *Kur’an’da Edebî Tasvir* (İstanbul: Beka Yayıncılık, 2015), 63.

⁴⁰⁷ Ferrâ, *Meâni’l-Kur’ân*, 2/317; Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, 1121.

⁴⁰⁸ Kurtûbî, *Ahkâmî’l-Kur’ân*, 16/364.

⁴⁰⁹ Mâverdî, *en-Nüket ve’l-uyûn*, 4/283; Kurtûbî, *Ahkâmî’l-Kur’ân*, 16/364; Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, 1121.

⁴¹⁰ Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, 1121.

⁴¹¹ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü’l-ayn*, 3/241-242; İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, 1/632.

⁴¹² İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, 1/632.

bilimselci yaklaşımı benimseyenlere zemin hazırladığı anlaşılmaktadır. Nitekim ayette geçen عَنكَبُوتُ kelimesi âdeta biyoloji konusu olarak ele alınmakta ve böylece örümceklerde cinsiyet, üreme vs. yapısal bilgiler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Kanaatimizce bu yorumlar Kur'an'ın hedeflemediği ve Kur'an'ı esas maksadından uzaklaştıran açıklamalardır. Çünkü Kur'an'ın misal verme, benzetme yapma, dikkat çekme veya ibret alma gibi gayelerle atıfta bulunduğu bu hakikatler bilimsel bilgi sunma gibi bir amaç taşımamaktadır. Binaenaleyh bu çaba ayetlerdeki asıl manayı ortaya çıkarmak yerine konuyu ilgisi olmayan bir alana doğru yönlendirmektedir.⁴¹³

Esasen edebî üslupların yoğun olduğu Kur'an'daki bu ve benzeri tasvirlerde bilimsel gerçeklere uygunluk endişesi bulunmamaktadır. Bu tasvirler daha ziyade insanın gündelik hayatında yaşadığı, gördüğü, duyduğu, hissettiği, algılayabildiği, başka bir ifadeyle tecrübe ettiği şeyler üzerinden gerçekleşmektedir. Böylece donuk bir dile sahip olan bilimin kavram ve anlatımlarından hareketle mecazi, sembolik, temsili ifade kalıplarını anlama çabası doğru olmayan yorumlara sebep teşkil edebilmektedir.⁴¹⁴

Öte yandan dilin doğasında kelimelerin söylenme sebebi ilk muhatapların kendisidir. Böylece kelimelerin veya kavramların manası ilk muhatapların zihinlerinde karşılığını yüklediği anlam ile sınırlıdır. Hâl böyle olunca varlık, evren ve oluşlardan bahseden ayetlerde geçen kelime veya ifadelerin indiği dönemin dışında gelecekte anlaşılabilecek bir anlamı ihtiva ettiği yaklaşımı esasında dilin doğası açısından bir çıkmaza yol açmaktadır. Çünkü ayetleri bilimin verileri ışığında yorumlama yöneliminde ister istemez ayetin bağlamı nüzul ortamından koparılarak modern bilime ait bir bağlama yerleştirilmektedir.⁴¹⁵

Nitekim Ankebût suresinin 14- 44. ayetleri arasındaki tertibe ve konusal bağlama bakıldığında söz konusu ayetin de dahil olduğu bütünsel bir çerçeve bulunmaktadır. Şöyle ki 14-27. ayetler arasında Hz. Nûh (a.s.) ve Hz. İbrahim'in (a.s.) kavimleriyle olan mücadelelerinden bahsedilmektedir. Hz. Nûh'un (a.s.) kavminden inkârcıların helâkı iman edenlerin ise kurtuluşu anlatılırken Hz. İbrahim'in (a.s.) kavminden Allah'tan başka ilah edinenlerin rızıklarını inandıkları şeylerden bekledikleri, fakat

---

⁴¹³ Ekinci, “Bilimsel Tefsirin Tefsir Olma Sorunu”, 183-184.

⁴¹⁴ Ekinci, “Bilimsel Tefsirin Tefsir Olma Sorunu”, 180; Gezer, “Kur'an'ı Bilimsel Verilerle Yorumlamanın İmkânı”, 213.

⁴¹⁵ Düccane Cündioğlu, *Kur'an'ı Anlama'nın Anlamı* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2020), 63; Ekinci, “Bilimsel Tefsirin Tefsir Olma Sorunu”, 177-185.

bunun beyhude bir bekleyiş olduğu vurgulanmaktadır. Ardından Allah'tan başka hiçbir dost ve yardımcının olmadığı dile getirilmektedir. Devamında ise 28- 38. ayetlerde Hz. Lût (a.s.) ve Hz. Şuayb'ın (a.s.) kavimleriyle Âd ve Semûd kavimlerinin kıssalarına, Karun, Firavun ve Hâmân'ın inkârlarına yer verilerek peygamberlerini yalanlayanların akıbetlerinin nasıl olacağı anlatılmaktadır. Neticede peygamberlerinin davetine uymayarak Allah'tan başka ilahlar, dostlar veya sığınılacak yerler edinip fayda bekleyenlerin durumu güvensiz bir yer olan örümcek ağına sığınanlara benzetilmektedir. Bu bağlamda çağlar boyunca öğüt ve ibret alınacak bu kıssalardan sonra gelen söz konusu ayet bir sonuç mahiyetindedir. Esasen bu ayet münasebet ve siyâk-ı kelam açısından değerlendirildiğinde Kur'an'ın ana mesajı olan tevhid inancını vurguladığı görülmektedir.⁴¹⁶ Çağdaş müfessirlerden Elmalılı Hamdi Yazır'ın konuya dair mütalaası da bu yöndedir. Yazır peygamberlerini yalanlayarak şirke düşen kavimlerin kıssalarından haber verildikten sonra bu misalin verilmesinin müminlere bir müjde niteliği taşıdığı ve buna surenin ruhu denilebileceği kanaatindedir.⁴¹⁷ Ayrıca böceklerdeki bu durum nesli tüketmek değil aksine daha sağlıklı bir neslin devamı için fitratlarında var olan bir husustur. O hâlde neslinin devamı için böyle bir yaratılış gayesi içinde var edilen örümceğin içgüdüsel hareketleri ile kâfirlerin içinde bulundukları hâller arasında nasıl bir benzerlik kurulabileceği üzerinde yeniden düşünmek gerekir.⁴¹⁸ Taslaman'ın benzer gerekçelerle modern bilimle irtibatlandığı diğer bir ayet de *“Rabbin bal arısına: / وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنِ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ* Hem dağlardan hem ağaçlardan hem de insanların kurmuş oldukları çardak gibi yerlerden kendine yuvalar (kovanlar) bul, diye vahyetti.”⁴¹⁹ ayetidir.⁴²⁰ Taslaman'a

---

⁴¹⁶ Benzer yaklaşım bk. Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 4/224; Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 14/ 476-529-530; Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, 9/ 4639; Şen, *Bilimsel Tefsiri Yeniden Düşünmek*, 273.

⁴¹⁷ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/3778.

⁴¹⁸ Erkek arıların da çiftleşmeden sonra ölmelerinden dolayı onlar için de aynı mevzudan bahsetmek mümkündür. bk. <https://www.sonhaberler.com/erkek-ari-ciftlestikten-sonra-neden-olur-haber-877474> “Erişim Tarihi 21/02/2023”. Ayrıca hayvanlar aleminde dişi örümcekler erkeği için tehlike arz etmekle birlikte mutlaka erkeğini yediği söylenemez. Kaldı ki çiftleşme sonrası erkeği ve dişisi ayrı yaşayan tek canlı türü örümcekler değildir. Bu hususta dişi peygamber devesi böceği erkeğine karşı örümceklerden daha tehlikeli bir canlıdır. Şöyle ki erkek örümceğin çiftleştikten sonra dişisine yem olmadan kurtulma şansı varken erkek peygamber devesi böceği için bu söz konusu dahi değildir. Çünkü dişi peygamber devesi böceği çiftleşme esnasında erkeğinin ya başını koparır ya da kafasından yemeğe başlar. bk. <https://www.bocekler.org/2014/10/peygamber-devesi-bocegi.html> “Erişim Tarihi 17/09/2022”.

⁴¹⁹ Karaman vd.,

⁴²⁰ en-Nahl 16/ 68.

göre ayetteki النَّحْلُ kelimesi ancak “dişi bal arısı” şeklinde çevrilmelidir. Taslaman bu iddiasını ayette arıların yaptıkları işler anlatılırken اتَّخَذِي fiilinin müennes formunda kullanılmasına dayandırmaktadır. Bu yaklaşımını kovandaki görev dağılımı, işçi bal arıların dişi olması, bal yapımı gibi bilimsel araştırmalardan elde ettiği bilgiler ile desteklemektedir.⁴²¹ Taslaman, ayrıca bu bilgilerin tespitine dair bilimsel bir çalışmanın yapılmadığı ve ilk muhatapların bunlardan haberdar dahi olmadığı nüzul döneminde böyle bir incelikten bahsedilmesinin tesadüf olmayıp ancak Kur’an’ın bilimsel mucizesi şeklinde izah edilebileceğini ileri sürmektedir.⁴²² Yazar bu değerlendirmesinde yalnız değildir. Bu çerçevede kaleme alınan kimi çalışmalarda da bu yaklaşımla karşılaşılmaktadır.⁴²³ Aynı zamanda ayete bu perspektiften bakan Ümit Şimşek’in⁴²⁴ *Açıklamalı Kur’ân Kerim Meâli* adlı çalışmasını bir kenara koyacak olursak⁴²⁵ başvuru tüm meallerde bu kelimenin “dişi” ibaresi olmadan sadece “bal arısı” şeklinde çevrildiğini ifade etmekte fayda vardır.⁴²⁶

Buna mukabil ilgili ayet hakkında ilk dönemlerden itibaren tefsirlerde arının kendisine ilham edilen yaratılış gayesi doğrultusunda hareket ederek kovanın yeryüzünün çeşitli yerlerinde sanatkârane bir şekilde inşa etmesi, işlerini bir sistem içerisinde yürütmesi,

---

⁴²¹ Bal arısı kolonilerinde üç arı bireyi vardır. Bunlar ana(kraliçe) arı, erkek arılar ve işçi arılardır. Sistemik bir görev dağılımıyla bu arıların koloninin devamlılığını sağlama, petek örme, kovan temizliği, balın olgunlaşmasını temin gibi pek çok işte doğrudan veya dolaylı katkısı bulunmaktadır. Kolonideki tek dişi arılar işçi arılar değildir. Ana(kraliçe) arı dişi olmasına rağmen kovanda neslin devamını sağlamak dışında bir görevi yoktur. Fakat neticede arılar balın yapımında bir ekip halinde hareket etmektedir. Ayrıca kaynaklarda ayette geçen ilgili kelimenin özel bir arı sınıfından ziyade çoğul sığada kullanıldığı ve bütün türü ifade ettiği geçmektedir. Arapçada fail gayri âkil çoğul olursa fiili daima müfred-müennes gelmektedir. النَّحْلُ kelimesi de gayr-i âkil bir çoğul olmasına binaen fiilinin müfred-müennes gelmesi bu kurala uygun görünmektedir.

⁴²² Taslaman, *Neden Müslümanım?*, 92-96; Çift, “Kutsal Yolculuk”, 00:18:00-00:20:00.

⁴²³ Başaran, *Kur’an-ı Kerim Mucizeleri*, 119-120; Çelakıl, *Kur’an-ı Kerim’in Mucize Sırları*, 200-201.

⁴²⁴ Ümit Şimşek’in söz konusu ayet hakkında bu yaklaşım ile kaleme aldığı müstakil bir çalışması da bulunmaktadır. bk. Ümit Şimşek, *Bir Arının Hikayesi* (İstanbul: Zafer Yayınları, 2000).

⁴²⁵ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=16&ayet=68> (Ümit Şimşek Meâli) “Erişim Tarihi 04/11/2022”.

⁴²⁶ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=16&ayet=68> (Abdülbaki Gölpınarlı Meâli, Abdullah-Ahmet Akgül Meâli, Abdullah Parlıyan Meâli, Ahmet Tekin Meâli, Ahmet Varol Meâli, Ali Buluç Meâli, Ali Fikri Yavuz Meâli, Bahaeddin Sağlam Meâli, Bayraktar Bayraklı Meâli, Besim Atalay Meâli, Cemal Külünkoğlu Meâli, Cemil Said Meâli, Diyanet İşleri Meâli (Eski), Diyanet İşleri Meâli (Yeni), Diyanet Vakfı Meâli, Edip Yüksel Meâli, Elmalılı Hamdi Yazır Meâli, Erhan Aktaş Meâli, Hasan Basri Çantay Meâli, Hayrat Neşriyat Meâli, İlyas Yorulmaz Meâli, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu Meâli, İsmail Hakkı İzmirli Meâli, İsmail Yakıt Meâli, Kadri Çelik Meâli, Mahmut Kısa Meâli, Mahmut Özdemir Meâli, Mehmet Çakır Meâli, Mehmet Çoban Meâli, Mehmet Okuyan Meâli, Mehmet Türk Meâli, Muhammed Esed Meâli, Mustafa Çavdar Meâli, Mustafa İslamoğlu Meâli, Ömer Nasuhi Bilmen Meâli, Suat Yıldırım Meâli, Süleyman Ateş Meâli, Süleyman Tevfik Meâli, Süleymaniye Vakfı Meâli, Şaban Piriş Meâli, Yaşar Nuri Öztürk Meâli) “Erişim Tarihi 04/11/2022”.

pek çok bitkiden beslenmesi ve neticede insanlara şifa olan balı yapması şeklinde açıklamalar yer almaktadır. Ayette bal arısı örneği üzerinden Allah'ın birliği, kudreti ve yegâne yaratıcı oluşu vurgulanmış olmaktadır.⁴²⁷ Gazzâlî de *el-Hikme fî mahlûkâtillâh* adlı eserinde ayet ile ilgili tefsirlerdeki açıklamalara benzer izahlar yapmakta ve bu mucizenin insanı Allah'ın varlığını ve yüceliğini düşünmeye sevk ettiğini söylemektedir.⁴²⁸ İbn Âşûr Kur'an'da bal arısına yer verilmesini bu hayvanın özelliklerinin muhataplarınca bilinmesine bağlamaktadır. İbn Âşûr ayrıca en güzel mekânlarda yuvasını yapan arıyla son derece zayıf yuva yapmasıyla bilinen örümcek arasında kıyasta bulunarak konuya biraz daha açıklık getirmektedir.⁴²⁹

Bunlara ilaveten Taslaman'ın iddiasının aksine tefsirlerde النُّحْلُ kelimesinin müzekker olduğuna dair açıklamalarla karşılaşmaktadır. Örneğin Zemahşerî *el-Keşşâf* adlı tefsirinde النُّحْلُ kelimesinin müzekker olduğunu, ayette müennes olarak kullanılmasının ise mananın gözetilmesinden kaynaklandığını dile getirmektedir.⁴³⁰ Müfessir, Yahyâ b. Vessâb'ın (ö. 103) bu kelimenin ح (hâ) harfinin fethalı okunması durumunda müzekker sayıldığı şeklindeki görüşünü de eklemektedir.⁴³¹

Klasik sözlüklerde de ilgili kelime hakkında açıklamalar bulunmaktadır. نُحْلُ kelimesinin نُحْلَةٌ kelimesinin çoğulu⁴³² ve kelimenin çoğulunun mana itibarıyla müennes olduğu biçiminde izahlar yapılmaktadır. İbn Manzûr kimi dilcilerin bu kelimeyi hem dişi hem erkek için kullandıkları şeklinde bir bilgiye yer vermektedir. Onlara göre söz konusu kelimenin müzekker oluşunun sebebi, lafzen müenneslik alametinin olmamasıdır.⁴³³

Gördüğümüz kadarıyla ilk dönemlerden itibaren tefsirlerde ve sözlüklerde arıların biyolojik yapılarına ve yaşamlarına dair –basit düzeyde de olsa- bilimsel izahlara benzer birtakım açıklamalar bulunmaktadır. Fakat bunların ilk muhataplar tarafından bilinmeyen veya anlaşılmayan hususları içerdiğini söylemek doğru değildir. Kur'an'ın nâzil olduğu toplumun dilinin elverdiği ölçüde tasvir, temsil, teşbih gibi ifade

---

⁴²⁷ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil*, 2/476-477; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 14/286-291; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 577-578; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 790; Kutub, *Fî zilâl-il-Kur'an*, 9/212-213; İbn Âşûr, *Tefsîri't-tahrir ve't-tenvir*, 14/204-205; Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 5/122-123; Ömer Çelik, *Hakk'ın Daveti Kur'an-ı Kerîm Meâli ve Tefsiri* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2013), 3/74.

⁴²⁸ Gazzâlî, *el-Hikmetü fî mahlûkâtillâh*, 90-91.

⁴²⁹ İbn Âşûr, *Tefsîri't-tahrir ve't-tenvir*, 14/206.

⁴³⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 577.

⁴³¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 577; Kurtûbî, *Ahkâmî'l-Kur'an*, 12/ 365; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 790.

⁴³² Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-ayn*, 4/200.

⁴³³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 11/ 649.

biçimlerinden faydalanması muktezayı hâli esas alan üslubundan kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte ayet durum bağlamı ile değerlendirildiğinde Nahl suresinin 51-64. ayetlerinde kâfirlere ve müşriklere hitaben Kur'an'ın en önde gelen mesajı olan tevhid vurgulanmaktadır. İnandıkları nesnelerin değil yaratan ve rızık verenin Allah olduğuna dikkat çekilmekte ve onların birtakım sapıklıklarından bahsedilmektedir. Daha sonra 65-72. ayetlerde insanlara, kendilerine verilen çeşitli nimetler hatırlatılarak kendilerini yaratan ve rızık veren Allah'a samimiyetle ibadet etmeleri ve şükretmeleri emredilmektedir. 73-74. ayetlerde ise kâfirlerin ve müşriklerin hem kendilerine rızık veremeyen hem de buna gücü yetmeyen putları ilah edindikleri vurgulanmaktadır.

Aynı zamanda ilk dönemden itibaren müfessirler

نَمْ كُلِّي مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْتَلْكِي سَبِيلَ رَبِّكَ ذَلَّلَا يَخْرُجُ مِنْ بَطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ إِنَّ فِي

ذَلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ / “Sonra arıya: Meyvelerin her türünden faydalan ve Rabbinin sana kolay kıldığı yollarda seyret, diye ilham etti. Arıların karınlarından insanlara şifa olacak farklı renklerde bir şerbet (bal) çıkar. Elbette bunda tefekkür eden bir topluluklar için büyük bir ibret vardır.” ayeti⁴³⁴ ile ilgili Allah'ın varlığını ve kudretini esas alarak değerlendirmede bulunmaktadır.

Bu bağlamda bütüncül bir bakış açısıyla Kur'an'a yaklaşmanın onun doğru anlaşılması ve yorumlanmasında vazgeçilmez bir öneme sahip olduğu unutulmamalıdır.⁴³⁵

Dolayısıyla Kur'an'ın hedefi bu ayetler ve benzerlerinde zikredilen hayvan veya hayvan türlerinin yapısal özelliklerinden bahsetmek değildir. Bir başka deyişle ayetlerin

---

⁴³⁴ en-Nahl 16/ 69.

⁴³⁵ Caner Taslaman balın şifa olan niteliğinden ziyade arıların yapılarına dair modern bilimin ortaya koyduğu özellikler üzerinde durmakta ve bunu bilimsel gerçeklik addetmektedir. Bu yorumunun şekillenmesindeki başat unsurlardan birisi onun rivayetlere yaklaşımıdır. Onun bu hususta olumsuz bir örnek olarak andığı rivayetler arasında Hz. Enes'ten gelen bir rivayet de bulunmaktadır. Rasûlullah'ın (s.a.s.) deve idrarının tedavi amacıyla kullanılabileceğini tavsiye ettiği anlatılan bu rivayetin yanı sıra diğer rivayetler de Taslaman tarafından kabul edilemez bulunmakta ve rivayet karşılığı için gerekçelerden biri hâline gelmektedir. Oysa bu konuda yapılan bilimsel çalışmalar neticesinde önemli hastalıkların tedavisinde deve idrarının birtakım işlemlerden geçirilerek kullanılabileceği tespit edilmiştir. bk. Abdulqader A. Alhaider vd., “Camel Urine Inhibits the Cytochrome P450 1a1 Gene Expression Through an AhR-dependent Mechanism in Hepa 1c1c7 Cell Line”, *Journal of Ethnopharmacology* 133 (2011), 184-190. Fakat Taslaman rivayetlere olan yaklaşımından ötürü bu bilimsel gelişmeyi kabul etmemektedir. bk. Veyis Ateş, “Habertürk Özel”, *Habertürk Tv* (20 Temmuz 2017), 02:48:00-02:53:00. Hâlbuki tıp dünyasında yılan zehir nasıl saf haliyle değil de belirli karışımlar dahilinde kullanılıyorsa günümüzdeki bilimsel araştırmalara konu olan deve idrarının benzer yöntemlerle bazı hastalıkların tedavisinde kullanılabileceği düşünülmektedir. bk. <http://belgelerlegercektarih.net/deve-idrari-hadisi-uydurma-degil-adeta-bir-mucizedir/>.

maksadı bal arısı, örümcek vs. canlılardan söz ederek birtakım bilimsel konulara işaret etmek değil bunların Allah'ın uluhiyetini ve yaratma kudretini anlama amacına matuf olduğuna dikkat çekmektir.⁴³⁶

2.3.3.3. Rahimlerdekinin Artması ve Eksilmesi

17. yüzyılda mikroskobun keşfedilmesi ve geliştirilmesi neticesinde çeşitli tekniklerle insan vücudunu oluşturan organların ve birçok maddenin detaylı analizlerinin yapılması mümkün hâle gelmiştir. Bu anlamda insan vücudundaki süreçleri inceleyen ve kökeninin milattan önceye kadar gittiği düşünülen⁴³⁷ embriyolojide son üç asırda önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Modern embriyolojinin kurulması ve gelişmesinde William Harvey (ö. 1657), Friedrich Wolff (ö. 1794)⁴³⁸, Karl Ernst von Baer (ö. 1876), Hans Spemann (ö. 1941), Gail Roberta Martin gibi pek çok ismi saymak mümkündür. Embriyolojik keşifler bu alanla ilgili terminolojinin oluşmasına da ortam hazırlamıştır. Örneğin “Modern Embriyolojinin Babası” olarak anılan Baer döllenmiş dişi yumurta hücrelerini keşfetmiş ve buna “zigot” denmiştir. Yine “morula, blastula, embriyo, sperma” kelimeleri bu terminolojideki başka kavramlardır.⁴³⁹

Günümüzde Kur'an ve pozitif bilim çerçevesinde kaleme alınan çalışmalarda yaratılış ayetleri ile modern biyolojinin verileri arasında bir ilişkinin kurulmaya çalışıldığı müşahade edilmektedir. Örneğin Kur'an'da *وَأَنَّهُ خَلَقَ الرُّوحَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ مِنْ نُطْفَةٍ إِذَا تُمْنَىٰ* / “Muhakkak Allah, (rahme) atıldığında bir damla sudan (meniden) iki eşi, erkeği ve dişi yaratmıştır.” ayeti⁴⁴⁰ ile *أَلَمْ يَكُنْ نُطْفَةً مِنْ مَنِيٍّ يُُمْنَىٰ ثُمَّ كَانَ عُلُقَةً فَخَلَقَ فَسَوَّىٰ* / “O meniden dökülen az bir sudan ibaret değil miydi? Sonra su, bir “alaka”ya dönüştü. Daha sonra Allah onu yaratıp güzel bir şekilde biçimlendirdi. Sonra ondan da erkek ve dişi olarak iki eşi meydana getirdi.” ayeti⁴⁴¹ olmak üzere iki yerde insanın cinsiyetini belirleyen hücrelerin erkekten geldiğine dair

⁴³⁶ Fatma Aydın, *Kur'an'da Adı Geçen Hayvanlar ve Zikrediliş Sebepleri* (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 110-111-112.

⁴³⁷ Keith Leon Moore- T. V. N. Persaud, *İnsan Embriyolojisi* (İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi, 2002), 9.

⁴³⁸ Asimov, *Bilim ve Buluşlar Tarihi*, 205-286-288-495.

⁴³⁹ Suna Aygün Allahverdi, “Embriyonik Kök Hücrenin Keşfi ve Hac ve Mü'minin Surelerinde Geçen Mucizesi”, *VI. Uluslararası Bilimler Işığında Yaratılış Kongresi Özet Kitapçığı*, ed. Fevzi Özgökçe, Murat Ünal (Van: y.y., 2022), 137.

⁴⁴⁰ en-Necm 53/45-46.

⁴⁴¹ el-Kıyâme 75/ 37-38-39.

doğrudan işaret olduğu⁴⁴² ileri sürülmektedir. Yine ilgili çalışmalarda خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَانزَلَ لَكُمْ مِنَ الْأَنْعَامِ ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ يَخْلُقُكُمْ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ خَلْقًا مِنْ بَعْدِ خَلْقٍ فِي ظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَالَّذِي تَصْرِفُونَ etmiştir. Sonrasında ondan eşini de yaratmış ve hayvanlardan da sizler için sekiz eş bahsetmiştir. Sizleri anne karnında üç karanlıkta yaratılma aşamalarından geçmenizi sağlayarak var etmektedir. İşte yaratıcı olan Allah sizin rabbinizdir. Hükümran sahibi O'dur; O'ndan başka ilah yoktur. Hâlâ nasıl oluyor da başkasına yönelebiliyorsunuz?" ayetinde⁴⁴³ geçen ظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ / üç karanlık ifadesinde anne karnındaki ceninin amniyon zarı, koriyon zarı, plasenta şeklinde üç katmanda korunarak gelişiminin sağladığından bahsedildiği ileri sürülmektedir.⁴⁴⁴ Ayrıca insanın anne karnındaki yaratılış merhalelerinden bahseden farklı surelerdeki pek çok ayetin⁴⁴⁵ modern embriyolojinin bulguları ile uyum sağladığı ve bunun da Kur'an'ın bilimsel i'caz yönü olduğu iddia edilmektedir. Bu anlamda çalışmalarda öne çıkan örneklerden biri de

ثُمَّ خَلَقْنَا النَّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ / “Sonra nutfeyi alakaya (aşılanmış yumurta) dönüştürdük. Daha sonra alakayı küçük bir parça et haline getirdik; bu küçük et parçasını kemikler hâline (iskelet) döndürdük; bu kemikleri etle giydirdik. Sonra ona farklı bir yaratmayla insan şeklini verdik. Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şânı çok yücedir.” ayetidir.⁴⁴⁶ Söz konusu ayette bugün tıp ilminin izah edebildiği embriyolojik açıklamaların apaçık yer

---

⁴⁴² Ahmet Ekşi, “İslam Hukuku Açısından Doğum Öncesi Cinsiyet Seçimi”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28 (2013), 87-88; Doğan, *Kur'an'ın Bilimsel İ'câzı*, 251; Kırca, *Kur'an ve Fen Bilimleri*, 304; Okuyan, “Kur'an'ın Tabiat İlimlerine Bakışı”, 153; Muhammed Ali el-Bâr, *Kur'an-ı Kerim ve Modern Tıbbı Göre İnsanın Yaratılışı* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991), 123; Kuran Araştırmaları Grubu, *Kur'an Hiç Tükenmeyen Mucize*, 186-187-188; Çelakıl, *Kur'an-ı Kerim'in Mucize Sırları*, 187-188-189; Başaran, *Kur'an-ı Kerim Mucizeleri*, 95; Açmak, *Kur'an ve Bilimsel Verilere Göre İnsanın Yaratılışı*, 135.

⁴⁴³ ez-Zümer 39/6.

⁴⁴⁴ Doğan, *Kur'an'ın Bilimsel İ'câzı*, 255-256; Okuyan, “Kur'an'ın Tabiat İlimlerine Bakışı”, 154; Kırca, *Kur'an ve Fen Bilimleri*, 297; Bâr, *Kur'an-ı Kerim ve Modern Tıbbı Göre İnsanın Yaratılışı*, 159- 163; Kuran Araştırmaları Grubu, *Kur'an Hiç Tükenmeyen Mucize*, 200-201-202; Çelakıl, *Kur'an-ı Kerim'in Mucize Sırları*, 191-192-193; Başaran, *Kur'an-ı Kerim Mucizeleri*, 100; Açmak, *Kur'an ve Bilimsel Verilere Göre İnsanın Yaratılışı*, 139-140.

⁴⁴⁵ el-Bakara 2/259; el-Hac 22/5; el-Mü'minûn 23/13-14; el-İnsan 76/2; es-Secde 32/8; Abese 80/19; el-Alak 96/1-2.

⁴⁴⁶ el-Mü'minûn 23/14.

aldığı düşünülmektedir.⁴⁴⁷Bazı meâller ve tefsirlerde de benzer açıklamalar mevcuttur.⁴⁴⁸ Bazı çalışmalarda *zigot* kelimesinin Kur'an'da karşılığının *nefs-i vâhide* olduğu şeklindeki yorum ise oldukça dikkat çekicidir.⁴⁴⁹

Caner Taslaman da yukarıda zikredilen ayetler hakkında aynı yönde değerlendirmeler yapmaktadır. Taslaman'a göre insanın anne rahmindeki oluşumunu kimi zaman ayrıntılı ve net tasvir eden bu ve benzeri ayetler modern embriyolojinin tespitleri ile tam bir uyum içerisinde. Yazar asırlar öncesinden Kur'an'ın bu bilgileri haber vermesi ile onun bilimsel bir mucizesini daha gözler önüne serdiğini ileri sürmektedir.⁴⁵⁰

Caner Taslaman'ın bu anlamda dikkat çeken özgün bilimsel yorumları da bulunmaktadır. Örneğin Taslaman

اللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنْثَىٰ وَمَا تَغِيضُ الْأَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ / “Allah, her gebenin neyi dünyaya getireceğini, rahimlerin neleri azaltıp, neleri fazlalaştıracığını bilir. Onun katında her şey ölçüye bağlıdır.” ayetinde⁴⁵¹ geçen rahimde artma ve eksilme ifadesi ile gebelik döneminde alfa 1 reseptörleri azalırken beta 2 reseptörlerindeki artış oranlarına işaret edildiğini iddia etmektedir. Taslaman'a göre ayette rahimde belli bir ölçü ve düzen içerisinde gerçekleşen yaratılışın bu aşamasına dikkat çekilmesi Kur'an tabirlerinin nüzul döneminin ilerisinde olduğunu anlamamızı sağlaması açısından önemlidir.⁴⁵²

Buna mukabil erken dönemlerden itibaren tefsir kitaplarına baktığımızda ayet hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Müfessirler ayeti gebenin dünyaya getireceği yavrunun

---

⁴⁴⁷ Kırca, *Kur'an ve Fen Bilimleri*, 295-296; Doğan, *Kur'an'ın Bilimsel İ'câzı*, 230-250; Kuran Araştırmaları Grubu, *Kur'an Hiç Tükenmeyen Mucize*, 194-196; Okuyan, “Kur'an'ın Tabiat İlimlerine Bakışı”, 154.

⁴⁴⁸<https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=75&ayet=38> “Erişim Tarihi 17/12/2022”; <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=23&ayet=14> “Erişim Tarihi 17/12/2022”; <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=22&ayet=5> . (Abdullah-Ahmet Akgül Meâli, Ahmet Varol Meâli, Ali Bulaç Meâli, Bahaeddin Sağlam Meâli, Cemal Külünkoğlu Meâli, İsmail Yakıt Meâli, Kur'an Yolu (Diyanet İşleri) Meâli, Edip Yüksel Meâli, Mehmet Okuyan Meâli, Orhan Kuntman Meâli, Süleyman Ateş Meâli) “Erişim Tarihi 17/12/2022”; Firdin, *Kur'an-ı Kerim'in Gelişmiş Bilimsel Etimolojik Meali*, 155-284; Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 7/530-10/184; Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 16/327; Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, 10/5210.

⁴⁴⁹ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 10/186; Açmak, *Kur'an ve Bilimsel Verilere Göre İnsanın Yaratılışı*, 142.

⁴⁵⁰ Taslaman, Neden Müslümanım?, 98-104; https://www.youtube.com/watch?v=NPvg8oPQwms&ab_channel=CanerTaslaman “Erişim 23/04/2023”; https://www.youtube.com/watch?v=3Ue6NFTfpjc&ab_channel=HerA%C3%A7%C4%B1dan “Erişim 23/04/ 2023”;

⁴⁵¹ er-Ra'd 13/8.

⁴⁵² Taslaman, Neden Müslümanım?, 104-105.

erkek mi dişi mi olacağı, uzuvlarının tam veya eksik olarak mı doğacağı, erken mi yoksa vaktinde mi dünyaya geleceği şöyle ki rahimde ne kadar kalacağı, sayısının ne olacağı gibi her açıdan bütün gelişimini Allah'ın bilmesi şeklinde yorumlamaktadırlar. Bunlarla beraber yavrunun ömrünün uzun veya kısa mı süreceği, güzel veya çirkin olarak mı dünyaya geleceği, salih mi münkir mi olacağı, ileride de ne durumda bulunacağı gibi hususlar da sıralanmaktadır.⁴⁵³ Artma ve eksilme ifadesi ile ilgili “gebeliğin dokuz aydan az veya dokuz aydan fazla sürmesi, gebelik sırasında görülen ay hali ile oluşan noksanlığın uzayan gebelik ile tamamlanması, eksilmenin gebelik süresince kesilen ay hali kanı, artmanın ise gebelik sonrası görülen lohusa kanı anlamına gelmesi yahut eksilme ile dünyaya gelmeden düşmesinin kastedilmesi” şeklinde rivayetler de nakledilmektedir.⁴⁵⁴ Çağdaş dönemde de bazı tefsirler ve meâllerde de benzer yorumlarla karşılaşılmaktadır.⁴⁵⁵

Ayete pozitif bilim penceresinden bakıldığında farklı çıkarımların ortaya çıkması kaçınılmazdır. Örneğin tefsirinde bilimsel izahlara sıkça yer veren Celal Yıldırım bu ayeti erkek üreme hücrelerinden bir veya birkaçının yumurta hücresiyle birleşip döllemesi, diğer hücrelerin eksiltiyle dölleme dışı bırakılması şeklinde yorumda bulunmaktadır.⁴⁵⁶

Süleyman Ateş'e göre de ayette Allah'ın gizli olan şeyleri bildiği, Allah'ın ilminden hiçbir şeyin gizli kalmadığı vurgulanmaktadır. Müfessire ayetten çocuğun cinsiyetinin başkası tarafından bilenemeyeceği şeklinde bir anlam çıkmayacağını ileri sürmektedir.

---

⁴⁵³ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil*, 2/368; Mâtürîdî, *Te'vilâtü ehli's-sünne*, 11/ 313-314; Zemahşerî, *Keşşâf*, 535; Râzî, *Mefâtîhü'l-gayb*, 15-16-17; Kurtûbî, *Ahkâmî'l-Kur'an*, 12/17; Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, 2/144; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-Azîm*, 4/ 435; Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 2/512; Ebussuûd Efendi, *İrşâdû'l-akli's-selîm*, 7/3217-3218; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 722.

⁴⁵⁴ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 13/ 444- 452; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 3/96-97; Zemahşerî, *Keşşâf*, 535; İbnü'l-Cevzî, *Zâdû'l-mesîr*, 727; Kurtûbî, *Ahkâmî'l-Kur'an*, 12/17; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-Azîm*, 4/436.

⁴⁵⁵ Zuhayli, *Tefsir'ül- veciz*, 2/376; Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 4/ 457; Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 10/ 37-38; Hayreddin vd. *Kur'an Yolu*, 3/277. <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=13&ayet=8> (Abdülbaki Gölpınarlı Meâli, Abdullah-Ahmet Akgül Meâli, Abdullah Parlıyan Meâli, Ahmet Tekin Meâli, Ahmet Varol Meâli, Ali Fikri Yavuz Meâli, Bahaeddin Sağlam Meâli, İlyas Yorulmaz Meâli, İsmail Hakkı İzmirli Meâli, Mahmut Kısa Meâli, Mahmut Özdemir Meâli, Mehmet Çakır Meâli, Mehmet Çoban Meâli, Mehmet Okuyan Meâli, Mehmet Türk Meâli, Muhammed Esed Meâli, Mustafa Çavdar Meâli, Mustafa İslamoğlu Meâli, Ömer Nasuhi Bilmen Meâli, Suat Yıldırım Meâli, Süleyman Ateş Meâli, Süleyman Tevfik Meâli, Süleymaniye Vakfı Meâli, Şaban Piriş Meâli) “Erişim Tarihi 01/02/2023”.

⁴⁵⁶ Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, 6/ 3040. <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=13&ayet=8> (Cemal Külünkoğlu Meâli) “Erişim Tarihi 02/02/2023”.

Dolayısıyla gelişen elektronik cihazlar ve birtakım tahlillerle rahmin içindekinin sağlığı, cinsiyeti, uzuvlarının durumu tahmin edilebilir veya bilinebilir. Bu bağlamda Ateş benzer ifadenin geçtiği

إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَّاذَا تَكْسِبُ غَدًا وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ
أَرْضٍ تَمُوتُ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ “Şüphesiz ki kıyametin kopma saatinin bilgisi sadece Allah’a
aittir. Yağmuru yağdıran O’dur, rahimlerde olanı O bilir. Kimseler yarın ne
kazanacağını bilemediği gibi nerede öleceğini de bilemez. Muhakkak ki Allah, her şeyi
en iyi bilen, her şeyden haberi olandır.” ayetindeki⁴⁵⁷ asıl bilinmeyenin beş
(mugayyebât-ı hamse) adet değil üç adet olduğunu iddia etmektedir.⁴⁵⁸

Bu bilgiler değerlendirildiğinde günümüze gelinceye dek müfessirlerin çoğunun ayeti her dönemin muhataplarının bildiği, gördüğü ve tecrübe ettiği olgular üzerinden yorumladığı görülmektedir. Çağdaş dönem tefsirlerinde ise modern bilimin verilerinden yararlanılarak yapılan izahlar olsa da genel itibarıyla klasik dönem müfessirlerin çizgisinin takip edildiği müşahade edilmektedir. Fakat Caner Taslaman ayet ile ilgili rivayetleri ve müfessirlerin yorumlarını dikkate almadan ve diğer çalışmalarda da karşılaşmadığımız türden bilimsel bir izah ile ayeti açıklamaktadır. Bu açıklamayı yaparken de kesin bir dil kullanmaktadır.

Dolayısıyla Kur’an’ın bu ifadeleri modern embriyolojiye ait kavramlarla açıklanmaya çalışılırken bir anlam karmaşasının veya tutarsızlığın yaşandığından söz etmek mümkündür. Bu hususa bir başka örnek olarak bilimselci yaklaşımı benimseyen kimi meâllerde *zigot* kelimesinin bazen *alak* bazen de *nutfe* kelimesinin karşılığı olarak zikredilmesi verilebilir. Aynı durum *embriyo* kelimesi içinde geçerlidir. Hâlbuki *alak* ve *nutfe* kelimeleri yaratılış aşamalarının farklı merhaleleridir. Keza *zigot* ve *embriyo* kelimeleri de bu terminolojide farklı manalara gelmektedir.⁴⁵⁹

2.3.4. Matematiksel Ölçü İle İlgili Açıklamaları

Caner Taslaman’a göre Kur’an ve matematik arasında bir ilişki söz konusudur. Taslaman birtakım matematiksel verilere dayanan bu ilişkinin Kur’an’ın

⁴⁵⁷ Lokmân 31/34.

⁴⁵⁸ Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, 7/86.

⁴⁵⁹ Suna Allahverdi, “Kur’an-ı Kerim’de Bahsi Geçen Nutfe Kelimesinin Türkçe Meal ve Tefsirlerinin Embriyoloji ile Çelişkisi Üzerine İnceleme”, *II. Uluslararası Bilimler Işığında Yaratılış Kongresi Tebliğleri*, ed. Nihat Yatkın vd. (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınevi, 2018), 447-456.

değiştirilmeden muhafaza edildiğinin delillerinden biri olduğunu iddia etmektedir. Taslamam Kur'an'daki matematiksel ölçüyü gösteren birtakım verilerin Kur'an'ın ilahi kelim oluşunu ispatlamaya çalışırken de önem arz ettiğini savunmaktadır.

2.3.4.1. Aya Yolculuk

20. yüzyılda modernizmin etkisine girilmesiyle birlikte bilimin her şeyi açıklayabileceği düşüncesi Kur'an'daki mucizeler meselesinde aklîleştirme çabalarını doğurmuş ve mucizelerin tevil edilmesini beraberinde getirmiştir.⁴⁶⁰

Bu anlamda bilimselci yorumlara konu edilen örneklerden biri de Hz. Peygamber'in (s.a.s.) büyük mucizelerinden olan "inşikâku'l-kamer/ ayın yarılması" hadisesinden

bahseden *وَإِنْشَقَّ الْقَمَرُ* / "Kıyamet saati yaklaştı ve ay (ikiye) yarıldı."

ayettir.⁴⁶¹ Bilimselci yaklaşıma göre ayette "ayın yarılması" gibi bir mucize meydana gelmemiştir. Ancak bu tabirin evrendeki sistemin sonlanması esnasında ayda gerçekleşecek durumla ilgili olduğu ileri sürülmektedir. Bu görüş savunulurken Kur'an'da benzer konuların geçtiği ayetlerde olduğu gibi bu ayette de geçmiş zaman kipinin gelecek manasında kullanılmasından destek alınmaktadır. Ayrıca *وَإِنْشَقَّ الْقَمَرُ* tabirinin deyimisel karşılığı olan "bir hakikatin ortaya çıkması" anlamından hareketle burada mecazi bir kullanım olduğu dolayısıyla ayda hakiki manada bir yarılmanın olmadığı şeklinde bir görüş benimsenmektedir. Bu görüş birtakım bilimsel bilgilerle de

---

⁴⁶⁰ İslâm modernizminin önde gelen isimlerinden biri olan Muhammed Abdüh aklın faaliyet alanını oldukça geniş tutmuş ve bu yaklaşım çoğu müfessirlerce mucize olarak kabul edilen konuları yorumlayışına yansımıştır. bk. Muhammed Abdüh, *Tefsîrû'l-Menâr*, Reşid Rızâ (Kahire: Dâru'l-Menâr, 1947), 1/350-351. Merâğî'nin Bakara suresinin 50. ayetinde bahsedilen Hz. Musa (a.s) ve İsrailoğullarının Kızıldeniz'i geçip kurtulmalarında denizin yarılması olayını akılcı bir yorumla med-cezir olarak tasvir etmesi bu yaklaşımın bir başka örneklerindendir. bk. Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, 1/111-112. Muhammed Esed de *Kur'an Mesajı'nda* Fîl suresi'nde geçen uçan varlıkları salgın hastalığa sebebiyet veren mikrop taşıyıcılar olabileceği şeklinde yorumlamaktadır. bk. Esed, *Kur'an Mesajı*, 1475. Bedüzzaman Said Nursî'nin mucizelere yaklaşımı ise farklı bir boyuttadır. Nursî *Sözler* adlı eserinde Kur'an'da bahsedilen mucizelerde insanoğlunun ileride yapacağı pek çok keşfe işaret edildiğine inanmaktadır. Nursî bu yaklaşımını Hz. Musa'nın (a.s.) taştan su fişkirtan mucizevi esasının suyun çıkmasını sağlayan sondaj aletlerine, Hz. İbrahim'in (a.s.) atıldığı ateşin kendisini yakmamasının ileride yakıcı olmayan (zemherir) ateşlerin bulunmasına, Belkıs'ın tahtının göz açıp kapayıncaya kadar getirilmesini uzaklardan ses ve görüntünün alınmasına işaret etmesi gibi birçok örnekle izah etmektedir. bk. Bedüzzaman Said Nursî, *Sözler*, haz. Adnan Kayıhan, İlhan Atılğan (İstanbul: Ufuk Yayınları, 2013), 226-240. Hatta bilimsel olarak daha da ilerlenildiği zaman Hz. Yakub'un (a.s.) Hz. Yusuf'un (a.s.) kokusunu uzaktan almasından hareketle ses ve görüntü gibi kokusunda uzaklara iletilmesinin gerçekleşebileceği ileri sürülmektedir. bk. Ahmet Deedat, *Kur'an En Büyük Mucize*, çev. Edip Yüksel (İstanbul: İnkılâb Yayın, 1983) 148.

⁴⁶¹ el-Kamer 54/1.

ispatlanmaya çalışılmaktadır. Örneğin bu hususta Mehmet Okuyan'ın "Ayın yarılması olayı gerçekleşmiş olsaydı ayın mevcut konumundaki değişiklikten dolayı meydana gelecek gelgitlerle yeryüzünün sular altında kalması gerekirdi. Dolayısıyla bu hadisenin vuku bulduğuna dair ön kabul zaten bilimsel olarak da mümkün değildir." şeklinde bir izaha başvurmaktadır.⁴⁶² Kimi meâllerde de benzer açıklamalara rastlanmaktadır.⁴⁶³

Caner Taslaman da ayet ile ilgili bu değerlendirmelere katılmakla birlikte "ayın yarılması" mucizesinin ilk dönem kaynaklarında geçmediğini iddia etmektedir. Oysa ilk dönemlerden itibaren Mukâtil b. Süleymân, Taberî, Zemahşerî, Râzî, Beyzavî, Kurtubî, İbn Kesîr, Ebussuûd, Şevkânî, Âlûsî, Elmalılı, Seyyid Kutub, Mevdûdî ve Zuhaylî gibi müfessirlerin birçoğu bu ifadeyi zahiri anlamda yorumlamış ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Mekke zamanında gökte ayın ikiye yarılması hadisesinin vuku bulmuş olduğu görüşünü benimsemişlerdir. Müfessirler bu olayın Hz. Peygamber'in (s.a.s.) gerçekleşmiş açık bir mucizesi olduğuna ilişkin görüşlerini delillendirirken Enes b. Mâlik, İbn Abbâs⁴⁶⁴, İbn Ömer, İbn Mes'ud, Mücâhid, Katâde, Dahhâk ve Cübeyr b. Mut'im'den (ö. 678-79) gelen rivayetleri sıralamaktadırlar.⁴⁶⁵ Sahabelere isnad edilen rivayetler birbirini destekleyici ve tamamlayıcı niteliktedir. Olayın nasıl gerçekleştiği ile ilgili Enes b. Mâlik, İbn Abbâs ve İbn Mes'ud'tan "Rasûlullâh zamanında ay ikiye ayrıldı." açıklaması yapılmaktadır. Enes b. Mâlik ve İbn Mes'ud'tan gelen bazı rivayetlerde de ayın iki parçaya ayrıldığını ifade eden مَرَّتَيْن tabirinin geçtiği nakledilmektedir. Ashab-ı kiramdan gelen bir diğer rivayetteyse yaşanan bu hadise üzerine Hz. Peygamber'in (s.a.s.) "Şahit olun" dediğine dair izahlar eklenmiştir. Ayrıca müşriklerin mucize talebi üzerine ayın yarıldığından bahseden rivayetler Enes b. Mâlik tarikiyle gelen rivayetlerdir. Bununla birlikte müfessirlere göre ilgili ayeti takip eden

وَإِنْ يَرَوْا آيَةً يُعْرِضُوا وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُّسْتَمِرٌّ "Onlar bir delile, mucizeye şahit olsalar hemen

---

⁴⁶² Özgen, "Öteki Gündem", 01:17:00-01:24:25.

⁴⁶³ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=54&ayet=1> (Abdullah-Ahmet Akgül Meâli, Bayraktar Bayraklı Meâli, Cemal Külünkoğlu Meâli, Edip Yüksel Meâli, Erhan Aktaş Meâli, Mehmet Okuyan Meâli, Mustafa İslamoğlu Meâli) "Erişim Tarihi 08/03/2023".

⁴⁶⁴ Abdullah İbn Abbas'tan gelen bir rivayette şu beş olayın gerçekleştiği aktarılmaktadır: Duman, lizan (azap), batşa (yakalayış azabı), kamer (ayın yarılması), Rum (un yenilip sonra galip gelmesi). İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 6/298.

⁴⁶⁵ Buhârî, Müslim ve Tirmizî başta olmak üzere pek çok sahih kaynakta, "ayın yarıldığı" ile ilgili sahih rivayetler mevcuttur. bk. İbrahim Canan, *Hadis Külliyyatı Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1992), 15/467-478.

sırtlarını dönerler ve bu ancak öteden beri süre gelen bir büyüdür, derler.” ayet⁴⁶⁶ bu olayın gerçekleştiğinin bir delilidir. Aynı zamanda ayın kıyamet günü yarılacağını söyleyenler için bir cevap niteliğindedir. Bu bağlamda hem müşriklere ait bu sözün anlamlı olması hem de ayetin siyak ve sibakı ile değerlendirilmesi bu olayın vuku bulmuş olmasını gerektirmektedir.⁴⁶⁷ Nitekim Zemahşerî de ayın fiilen yarılp ikiye ayrıldığı ve bunun da kıyametin yaklaştığının delili olduğu yönündeki görüşü benimsemiş ve bu değerlendirmesini ayette geçen *وَأَنشَقَّ الْقَمَرُ* ifadesinin Huzeyfe b.

Yemân (ö. 656) tarafından *وَقَدْ اِنْشَقَّ الْقَمَرُ* şeklinde okunmasının güçlendirdiği kanaatini serdetmiştir.⁴⁶⁸ Buna ilaveten ayın yarılmasının kıyametten önce vuku bulduğuna dair bu ayette takdim ve tehir den söz eden İbn Keysân’dan (ö.932) da ayetin manasının “Ay yarıldı ve kıyamet yaklaştı.” şeklinde olduğu nakledilmektedir.⁴⁶⁹ Ayetin inme sebebi hakkında Hz. Peygamber (s.a.s.) Mekke’den çıkmadan ayın ikiye yarıldığı ve insanların ise buna büyü veya sihir demeleri üzerine bu ayetlerin nâzil olduğuna dair bilgiler de yer almaktadır.⁴⁷⁰ Râzî’nin ayet ile ilgili şu yorumu ise durumu izah edici bir özet mahiyetindedir. Ona göre Hz. Peygamber’in (s.a.s.) peygamber olarak gönderilmesi kıyametin vuku bulacağına dair bir alamet olduğu gibi ayın yarılması mucizesi de kıyameti inkâr edenlerin gözleri önünde gerçekleşmiş bir kıyamet sahnesidir.⁴⁷¹ Ebussuûd ise tefsirinde Osman b. Atâ’dan bu ayette ayın kıyamet günü yarılacağından bahsedildiğine dair görüşün isabetli olmadığı kanaatini benimsemiş ve bunun ilgili ayetin devamındaki “*Onlar bir delile, bir mucizeye şahit olsalar da hemen sırtlarını çevirirler ve bu öteden beri süregelen bir sihirdir derler*” ifadesiyle çeliştiğini dile

---

⁴⁶⁶ el-Kamer 54/2.

⁴⁶⁷ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil*, 4/177; Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 22/103-112; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1064; Râzî, *Mefâtihü’l-gayb*, 29/29-30-31; Beyzâvî, *Envârü’t-tenzîl*, 5/ 164; Kurtûbî, *Ahkâmî’l-Kur’ân*, 20/ 71-72; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ânî’l-azîm*, 7/472-475; Süyûtî, *ed-Dürü’l-mensûr*; 7/669-673; Ebussuûd Efendi, *İrşâdü’l-akli’s-selîm*, 5442; Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, 1426; Âlûsî, *Rûhu’l-meânî*, Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 7/4621-4626; Kutub, *Fî zılâl-il-Kur’an*, 14/165-169; İbn Âşûr, *Tefsirü’t-tahrir ve’t-tenvir*, 27/ 167; Mevdûdî, *Tefhimu’l Kur’ân*, 6/45-48; Zuhayli, *Tefsir’ül- veciz*, 4/219; Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur’an Tefsiri*, 11/5899-5900. Yıldırım’a göre bu rivayetler haberi vahid kanalıyla gelmiş olsa da bir araya geldiklerinde şöhet derecesine ulaşacak bir kuvvet arz etmekte olup bu olayın kıyamet zamanında meydana geleceğini, göklerin yarıldığı bir sırada ayın da ikiye bölüneceğini söyleyenler bunu delillendirememişlerdir.

⁴⁶⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1064; Beyzâvî, *Envârü’t-tenzîl*, 5/164; Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, 1426.

⁴⁶⁹ Kurtûbî, *Ahkâmî’l-Kur’ân*, 20/ 71-72; Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, 1426.

⁴⁷⁰ Vâhidî, *Esbâbü’n-nüzûl*, 400; Süyûtî, *Lübâbün’-Nükûl Fî Esbabî’n-Nüzûl*, 249.

⁴⁷¹ Râzî, *Mefâtihü’l-gayb*, 29/30.

getirmiştir. Müfessir böyle bir ifadenin ancak bir mucizenin inkâr edilmesi karşısında kullanılacağını düşünmektedir.⁴⁷²

Elmalılı ise ayın kıyamet günü yarılacağından bahseden rivayetlerde⁴⁷³ ayın yarılma hadisesinin kıyamet günü tekrarlanacağını kastedildiği şeklinde izahlar yapmıştır.⁴⁷⁴ Neticede söz konusu mucize hakkında ortak menfi bir iddiada bulunulması bu husustaki bütün rivayetlerin yanlış olduğunu söylemekle ve bu olayın mucize olduğunu yalanlamakla eş değerdir. Fakat Hz. Peygamber'in (s.a.s.) "inşikâku'l-kamer" mucizesi büyük çoğunlukla bir topluluk önünde cereyan etmiş ve asırlardır yalanlanmadan sahih rivayetler hâlinde günümüze kadar ulaşmıştır. Meâlinde bilimsel izahlara çoğu zaman yer veren Ümit Şimşek ve Celal Yeniçeri de bu olayın sağlam senetlerle şüpheye yer bırakmayacak bir şekilde rivayet edildiğini ve bir sonraki ayette bahsedilen müşriklerin tepkisinden anlaşıldığı üzere "ayın yarılma" hadisesinin Hz. Peygamber (s.a.s.) zamanında gerçekleştiğini savunmaktadır.⁴⁷⁵

Diğer taraftan ayın yarılma hadisesinin meydana geliş zamanı hakkında alimler arasında muhalif görüşlere sahip olanlar da vardır. Buradaki görüş farklılığında belirleyici unsur bu olayın mucize meselesi olarak kabul edilip edilmemesidir. Genel kanaate göre bu mucize Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Mekke döneminde gerçekleşmiş ve literatüre⁴⁷⁶ geçmiş bir hadisedir. Örneğin Ömer Nasuhi Bilmen kelama dair kaleme almış olduğu *Muvazzah İlm-i Kelam* kitabında bazı müfessirlerin Hindistan'da bulunan bir heykelin üzerinde "Ayın yarılması senesinde yapılmıştır." anlamına gelen bir ibarenin yazılı olduğunu ve bu olayın pek çok yerden görüldüğünü dile getirmektedir.⁴⁷⁷

---

⁴⁷² Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 5442.

⁴⁷³ Hasan-ı Basrî'den böyle bir rivayet nakledilmektedir. bk. Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 5/409.

⁴⁷⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7/4627-4628.

⁴⁷⁵ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=54&ayet=1> (Ümit Şimşek Meâli) "Erişim Tarihi 08/03/2023"; Yeniçeri, *Uzay Ayetleri Tefsiri*, 238.

⁴⁷⁶ Ayın yarılması olayı kimi kelimciler tarafından da Hz. Peygamber'in (s.a.s.) mucizesi olarak kabul edilmiş ve Gazzâlî, Bağdâdî, Mustafa Sabri, Ömer Nasuhi Bilmen gibi pek çok âlimin eserlerinde de yer almıştır. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî, *el- İktisâd fî'l-i tikad* (b.y.: Darü'l-Minhac, ts.), 269; Abdülkahir el-Bağdâdî, *Usûlü'd-dîn*, thk. Ahmed Şemseddîn (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2002), 207; Mustafa Sabri, *Mevkûfû'l-akl ve'l-ilm ve'l-âlem* (Beyrut: Darü'l-hayât-Türasî'l-Arabî, 1981), 4/170; Ömer Nasuhi Bilmen, *Muvazzah İlm-i Kelam*, sad. Salih Sabri Yavuz, Faruk Sancar (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2015), 221-222.

⁴⁷⁷ Bilmen, *Muvazzah İlm-i Kelam*, 222; Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 6/48.

Muhammed Esed, Süleyman Ateş, Bayraktar Bayraklı gibi bazı yazarlara göre ise bu ayette henüz vuku bulmamış ve ayette ileride gerçekleşecek bir olay söz konusu edilmektedir.⁴⁷⁸ Kimi meâllerde de benzer çeviriler söz konusudur.⁴⁷⁹ Bu görüşü savunanlar Hz. Peygamber'e (s.a.s.) Kur'an dışında bir mucize verilmediği⁴⁸⁰, ayetin kıyametten bahseden benzer ayetlerle paralellik göstermesi sebebiyle ayette geçen fiilin gelecek zaman kipiyle anlaşılmasının daha uygun olduğu,⁴⁸¹ tarihte mucizeyi gördüğü hâlde inkâr eden kavimler gibi Mekkeli müşriklerin de bu olayı inkârından dolayı helak olmasının⁴⁸² veya ayın yarılmaması gerçekleştiğinde herkes tarafından görülmesinin gerektiği şeklinde birtakım argümanları sıralamaktadırlar.⁴⁸³ Öte taraftan bu olayın mucize değil o zamanlarda gerçekleşmiş bir ay tutulmasının ay yarılmaması olarak aktarıldığı şeklinde bir görüş de bulunmaktadır.⁴⁸⁴ Klasik sözlüklere bakıldığında ise شَقَّ kelimesine “bir şeyde meydana gelen yarık” manası verilmektedir. Bu hususa zikredilen

---

⁴⁷⁸ Esed, *Kur'an Mesajı*, 1087; Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 9/150-156; Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 18/410. Tantâvî Cevherî her iki manaya gelebileceğini ifade etmektedir. Cevherî rivayetleri aktararak ayete hem zahiri anlamını vermiş hem de bu olayın gelecekte de gerçekleşeceğini söylemiştir. bk. Cevherî, *el-Cevâhir*, 24/240.

⁴⁷⁹ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=54&ayet=1> (İlyas Yorulmaz Meâli, Mehmet Çakır Meâli, Mehmet Çoban Meâli, Mehmet Okuyan Meâli) “Erişim Tarihi 08/03/2023”.

⁴⁸⁰ Râzî Kur'an'ın böyle mucize oluşunu âlimlerin mütevatir derecesine varacak şekilde nakletmediklerini kaydetmektedir. Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, 29/29. Diğer taraftan bu yaklaşımın Hz. Peygamber'in (s.a.s.) İsrâ ve Mi'rac olayı dahil diğer tüm mucizeleri de bu çerçevede değerlendirdiği anlaşılmaktadır.

⁴⁸¹ Çelik, “Kur'an'da “Ay'ın Yarılmaması” Mucizesi, 81-82.

Bu hususta özellikle İnşikâk, İnfitâr ve Tekvir surelerinde kıyamet sahnelerinden bahsedilirken kullanılan mazi sigaları örnek gösterilmektedir. Fakat Kamer suresinde olmayıp bu surelerde mazi sigalarının başındaki zaman bildiren şart edatı إِذَا bulunmaktadır. Böylece bu olayların gelecekte ve vakti belli zamanda gerçekleşeceğine işaret eden üslup farklılıkları olduğunu tespit etme imkânı bulunmaktadır. bk. Bilal Atik, *Kur'an'a Göre Nübüvvet Bağlamında Değişmeyen Sünnetullah Olarak Mucize Olgusu* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 196 (153. Dipnot).

⁴⁸² Enfâl suresinin 32-33. ayetleri bu görüşe cevap niteliğindedir. وَإِذْ قَالُوا اللَّهُمَّ إِنَّا كَانُوا هَذَا هُوَ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا جَارَءَ مِنَ السَّمَاءِ أَوْ ائْتِنَا بِعَذَابٍ إِلَيْنَا / “Hani (o kâfirler) bir zaman da: Ey Allah'ım! Eğer bu Kitap senin katından gelmiş bir gerçekse üzerimize gökten taş yağdır, yahut bize elem verici bir azap getir! demişlerdi.” وَهَمْ يَسْتَعْجِلُونَ “Halbuki sen onların içinde iken Allah, onlara azap edecek değildir. Ve onlar mağfiret dilerlerken de Allah onlara azap edici değildir.”

⁴⁸³ Ahmet Erkol, “Hz. Peygamber'in Mu'cizesi Meselesi ve Nübüvvetin İsbatında İnşikak-ı Kamer (Ayın Yarılmaması) Hadisesi ile İlgili Bir Değerlendirme”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1999), 261-293; İhsan Arslan, “Hissî Mucize Olarak Hz. Peygamber'e İsnad Edilen İnşikâku'l-Kamer Hadisesine Farklı Bir Yaklaşım”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (2017), 44; 178.

⁴⁸⁴ Mehmet Azimli, “Şakku'l-Kamer Olayı Çerçevesinde Bazı Tahliller”, *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 2/3 (Ocak-Haziran 2009), 109.

ayet örnek verilmekte ve ayet hakkında tefsirlerdeki yorumlara benzer izahlar yapılmaktadır.⁴⁸⁵

Öte taraftan Caner Taslaman çalışmalarında mucizelere konu olan olayların aslında doğa yasalarına aykırı olmadan veya nedenselliği bozmadan mümkün olabileceğini iddia etmektedir. Örneğin Taslaman’a göre Hz. Musa’nın (s.a.) denizi ikiye yarması mucizesi kuantum belirsizliklerinin belirli hâle gelmesi neticesinde su moleküllerinin sağa ve sola doğru yönelmesiyle gerçekleştiği açıklanabilir.⁴⁸⁶ Oysa bir Kur’an terimi olan “mucize”nin bu şekilde bir anlam kazanması sahip olduğu özgün anlamından sıyrılıp bilimsel terimlerle basite indirildiği manasına gelmektedir.⁴⁸⁷ Yahut yaşadığı dönemin bilgi birikiminden dolayı tabiat açısından sebepleri izah edilemeyen mucizeler bilimsel gelişmişliğin verileri ile açıklanarak doğaüstü olma özelliğini kaybetmektedir. Bu bağlamda doğa yasalarını ihlal eden ve imkânsız gibi görünen mucizeler bilimsel bir nedene çekilmeye çalışılarak olağan olaylar kapsamında makul bir çizgiye çekilmiş olmaktadır. Esasen Mehmet Türk, meâlindeki açıklamalar ile bilimselci tavrın mucizeler meselesinde sorunlu bir düzlemde yürümeye çalıştığını özetlemektedir:

“Bazılarının bu olayın, “kıyamet yaklaşacak ve ay yarılacak” diyerek kıyamette olacağını söylemeleri ise, bu ayeti takip eden ayete de ters düşmektedir ve bu görüşler, imandan ziyade inkâra hevesli olanları, memnun edecek teviller ve bu tevillere itibardan başka bir şey değildir. Bazıların da bu olayın ayın zamanında dünyadan ayrılması veya olağan dışı bir ay tutulması olabileceğini söylemeleri mucizeleri inkâr veya etkisizleştirme çabalarının bir eserinden başka bir şey değildir.”⁴⁸⁸

Aslında mucizelerin mahiyeti hakkında bilimin cevaplayamayacağı sorular bilimin bir sınırı olduğunu fark etme noktasında yardımcı olmaktadır. Nihayetinde mucizeler bilimsel olarak açıklanabilseydi mucize olmaktan çıkar ve bilimsel bir done kapsamına dahil edilirdi.

---

⁴⁸⁵ İsfahânî, *el-Müfredât*, 348; Ebü’l-Abbâs Şihâbüddin Ahmed b. Yûsuf b. İbrâhîm el-Halebî, *Umdetü’l-Huffâz Fî Tefsir Eşrafî’l-Elfâz* (Beyrut: Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1996), 3/280-281.

⁴⁸⁶ Taslaman, “Din Felsefesi Açısından Entropi Yasası”, 108-111; Taslaman, *Kuantum Teorisi, Felsefe ve Tanrı*, 121-161; Caner Taslaman, Tanrı-Evren İlişkisi ve Mucize Sorunu Açısından Determinizm, İndeterminizm ve Kuantum Teorisi, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (Şubat 2006) 183-186.

⁴⁸⁷ Şahin Efil, “Mucizenin ‘Bilimsel Yorum’unda Meşruiyet Krizi”, *Marife* 6/2 (2006), 194.

⁴⁸⁸ <https://www.kuranmealı.com/AyetKarsilastirma.php?sure=54&ayet=1> (Mehmet Türk Meâli) “Erişim Tarihi 08/03/2023”.

Taslaman'ın ayet ile ilgili bir iddiası daha vardır. Taslaman ayette 1969 yılında aya yapılan yolculuğa hatta bu yolculukta ayın zemininden dünyaya birtakım parçaların getirilmesine dair işaretlerin olduğunu savunmaktadır. Taslaman'ın bu yorumunu ayette geçen شَقَّ kelimesine verdiği mana ile filolojik açıdan temellendirmeye çalışması ise ilginç bir değerlendirmedir. Ona göre bu kelime ile ayın ikiye yarılmaması değil aydan toprak alınarak dünyaya parçalar getirilmesi kastedilmektedir. Taslaman bu yorumuna gerekçe olarak kelimenin اِنَّا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا / “Yağmurlar yağdırdık. Sonra toprağı göz göz yarıdık.” ayetini⁴⁸⁹ göstermektedir. Ona göre nasıl ki bu ayette söz konusu kelime ile çeşitli ekinlerin bitmesi için bir zeminin yarılmasından bahsediliyorsa ayın yüzeyinden parça alma işi de bir nevi buna benzemektedir.⁴⁹⁰ Benzer biçimde bazı meâller ve çalışmalarda da وَانْشَقَّ الْقَمَرُ / “Ay yarıldı.” ifadesi ile ilgili aya yapılan yolculuğun kastedildiğine dair benzer açıklamaların yapıldığı görülmektedir.⁴⁹¹

Yukarıda yer verdiğimiz bilgiler değerlendirildiğinde شَقَّ kelimesine aydan bir parça almak manasının verilmesinin zorlama bir yorum olduğu söylenebilir. Böylece ayetin “Kıyamet yaklaştı ve ay yarıldı /aydan parça alındı.” şeklinde çevrilmesi hem ayetin iç bütünlüğü hem sebep-i nüzulü hem de devamındaki ayette bahsedilen durumdan ötürü konusal bağlamı açısından isabetli görünmemektedir. Hatta bu ayetten itibaren Kur'an'ın sonuna kadar 1389 ayet kaldığını ve bunun da hicri takvime göre aya çıkış tarihi olan 1969 yılına denk geldiği yönünde ayet hakkında daha da zorlama bir çıkarım yapılmaktadır. Bu anlamda ayetin Kur'an'ın matematiksel bir uyuma sahip olduğunu gösteren bir örnek olduğu da iddia edilmektedir.⁴⁹²

Tespit edilebildiği kadar erken dönemden itibaren tefsir kitaplarında söz konusu ifadede aya gidileceğine ve bu yolculukta ayın yüzeyinden bir kısım parçaların getirileceğine işaret edildiğine dair tek bir bilimsel yoruma rastlanmamaktadır. Ancak son yüzyıllardan günümüze gelen zamanda bazı kimselerce bilimsel yorumlara dahil edilen

---

⁴⁸⁹ Abese 80/25-26.

⁴⁹⁰ Özgen, “Öteki Gündem”, 01:22:20-01:24:25.

⁴⁹¹ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=54&ayet=1> (Abdullah-Ahmet Akgül Meâli, Edip Yüksel Meâli) “Erişim Tarihi 08/03/2023”. Başaran, *Kur'an-ı Kerim Mucizeleri*, 190-191.

⁴⁹² Kuran Araştırmaları Grubu, *Kur'an Hiç Tükenmeyen Mucize*, 87-88-89; Ömer Çelakıl, *Kur'an-ı Kerim'de Evrenin Yapıtaşları* (Samandıra: Merkez Gazete Dergi Basım Yayıncılık, 2003), 10-11; Başaran, *Kur'an-ı Kerim Mucizeleri*, 192.

bu ayetin farklı bir bağlama yerleştirildiği açıkça görülmektedir. Hâlbuki bilim dünyasında yarım asırdır tartışma konusu olan aya yolculuk yapıp yapılmadığına dair birtakım sorular gündemdeyken ve bunun bir komplo olduğuna dair belgeseller yayınlanmışken⁴⁹³ bu ayetin açıklamasını ve yorumunu bu bilgiye dayandırmanın temelinde yatan etkenlerden birisi bilimi ve bilimsel gelişmeleri nihaî gerçekler gibi görme ve sunma eğilimi olsa gerektir. Modern dönemde ayetleri yorumlama sürecinde pozitivist etkinin bilimsel çıkarımların gereğinden fazla kullanılmasına yol açtığı bir gerçektir. Ancak burada asıl problem bu çıkarımların Allah'ın muradı şeklinde takdim edilmesidir.⁴⁹⁴ Üstelik İslâm- bilim ve Kur'an- bilim gibi başlıklı çalışmalarda “Kur'an bilim kitabı değildir.” söylemi sık sık tekrarlanmasına rağmen hemen her bilimsel gelişmenin Kur'an'da olduğunu dile getirmek bir tenakuzu da ortaya çıkarmaktadır. Netice itibarıyla Kur'an'a akıl temelli bir yaklaşım sergilemekte olan bilimselci yaklaşım bu misyonundan dolayı klasik İslam düşüncesindeki Mu'tezili akılcılığı çağrıştırmaktadır.⁴⁹⁵

2.3.4.2. Kur'an'ın Korunmuşluğunun Matematiksel İspatı

Son yarım asırda Kur'an'ın matematiksel mucizelere sahip olduğu şeklindeki iddialar oldukça gündemdedir. Bunun temelinde Kur'an'ın matematiksel bir sistem ile nüzul döneminden günümüze kadar korunmuş olduğunu ispatlama çabası yatmaktadır. Kur'an'ın sayısal i'cazı ile ilgili çeşitli iddialar öne çıkmaktadır. Bunlardan biri Kur'an'ı, 19 sayısı ve katları üzerine kurulu matematiksel bir kodlama sisteminin koruduğu yönündedir. İslâm coğrafyasında pek çok tartışma sebep olan bu yeni iddianın öncüsü aslen Mısırlı olan Amerikalı biyokimyacı Reşad Halife'dir (ö. 1990). Halife, Kur'an'ı bilgisayara yüklediğinde onun 19 sayısı temeline dayanan bir sisteme sahip olduğunu fark ettiğini ileri sürmüştür. Ona göre bu sistem surelerin sıralanışı ve numaralandırılması, ayetlerin sıralanışı, ayetlerdeki kelimelerin hatta harflerin dizilişine kadar Kur'an'ın korunmuş olduğuna dair rasyonel ve nesnel pek çok delili

---

⁴⁹³ <https://www.youtube.com/watch?v=UqdUul6IFNc> “Erişim Tarihi 30/01/2023”;
<https://www.youtube.com/watch?v=XqI9LsmtzGw> “Erişim Tarihi 30/01/2023”;
<https://www.youtube.com/watch?v=Ye2FYmTGW9E> “Erişim Tarihi 30/01/2023”.

⁴⁹⁴ Şen, *Bilimsel Tefsiri Yeniden Düşünmek*, 203.

⁴⁹⁵ Fethi Ahmet Polat, *Çağdaş İslam Düşüncesinde Kur'an'a Yaklaşımlar* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2000), 188.

barındırmaktadır. Reşad Halife, kendi ifadesiyle basit ve karmaşık olmak üzere elli iki tane hesaplama ile Kur'an'a dair sayısal bir mucize bulunduğunu iddia etmiştir.⁴⁹⁶ Halife, bu sisteme uymamasından dolayı Kur'an'a sonradan dahil edildiğini ileri sürdüğü Tevbe suresinin son iki ayetine meâl çalışmasının İngilizce versiyonunda yer vermemiştir. Bu durum savunduğu görüşün revaç bulamamasının ve pek çok tepki almasının önemli sebeplerinden biridir.⁴⁹⁷

Bu nazariyeyi eleştirenler ve reddedenler olduğu gibi mucize addedip benimseyenler de olmuştur. Bu görüşün hararetli savunucularından birisi Edip Yüksel'dir. Yüksel, bu kodlama sistemine Kur'an'da da işaret edildiğini iddia etmektedir. Buradan hareketle *يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ* / "Ey örtüsüne bürünen!" ayetini⁴⁹⁸ "Ey gizlenen!" şeklinde⁴⁹⁹ çevirmekte⁵⁰⁰ ve aynı surede geçen *عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ* / "Üzerinde ondokuz vardır." ayetinin⁵⁰¹ bu

⁴⁹⁶ Rashad Khalifa, *Quran: Visual Presentation of The Miracle* (United States of America: Islamic Productions, 1982), 9- 242; Rashad Khalifa, *Kuran Hadis İslam*, der. Edip Yüksel (İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2013), 89-93.

⁴⁹⁷ Rashad Khalifa, *Quran The Final Testament* (The United States of America: y.y., 2007), 121.

⁴⁹⁸ el-Müddessir 74/1.

⁴⁹⁹ *دَثَّرَ* fiilinden isim fiil olarak türeyen *الْمُدَّثِّرُ* kelimesinin aslı *الْمُدَّثِّرُ* şeklindedir. Kelimeye "örtüsüne bürünen, örtünen" manası verilmektedir. *الْمُدَّثِّرُ* kelimesi de "kendisiyle örtülen şey" demektir. bk. İsfahânî, *el-Müfredât*, 220. Meâllerde kelimeye genellikle bu anlam verilmiştir. bk. <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=74&ayet=1> "Erişim Tarihi 30/01/2023". Görüldüğü üzere bu yaklaşımda söz konusu kelimeye "giz, sır, bilinmeyen şey" gibi manalar verilerek iddia edilen görüş bu ayetle delillendirilmeye çalışılmıştır.

⁵⁰⁰ Yüksel'in ayet ile ilgili açıklaması bu nazariyenin karakteristik özelliklerini özetler niteliktedir:

"Bilge Tanrı, Kuran'ı Muhammed'e indirdiği halde Kuran'ın olağanüstü matematiksel mucizesini çağımız insanına bir mesaj olarak sakladı. 19 asal sayısı üzerine kurulu matematiksel sistemden söz eden ayetler, ismi Gizlenen olan 74. surede bir giz olarak bulunuyordu. Kuran'ın inişinden tam 19x74 kameri yıl sonra, 1974 yılında, isminin kökleri Kuran'da tam 19 kez geçen bir monoteist müslüman yoluyla çıkarılması takdir edilen bu mucize, bilgisayar çağının insanına Kuran'ın kaynağı konusunda evrensel ve fiziksel bir kanıt sunmaktadır. Bu mucizeyi görebilme şansına sahip olan müminler, gelenekleri, mezhepleri ve kalabalıkları sorgulayıp eleştirebilme cesareti gösterebilmektedir. Gerçekleşenlere baktığımızda, tüm surenin 19 koduna dolaylı ve dolaysız referanslarda bulunduğunu görüyoruz. "Ey gizlenen" hitabının muhatabı insandan başka bir şey de olabilir mi?".

<https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=74&ayet=1> (Edip Yüksel Meâli) "Erişim Tarihi 30/01/2023". Esasen matematikte iki sayının yan yana getirilip yeni bir sayının oluşması gibi bir işlem bulunmamaktadır. Diğer taraftan yazar birtakım formüllerle bu kodlama sisteminin var olduğunu ispatlamaya gitmektedir. Örneğin Yüksel Tevbe suresinin başlangıcında bulunmayan besmeleyi kayıp besmele olarak isimlendirilmekte ve 19 sure sonra gelen Neml suresinin 30. ayetinde geçen besmele üzerinden bu sisteme bir işaret olduğunu savunmaktadır. Ne var ki Edip Yüksel bu sistemde bazı hesapların tutmadığını veya bazılarının vazgeçtiğini de söylemektedir. https://www.youtube.com/watch?v=Bv2aTAIH6eo&ab_channel=Prof.Dr.HalisAYDEM%C4%B0R "Erişim Tarihi 10/04/2023".

⁵⁰¹ el-Müddessir 74/30.

kodlamaya daha açık bir şekilde atıfta bulunduğunu ileri sürmektedir.⁵⁰² Hâlbuki ilk dönemlerden itibaren müfessirlerce ayetteki 19 sayısı hakkında “cehennemde görevli on dokuz melek, meleklerden oluşan on dokuz grup, emrinde görevli melekler bulunan on dokuz idareci melek” şeklinde çeşitli görüşler serdedilmekte ve burada meleklerin kastedildiği hususunda görüş birliği sağlanmaktadır.⁵⁰³ Ayetin bağlamından anlaşılan da budur. Dolayısıyla üzerinde 19 olanın Kur’an değil cehennem olduğu açıktır.

Günümüzde Kur’an’ın sayısal i’cazı ile ilgili bir başka iddia ise ayetlere ve harflere sayısal değerler vererek elde edilen verilerin bazı bilimsel olayların tarihlerine işaret ettiği şeklindedir. Bu konuda ülkemizde medyanın gündeminde olan isim Kur’an’ın şifresini çözdüğünü ileri süren Ömer Çelakıl’dır. Yazar, ele aldığı ayetlerde geçen bazı harfleri kendi uyguladığı yöntemler⁵⁰⁴ ile hesaplandığında elde ettiği verilerin Birinci Dünya Savaşı’nın bitişine, İkinci Dünya Savaşı’nın başlangıcına, ampulün, telgrafın, telefonun, otomobilin ve helikopterin icat edildiği tarihlere denk geldiğini savunmaktadır. Çelakıl bunlar gibi pek çok örneğe kitaplarında ve sunucu olduğu televizyon programında yer vermektedir.⁵⁰⁵ Ne var ki bu yaklaşımın da kendi içinde birtakım tutarsızlıkları barındırdığı anlaşılmaktadır. Bir ayette kullanılan bir yöntemin bir başka ayette uygulanamaması, elde edilen bulguların Kur’an metninden değil meâller üzerinden yapılması, ayetler arasında sadece kullanılan yöntemlere uyumlu olanlarının seçilmesi bunlardan bazılarıdır. Dolayısıyla bu eğilimin Kur’an’ın ne söylediğini anlamaya çalışmaktan ziyade Kur’an’a bir şeyler söyletme çabasından ibaret

---

⁵⁰² Kuran Araştırmaları Grubu, *Kur’an Hiç Tükenmeyen Mucize*, 368-375; Çelakıl, *Kur’an-ı Kerim’in Şifresi*, 27-28-29; Başaran, *Kur’an-ı Kerim Mucizeleri*, 193-202; Nurbâki, *Kur’an Mucizeleri*, 23-26; Yüksel, *Üzerinde Ondokuz Var*, 75-81; Deedat, *Kur’an En Büyük Mucize*, 77-93. Deedat da Halife’nin Tevbe suresinin son iki ayeti hakkındaki görüşlerini kabul etmemiş ve daha sonra 19 sayısı ile ilgili düşüncelerine son verdiğini açıklamıştır.

Bir taraftan da 19 sayısına atfedilen olağanüstülüğü ispat etmek için geometri alanında da sağlaması yapılmaya çalışılmış ve bazı hesaplamalarla paskal üçgeninin bu koda sahip olduğu iddia edilmiştir. Bu manada Kur’an ayetlerinin indiriliş sırası ile geometrideki 19 sayısının da bir ilişkisi olduğu savunulmaktadır. bk. Başaran, *Kur’an-ı Kerim Mucizeleri*, 203-204.

⁵⁰³ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil*, 4/496; Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 23/435-437; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1156-1157; Râzî, *Mefâtihü’l-gayb*, 30/203; Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 8/5459; İbn Aşûr, *Tefsîrû’t-tahrir ve’t-tenvir*, 29/312-313; Mevdûdî, *Tefhimu’l Kur’ân*, 6/518-519.

⁵⁰⁴ Çelakıl, *Kur’an-ı Kerim’in Şifresi*, 63-68.

⁵⁰⁵ Çelakıl, *Kur’an-ı Kerim’in Şifresi*, 73-160; Ömer Çelakıl, “Ömer Çelakıl ile Hayatın Şifreleri”, *TNT*, (2017). Benzer çıkarımlara bazı çalışmalarda da rastlanmaktadır. Örneğin Mustafa Kemal Atatürk’ün (ö.1938) isminde yer alan harf sayısından hayatına dair pek çok olaya kadar Kur’an’daki 19 sistemi ile bağlantılı olduğu ileri sürülmektedir. bk. Yüksel, *Üzerinde Ondokuz Var*, 237-238-239; Cenk Koray, *Kur’an-İslamiyet Atatürk ve 19 Mucizesi* (İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1994), 45-46. Bu yaklaşım Hurufiliği çağrıştırmaktadır.

olduğu anlaşılmaktadır. O hâlde bu çıkarımları Kur'an'ın şifreleri şeklinde takdim ederek Kur'an'ı böyle bir matematiksel forma uydurmanın pek yerinde olmadığı aşikârdır.

Bu konuda ileri sürülen bir diğer telakki ise Abdürrezzak Nevfel'in öncülüğünü yaptığı Kur'an'da birbirleriyle ilişkili harflerin ve sözcüklerin tekrarlanma oranları ve sayısal uyumları hakkındadır.⁵⁰⁶ Bu yaklaşımdaki örneklerin çoğu da Kur'an'da zıt anlamlı kelimelerin eşit kullanıldığı iddiası etrafında şekillenmiştir. Nevfel, Kur'an'da geçen kelimelerdeki vezne ve tenasübe dikkat çeken bu tespitlerin Kur'an'ın bilimsel i'caz yönlerinden birini ortaya koyduğunu iddia etmektedir.⁵⁰⁷

Halis Aydemir de sure ve ayetlerde özel bir dağılımın olduğunu ve bunun Kur'an'ın vahiy kaynaklı olduğunu ispatladığını savunmaktadır. Aydemir *“Allah sözlerin en güzel olanını, doğrusunu, birbiri ile uyum hâlinde olan ve sıkılmadan defalarca okunan bir kitap olarak indirdi.”* ifadesinde⁵⁰⁸ bu uyuma ve simetrik yapıya işaret edildiğini dile getirmekte ve bu hususta Kur'an'dan pek çok uyum ve simetri örneği vermektedir.⁵⁰⁹

Caner Taslaman'ın da çalışmalarında ve katıldığı televizyon programlarında bu yönde beyanları bulunmaktadır. Taslaman'a göre Kur'an'ın iç düzeninde bir başka ifadeyle sure ve ayetlerin dizilişinde simetrik bir denge ve kullanılan kelimelerde matematiksel bir ölçü vardır. Taslaman'a göre bu sayısal düzen Kur'an'ın hiçbir değişikliğe uğramadan günümüze kadar geldiğine en önemli delilidir. Yazar, evren ve canlılar ile ilgili ayetlerin işaret ettiği bilimsel bilgiler gibi bu matematiksel veriler de Kur'an'ın olağanüstü olma özelliğini açığa çıkardığını ileri sürmektedir. Taslaman, Kur'an'ın simetrik yapısına dair örneklerini sunarken konuyla ilgili detaylı çalışmalar yapan Raymond Farrin'in bulgularından faydalandığını ifade etmektedir.⁵¹⁰ Taslaman ayet topluluğunu oluşturan her bir ayetin diğer ayetler ile bir uyum içinde olduğunu, lakin

---

⁵⁰⁶ Yusuf Şevki Yavuz, “İ'câzü'l-Kur'ân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/403-406; Çelakıl, *Kur'an-ı Kerim'in Şifresi*, 25-26; Başaran, *Kur'an-ı Kerim Mucizeleri*, 183-184; Deedat, *Kur'an En Büyük Mucize*, 160.

⁵⁰⁷ Abdurrezzâk Nevfel, *el-İ'cazû'l-adedî li'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Beyrut: Darü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1987), 4-5; Kuran Araştırmaları Grubu, *Kur'an Hiç Tükenmeyen Mucize*, 292-361.

⁵⁰⁸ ez-Zümer 39/23.

⁵⁰⁹ Halis Aydemir, *Simetrik Kitap* (Bursa: Emin Yayın, 2006), 276; Halis Aydemir, *Simetrik Kitap Kur'an Eşsiz ve İlâhi Matematiksel Tasarım* (Ankara: Kutsal Gizemler Yayınları, 2010).

⁵¹⁰ https://www.youtube.com/watch?v=beeJB7NW_o “Erişim Tarihi 06/04/2023”.

sure ve ayetlerin kendi içinde oluşturdıkları bu simetrilerin yüzyıllardır fark edilmediğini iddia etmektedir. Örneğin Taslaman’a göre Felâk ve Nâs sureleri arasındaki ilişki gibi iki surenin çift oluşturduğu başka örnekler de mevcuttur. Fakat bu ilişki müfessirlerin çoğunun dikkatini çekse de ancak modern zaman araştırmaları sayesinde Kur’an’ın tamamına hâkim olan bir yapı olduğu anlaşılmaktadır.⁵¹¹

Taslaman, bu iç düzene aynı surede iki kez gelen كِتَابٌ مَرْفُومٌ / “O, yazılmış bir kitaptır.” ayeti⁵¹² ile dikkat çekildiğini iddia etmektedir. Taslaman bu ayetlere “Rakamlanmış(markum) bir kitaptır o.” şeklinde mana vermekte ve bu ayetlerin Kur’an ile matematik arasında bir bağlantı kuramayanlara cevap niteliği taşıdığını savunmaktadır.⁵¹³ Ayete benzer manayı veren kimi meâller de vardır.⁵¹⁴ Oysa ilk dönemlerden itibaren tefsirlere bakıldığında مَا سَجِّينَ وَمَا أَدْرَاكَ مَا سَجِّينَ / “Doğrusu şu ki günah sahiplerinin yazgısı, muhakkak Siccîn'de olmaktadır. Siccîn nedir, bilir misin?” ayeti⁵¹⁵ ile كِتَابٌ الْأَبْرَارِ لَفِي عَلَيَيْنِ وَمَا أَدْرَاكَ مَا عَلَيُنَ / “Hayır! Şüphesiz ki iyilerin ameli İlliyyûn'dadır. Peki İlliyyûn nedir, bilir misin?” ayetinin⁵¹⁶ devamı olan كِتَابٌ مَرْفُومٌ / “İçinde ameller kaydedilmiş bir kitaptır.” ayette “siccîn” ile kâfirlerin “illiyyûn” ile müminlerin amellerinin bulunduğu kitabın kastedildiği dile getirilmektedir.⁵¹⁷

Yazar bu iddiasını bir başka ayetle de delillendirme yoluna gitmektedir. Taslaman’a أَحَاطَ بِمَا لَدَيْهِمْ وَأَحْصَى كُلَّ شَيْءٍ عَدَدًا / “(Allah) onların yanında olup bitenleri bilgisiyle

---

⁵¹¹ Taslaman, *Neden Müslümanım?*, 345-355.

⁵¹² el-Mutaffifin 83/ 9-20.

⁵¹³ Taslaman, *Neden Müslümanım?*, 335-345.

⁵¹⁴ <https://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=83&ayet=9-20> (Edip Yüksel Meâli, Mahmut Özdemir Meâli, Mehmet Okuyan Meâli, Mustafa İslamoğlu Meâli, Yaşar Nuri Öztürk Meâli) “Erişim Tarihi 22/04/2023”.

⁵¹⁵ el-Mutaffifin 83/ 7-8.

⁵¹⁶ el-Mutaffifin 83/ 18-19.

⁵¹⁷ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil*, 4/622-624; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1187-1188; Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, 31/93-98; Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, 7/67; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8/5653-5661; Kutub, *Fî zilâl-il-Kur'an*, 16/89- 92.

kuşatmış ve her şeyi tek tek kaydetmiştir (saymıştır).” ifadesindeki⁵¹⁸ عَدَّدَا kelimesi ile Kur’an’da her şeyin sayılı olduğuna işaret vardır.⁵¹⁹

Taslaman’ın bir diğer iddiası ise Kur’an’da bazı kelimelerin kullanım sayısı ile evrene ait fenomenlerin uyumlu olduğu şeklindedir. Abdürrezzak Nevfel’in kendisine esin kaynağı olduğunu söyleyen⁵²⁰ Taslaman bu konudaki iddiasını çeşitli örneklerle izah etmektedir. Yazarın örnek olarak verdiği kelimelerden biri يَوْمٌ / gün kelimesidir. Taslaman Kur’an’da يَوْمٌ / gün kelimesinin bu formda 365 kez geçtiğini ve bunun üzerinden dünyanın güneş etrafındaki bir tur dönüşüne işaret edildiğini ifade etmektedir. Aynı kelimenin farklı formları olan يَوْمَيْنِ ve أَيَّامٍ /günler ve iki gün kelimelerinin ise toplam 30 kez geçtiğini bunun da ayın dünya etrafındaki tam bir dönüşüne denk geldiğini dile getirmektedir. Taslaman bu ve benzer örneklerle Kur’an’ın hem matematik hem de astronomi ile olan ilişkisinin ortaya çıktığını ileri sürmektedir.⁵²¹

Caner Taslaman çalışmalarında dünyanın güneş etrafında bir tam dönüşünü 365,25 günde, ayın dünya etrafındaki dönüşünü ise 29, 53 günde tamamladığını ve bu sayılar yuvarlandığında 365 ve 30 günlerine ulaşıldığını söylemektedir. Esasen mevzu matematik olduğunda virgülden sonraki sayıların dahi önemi çok büyüktür. Örneğin dünyanın eksen eğikliği 23°27’dır. Bu sayının yuvarlandığını düşündüğümüzde dönencelerin ve kutup dairelerin enlemlerinde değişiklik olacaktır. Güneş ışınlarının geliş açısı değişecektir. Netice itibarıyla yuvarlama her ne kadar bir matematik işlemi olsa da söz konusu astronomi olduğunda dikkat edilmesi gereken bir durum söz konusudur.

Bunlara ilaveten Taslaman, Kur’an’ın çok iyi korunmuş olduğunu gösteren delillerden birisi olarak tek ve çift üzerine kurulu matematiksel bir sistemin var oluşundan bahsetmektedir. Yazar’a göre وَالشَّعْ وَالْوُثْرُ / “Çifte ve teke andolsun.” ayeti⁵²² de bu

---

⁵¹⁸ el-Cin 72/ 28.

⁵¹⁹ Taslaman, *Neden Müslümanım?*, 335-345. <https://www.youtube.com/watch?v=yydUN52TxsA&t=0s> “Erişim Tarihi 03/04/2023); <https://www.youtube.com/watch?v=AZTN1FbSyTg> “Erişim Tarihi 03/04/2023); Taslaman, Doko, *Kuran ve Bilimsel Zihnin İnşası*, 83. Bu kelime üzerinde birtakım hesaplamalar yapılarak 19 sayısı ile ilişkisi ortaya konulmaya da çalışılmıştır. bk. Kuran Araştırmaları Grubu, *Kur’an Hiç Tükenmeyen Mucize*, 379-440.

⁵²⁰ https://www.canertaslaman.com/wp-content/uploads/2011/10/caner_taslaman_makale_kuran_ve_bilim.pdf “Erişim Tarihi 11/04/2023”.

⁵²¹ Taslaman, *Neden Müslümanım?*, 356-400.

⁵²² el-Fecr 89/3.

koruma mekanizmasıyla ilgilidir. Kur'an'da tek ve çift üzere kurulu sisteme göre surelerin sıralaması ve ayetlerin taksimi Kur'an'ın vahiy kaynaklı olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda Taslaman bu sistemin sure numarası ve ayet sayısı toplamı 19'un katı olan sureleri ortaya çıktığını dile getirmektedir. Bu iddiasını *عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ* / "Üzerinde ondokuz (muhafız melek) vardır." ayeti ile destekleyen Taslaman bu sayısal mucizelerin imanı kuvvetlendirdiğini savunmaktadır. Taslaman, Kur'an için 19 sayısının önem arz ettiğini fakat bazı çalışmalarda bu hususu ifrat boyutuna ulaştıranların olduğunu söylemektedir. Yazar her ne kadar 19 sayısının istismar edildiğini düşünse de verdiği örneklerden bu görüşü kabul ettiği ve kayıtsız kalamadığı anlaşılmaktadır. Yalnız Taslaman 19 sistemini tüm surelerde değil ancak bu sayıya uyan 12 sure üzerinden örnekleyebilmektedir. Taslaman'a göre tüm bu matematiksel sistemler Kur'an'da bilinen bir korumanın da üstünde bir korumanın var olduğunu göstermektedir.⁵²³

Yukarıdaki bilgiler değerlendirildiğinde Caner Taslaman'ın Kur'an'ın sayısal i'cazı hususunda modern zamanda iddia edilen görüşlerin tümünü kısmen benimsemekte ve çalışmalarında da bunlara yer vermektedir. Esasen Kur'an'dan matematiksel mucizeler bulma çabası hem Kur'an hem bilim adına çelişkili ve iç tutarlılıktan yoksun görünmektedir. Ulaşılmak istenilen sonuçlar için kelimelerin tüm formlarının hesaplamalara dahil edilmemesi, önceden belirlenen bir kuralın istenilen sonuçları vermemesinden dolayı keyfi olarak değiştirilmesi, hesaplamalarda farklı kombinasyonların kullanılması, hesaplanan kelime ile onun yakın anlamları arasından istenilen birinin tercih edilmesi, bu yaklaşımı delillendirmek adına ayetlerin bağlamlarından kopararak yorumlanması bu yaklaşımın handikaplarından bazılarıdır. Ayrıca bu yaklaşım Kur'an'da birbiri ile ilişkili kelimelerin eşit veya bir orana göre yer alması Kur'an'ın sayısal i'cazı olarak kabul etse de söz konusu sistem Kur'an'da geçen tüm ilişkili kelimeler için kullanılamadığı için geçerliliğini kaybedecektir. Örneğin هَدَىٰ ve ضَلَّ kelimeleri Kur'an'da sıklıkla kullanılan zıt anlamlı kelimelerdendir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla *el-Mu'cemü'l-müfrehes li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm* adlı eserde هَدَىٰ kelimesi ve türevleri 316 kez, ضَلَّ kelimesi ve türevleri 190 kez geçmektedir. Görüldüğü üzere bu iki kelime arasında ne bir oran ne de eşit bir kullanım söz

---

⁵²³ Taslaman, *Neden Müslümanım?*, 401-420.

konusudur. Böylelikle bu yaklaşımın Kur'an'da aralarında ilişki bulunan tüm kelimeler için kullanılamayacağı ortadadır.⁵²⁴

Ayrıca bu yaklaşımın tutarsızlığı Taslaman'ın *Neden Müslümanım?* adlı çalışmasında sureler üzerinde uyguladığı halka sisteminin Mutaaffin suresi üzerinde uygulanması ile örneklendirilebilir:

A-1: Ahiretten korkmayan ve yaptıklarını hesaba katmayanların dünyadaki davranışları

B-1: Kâfirlerin amellerin kayıt altına alınması ve ahiret hâlleri

M: Ahirete iman mesajının verilmesi

B-2: Müminlerin amellerinin kayıt altına alınması ve ahiret hâlleri

A-2: İnkâr edenlerin dünyada müminlere karşı davranışları.

Anlaşıldığı üzere Caner Taslaman'ın كِتَابٌ مَرْفُومٌ / “*Rakamlanmış(markum) bir kitaptır o.*” şeklinde mana verdiği ayet bu simetrik yapıya yerleştirildiğinde halka sistemindeki düzen değişecektir. Esasen bu durum bu sistemin de geçersiz olduğunu göstermektedir. Özetle bu düşünce biçimlerinin kutsal metinlerdeki harf ve kelimelerin sırası, sayısı ve dizilişinin birtakım şifreler barındırdığını iddia eden Hurûfilik⁵²⁵ ile yöntem açısından kısmen benzer taraflarının olduğu düşünülmektedir.⁵²⁶

---

⁵²⁴ Muhammed Fuâd b. Abdilbâki b. Sâlih el-Mısrî, *el-Mu'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Beyrut: Daru'l-Fıkr, 1997), 535-538-900-905.

⁵²⁵ Tarihi sürecine bakıldığında milattan önceki yüzyıllarda ortaya çıkmaya başlayan Hurûfilik Yahudi ve Hristiyan geleneğinde de yer almaktadır. Hurûfî anlayışın İslâm literatüründe ise ilgi görüp yaygınlaşmasında bazı mutasavvıfların büyük bir etkisi olmuştur. Bu hususta kaleme alınan birçok çalışma mevcuttur. İslâm dünyasında bu anlayışın büyük ilgi gördüğü kesimin başında ise Şii-Bâtınîler gelmektedir. Hurûfî anlayışın halk tarafından itibar görmesi ile bu temayül Sünnî kesimde de yayılmaya başlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Emin Bozhüyük, “Hurûf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/397-401.

⁵²⁶ Gezer, *Kur'an'ın Bilimsel Yorumu*, 101.

SONUÇ

Kur'an, ana mesajı olan tevhid inancını vurgularken muhataplarını bildiği, yaşadığı ve tecrübe ettiği olgulardan örnekler göstererek ikna etmeye çalışmaktadır. Bunu muhataplarına sunumu ise daha çok temsil, teşbih ve tasvir yoluyla olmuştur. Fakat Kur'an'ın böyle bir anlatım yöntemini benimsemesi evren ve canlılardan bahseden kimi ayetlerde keşfedilmeyi bekleyen birtakım bilimsel mucizelere işaret ettiği anlamına gelmemektedir.

Son iki yüzyıldır güçlenen bilimselci yaklaşımda ise varlık, evren ve oluşlardan bahseden ayetler yorumlanırken Kur'an'ın bilim ile uyumunu gösterme, Kur'an'ın bilimsel bilgiye atıfta bulunduğu veya onu öncelediği iddiasını temellendirme, Kur'an'ın bilimsel i'cazını ispatlama, Kur'an mesajlarının evrenselliğini vurgulama, Kur'an'ın vahiy kaynaklı olduğunu delillendirme gayesi güdülmektedir. Dahası bu yaklaşımda -Kur'an'ın bir bilim kitabı olmadığı sıkça vurgulanmasına rağmen- Kur'an ve bilim arasında anlamlı köprüler kurulmaya çalışılmaktadır. Ne var ki bilimsel her buluşun veya gelişmenin zamanla değişime ve gelişime açık olmasından dolayı çalışmamız boyunca bu eğilimin Kur'an'ı anlama ve yorumlamada pek çok mahzura zemin hazırladığı tespit edilmiştir. Örneğin bu yorum tarzı Kur'an'ın lafız ve manasında tekellüfe sapma, ayetleri bağlamından kopararak nüzul döneminden uzaklaştırma, Kur'an'ı bilime tasdik ettirme gibi hususlar sayılabilmektedir.

Günümüz yazarlarından Caner Taslaman da bu gerekçelerle bazı ayetlerin yorumlarında zaman zaman bu yönde eğilimler sergilemektedir. Yazarın Kur'an ayetlerini yorumlarken modern bilim karşısında savunmacı bir üsluba büründüğü görülmektedir. Böylelikle çalışmamızda Caner Taslaman'ın çalışmaları örnekliğinde Kur'an'a pozitif bilim penceresinden bakmanın tipik bir yansımasının ortaya konmuş olduğu söylenebilir.

Caner Taslaman'ın kaleme aldığı çalışmaları ve katıldığı televizyon programlarındaki açıklamaları Kur'an'ı bir fizik ya da biyoloji kitabı gibi değerlendirdiği izlenimi uyandırmaktadır. Bu da Kur'an'ın ana hedefi olan insanları hidayete taşıma hedefini gölgede bırakmaktadır. Onun Kur'an'la ilgili açıklamalarında göze çarpan en temel zaaf ayetlerin bağlamlarından uzaklaşılması ve bilimsel verilerle ilişki kurulan kelimelerin semantik alanlarının dışına çıkılması gibi hususlardır. Dolayısıyla ayetlerden bilimsel

gelişme ve keşiflerle ilgili yaptığı çıkarımlarda yeterli bir argümana sahip olmadığı görülmektedir. Yazarın bu yaklaşımına ilişkin diğer bir problem ise ilgili ayetlerin ilk muhataplarca tam manasıyla anlaşılamadığı ve bu ayetlerin anlaşılmasının ise bilimsel gelişmeler sayesinde mümkün olduğu iddiasına dayanmasıdır. Aynı zamanda Taslaman'ın bu hususla ilgili ayet yorumlarında ihtimalli bir dil kullanmak yerine kesinlik ifade eden söz kalıplarıyla meseleye yaklaşması aslında Kur'an- bilim ilişkisinde bilime tartışılmaz bir değer atfettiğini de göstermektedir.

Bu tür çalışmalarda ortak bir özellik olarak dikkat çeken var olan bilimsel bir bilginin ayetlere ilişkilendirilmesi uygulamasına Caner Taslaman'ın da başvurduğu müşahede edilmektedir. Neticede yazarın her an değişmeye namzet bir bilgi ile ilahi hakikati açıklamasının onu sağlıklı sonuçlara ulaştırmadığı anlaşılmaktadır. Böylelikle bilimselci yaklaşımda İslami ilimleri temel alan bir usule dayanılmaması Kur'an'ın sağlıklı biçimde anlaşılmasında en önemli handikaplardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kur'an'ın bilimsel tefsire malzeme yapılması iki ayrı bilgi sahasını irtibatlandırmak suretiyle ayetlerin bilimsel bilgiye uyarlanması, Kur'an'ın ana gayesinin ikinci plana itilmesi, Kur'an'ın belâgat ve fesahat açısından öne çıkan edebî i'câzının devre dışı bırakılması, mucizelerin rasyonel bir zemine yerleştirilmeye çalışılması gibi pek çok soruna kapı aralamaktadır. Ayrıca bilimde bugünün doğrusu yarının yanlışı olabilir. Bu bağlamda bilimsel verilerin değişebileceği göz önünde bulundurulduğunda bunlar esas alınarak yorumlanan ayetlerin de değişen verilere paralel olarak yeniden yorumlanması mevzu bahis olacaktır. Bu durumun hem Kur'an'ın hem de tefsir ilminin itibarını zedeleyeceği açıktır. Aynı zamanda bu yaklaşım, her yeni bilimsel gelişme ile Kur'an bu çerçevede yeni anlamlar kazanabilir şeklinde anlamsız bir beklentiye sebebiyet verecek, böylece Müslümanların zaman kaybetmesine yol açacaktır.

Kur'an Allah'ın varlığına, birliğine ve ahirete iman vurgusunu kâinat ayetleri üzerinden yapmaktadır. Bir başka deyişle bu ayetlerde bahsedilenlere bakıldığında Allah'ın varlığının inkârı mantık dışıdır. Allah'ın Hz. İbrahim'in ağzından bile yıldızlar, ay ve güneş örneklerini vermesi dikkate alındığında aklı ile varlık dünyasına ibretle bakan insanın muhakkak tevhid inancını bulacağı kuşkusuzdur. Aslına bakılırsa bu hususta insan vücudu, bir bebeğin dünyaya gelişi, güneşin doğuşu ve batışı, yağmurun yağışı, arının bal yapışı gibi olaylar modern bilime ihtiyaç duymadan tüm zamanlar için aynı derecede ikna edicidir. Dolayısıyla gökyüzü, yıldızlar, gezegenler ve canlılardan

bahseden ayetlerin anlaşılmasında ve yorumlanmasında izlenilmesi gereken yöntem günümüzdeki bilimsel gelişmelerden hareket etmek değil bilimsel izahları ayetlerin ilk anlamı olarak kullanmamak ve bunları ayetlerin manalarından uzak anlamlar olarak kabul etmektir. Bu yaklaşım Müslümanlığın itikadını ve ahlaki kemalini oluşturan temel ilkelerin bilimsel açıklamalara feda edilmemesi açısından önemlidir. Kuşkusuz varlık, evren ve oluşlardan bahseden ayetlerde bilimin kimi alanlarına dair konulara temas edilmediğini söylemek doğru olmayacaktır. Fakat çağdaş dönemde gelişen teknoloji ile evrenin düzeni, insan bedeni, canlıların yaşamı ve benzeri konulardaki ilerlemelerin Kur'an'ın bilimsel yorumuna konu edilmesinin oldukça iddialı bir tutum olduğu söylenebilir. Dolayısıyla bilimselci yaklaşım barındırdığı pek çok sorun sebebiyle her zaman tartışmaya açık bir alan olarak kalacağına benzemektedir. Bu itibarla her zaman üzerinde söz söylenebilecek ve yeni araştırmalarla daha da zenginleştirilebilecek bir konu olduğunu belirtmemiz gerekir.

KAYNAKÇA

- Açmak, Sümeyye. *Kur'an ve Bilimsel Verilere Göre İnsanın Yaratılışı*. Samsun: On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Ağralı, Ahmet. *Semâvât ve Arz Hakkındaki Ayetlere Bilimsel Yaklaşımlar*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Ak İkinci, Özlem. "Arılar". *Bilim ve Teknik Dergisi* 554 (Ocak 2014), 93.
- Ak, Özlem. "Karıncalar Tonlarca Toprak Taşıyor". *Bilim ve Teknik Dergisi* 586 (Eylül 2016), 7.
- Akbaş, Ahmet. "Kur'an'ın Bilimsel Veriler Işığında Yorumlanmasına Yönelik Eleştirilerin Kritiği". *Kur'an ve Pozitif Bilim*. ed. M.Turan Çalışkan. 249-313. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2020.
- Akoğlu, Alp. "Büyük Patlama". *Tübitak Bilim ve Teknik Dergisi* 474 (Mayıs 2007), 38-44.
- Akşit, Füsün. "Atmosfer Basıncı Konusunun Deney Yöntemi ile Öğretimi". *e-Journal of New World Sciences Academy* 3 (Nisan 2011), 2210- 2228.
- Aktaş, Birün.- Dorman, Emre. "Emre Dorman ile Aklımdaki Sorular Ramazan". Tv8. Yayın Tarihi 20 Nisan 2022.
- Aktay, Yasin. "Bilim ve Din Arasında Meşruiyet Alışverişinin Hermenötik Bağlamı". *Kur'an ve Pozitif Bilim*. ed. M.Turan Çalışkan. 15-61. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2020.
- Akyüz, Vecdi. "İlmi Hayat". Tvnet. Yayın Tarihi 26 Kasım 2009.
- Allahverdi, Suna Aygün. "Embriyonik Kök Hücrenin Keşfi ve Hac ve Mü'minin Surelerinde Geçen Mucizesi". *VI. Uluslararası Bilimler Işığında Yaratılış Kongresi Özet Kitapçığı*. ed. Fevzi Özgökçe- Murat Ünal. 137. Van: y.y., 2022.
- Allahverdi, Suna. "Kur'an-ı Kerim'de Bahsi Geçen Nutfe Kelimesinin Türkçe Meal ve Tefsirlerinin Embriyoloji ile Çelişkisi Üzerine İnceleme". *II. Uluslararası Bilimler Işığında Yaratılış Kongresi Tebliğleri*. ed. Nihat Yatkın vd. 447-462. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınevi, 2018.
- Âlûsî, Şehâbeddin Mahmûd el-. *Rûhu'l-meânî*. thk. Abdülbârî Atiyye. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994.
- Alzamil, Teysir vd. "Kâinatın Genişlemesinin Delilleri". *I. Uluslararası Bilimler Işığında Yaratılış Kongresi Tebliğleri*. ed. Âdem Tatlı vd. 326-337. Şanlıurfa: Anıt Matbaacılık, 2018.
- Aristoteles. *Gökyüzü Üzerine*. çev. Saffer Babür. Ankara: Dost Kitabevi, 1997.

- Arslan, İhsan. “Hissî Mucize Olarak Hz. Peygamber’e İsnad Edilen İnşikâku’l-Kamer Hadisesine Farklı Bir Yaklaşım”. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (2017). 13-48;
- Âsım Efendi, *Kâmûsu’l-muhît tercümesi*. 6 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013.
- Asimov, Isaac. *Bilim ve Buluşlar Tarihi*. çev. Elif Topçugil. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2006.
- Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-. *el-Furûk fi’l-luga*. tah. Cemâl Abdulganiy Müdğamiş. Beyrut: Müessesetü’r-Risale, 2002.
- Aslan, Zeki vd. *Astronomi ve Uzay Bilimleri Ders Kitabı*. b.y.: y.y., 1993.
- Ateş, Süleyman. *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*. 12 Cilt. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1991.
- Ateş, Veyis. “Habertürk Özel”. *Habertürk Tv*. Yayın Tarihi 20 Temmuz 2017.
- Atik, Bilal. *Kur’ân’a Göre Nübüvvet Bağlamında Değişmeyen Sünnetullah Olarak Mucize Olgusu*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Aydemir, Halis, *Simetrik Kitap Kur’an Eşsiz ve İlâhi Matematiksel Tasarım*. Ankara: Kutsal Gizemler Yayınları, 2010.
- Aydemir, Halis. *Simetrik Kitap*. Bursa: Emin Yayın, 2006.
- Aydın, Fatma. *Kur’an’da Adı Geçen Hayvanlar ve Zikrediliş Sebepleri*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Aydın, Fuat. “Melekût”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/45-47. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Aygün, Abdullah. “Şâtıbî’nin Kur’an’ın Ümmîliği ve İlmi Tefsir Görüşleri Üzerine Bir Değerlendirme”. *Usûl* 7 (1/2007), 157-168.
- Azimli, Mehmet. “Şakku’l-Kamer Olayı Çerçevesinde Bazı Tahliller”. *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 2/3 (Ocak-Haziran 2009), 95-110.
- Babai, Ali Ekber. “Bilimsel Tefsir Ekolü, Deliller ve Eleştiriler”. *Misbah* 3/9 (2014), 53-80.
- Babuna, Cevat. *Bilimden İmana*. İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı, 2004.
- Bağdâdî, Abdülkahir el-. *Usûlü’l-dîn*. thk. Ahmed Şemseddîn. Beyrut: Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, 2002.

- Bahadırılı, Nadire Pelin.- Gül, Aziz. “Bal Arısının Mustafa Kemal Üniversitesi Kampüsünde Bulunan Bazı Bitkiler Üzerinde Bitki Tercihi”. *Mustafa Kemal Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi* 25/2 (2020), 211-216.
- Bâr, Muhammed Ali el-. *Kur'an-ı Kerim ve Modern Tıbbı Göre İnsanın Yaratılışı*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.
- Başaran, Ahmet. *Kur'an-ı Kerim Mucizeleri*. İstanbul: Düşünce Yayınları, 2004.
- Bayraklı, Bayraktar. “Kur'an ve Eğitim”. *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları I*. haz. Bedreddin Çetiner vd. 63-67. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2000.
- Bayraklı, Bayraktar. *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*. 21 Cilt. İstanbul: Bayraklı yayınları, 2004.
- Baysal, Sıddık. “Mahiyeti, İmkân ve Sınırlılıkları Açısından Bilimsel Tefsir”. *Tefsir Araştırmaları Dergisi (TADER)* 3/2 (Ekim 2019), 226-266.
- Begavî, el-İmâm Muhyissünne Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd el-. *Meâlimü't-tenzîl*. (Beyrut: Dâru İbn Hazm: 2002.
- Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. thk. Muhammed Subhî b. Hasan Hallâk. Beyrut: Darü'r-Raşîd, 2000.
- Bilgili, Uğur.- Sarıtuñç, Berrin. “Kur'ân-ı Kerim'de Geçen Rüzgârların “Aşılayıcı” Özelliği Üzerinde Bir Değerlendirme”. *Din Bilim İlişkisi: Tefsir Sempozyumu (23-24 Kasım 2018) Bildiriler*. ed. Mehmet Dağ. 115-122. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Muvazzah İlm-i Kelam*. sad. Salih Sabri Yavuz-Faruk Sancar. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2015.
- Bozhüyük, Mehmet Emin. “Hurûf”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/397-401. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Brian Greene. *Evrenin Zarafeti*. çev. Ebru Kılıç. Ankara: Tübitak Yayınları, 2011.
- Bucaille, Maurice. *Tevrat, İnciller, Kur'ân-ı Kerîm ve Bilim*. çev. Suat Yıldırım. İstanbul: Işık Yayınları, 2005.
- Bulut, Hasan. “Kur'ân'ın Allah Kelamı Olduğunu Gösteren Lafız Eksenli Bilimsel Mucizeleri”. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (2021), 990-1017.
- Canan, İbrahim. *Hadis Külliyyatı Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*. 18 Cilt. Ankara: Akçağ Yayınları, 1992.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Tarihi*. Ankara: Fecr Yayınları, 2019.

- Cevherî, İsmâîl b. Hammâd el-. *Tâcü'l-luga ve sıhâhu'l-Arabiyye*. tah. Ahmed Abdülgafûr Attâr. Beyrut: Dârü'l-İlmü'l-Melâyîn, 1990.
- Collins, Robin. “Tanrı Tasarım ve İnce-Ayar”. çev. Fehrullah Terkan. *Allah Felsefe ve Bilim*. ed. Caner Taslaman-Enis Doko. 17-59. İstanbul: İstanbul Yayınevi: ts.
- Collins, Robin vd. *Allah, Felsefe ve Bilim*. İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2013.
- Coşkun, Ali. “Din, Bilim ve Felsefe İlişkileri”. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 18/1 (Haziran 2016), 213-229.
- Coşkun, Muhammed. *Modern Dünyada Kur'an Yorumu*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2020.
- Cündioğlu, Düccane. “Tefsirde Helenizm: Bilimsel Tefsir Zaafı ve Eleştirisi”. *Bilgi ve Hikmet Dergisi*, 4 (1993), 152-176.
- Cündioğlu, Düccane. *Kur'an Çevirilerinin Dünyası*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2018.
- Cündioğlu, Düccane. *Kur'an'ı Anlama'nın Anlamı*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2020.
- Cündioğlu, Düccane. *Kur'an'ı Anlamanın Anlamı*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2020.
- Cürcânî, Ebû Bekr Abdülkâhîr b. Abdîrrahmân b. Muhammed el-. *Delâilü'l-i'câz*. tah. Mahmûd Muhammed Şâkir. b.y.: y.y., ts.
- Çağır, Necdet. “Kur'an'da Yer Alan Bazı Zirâî Temalar”. *Dinî Araştırmalar* 10/30 (Eylül-Aralık 2007), 193-214.
- Çakır, Numan. “Kur'an'da Kıyamet İsimleri”. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (Mart 2018), 9-53.
- Çalışkan, M. Turan (ed.), *Kur'an ve Pozitif Bilim*. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2020.
- Çapan, Ergün. “İfrat ve Tefrit Arasında Kur'ân ve İlmi Hakikatler”. *Ekev Akademi Dergisi* 51 (Bahar 2012), 167-196.
- Çelakıl, Ömer. “Ömer Çelakıl ile Hayatın Şifreleri”. *TNT*. Yayın Tarihi 2017.
- Çelakıl, Ömer. *Kur'an-ı Kerim'de Evrenin Yapıtaşları*. Samandıra: Merkez Gazete Dergi Basım Yayıncılık, 2003.
- Çelakıl, Ömer. *Kur'an-ı Kerim'in Mucize Sırları*. İstanbul: Düş Yayınları, 2004.
- Çelakıl, Ömer. *Kur'an-ı Kerim'in Şifresi*. İstanbul: Sınır Ötesi Yayınları, 2002.
- Çelik, İlay. “Aşı Zamanı”. *Bilim ve Teknik Dergisi* 509 (Nisan 2010), 70-73.
- Çelik, Ömer. *Hakk'ın Daveti Kur'ân-ı Kerîm Meâli ve Tefsiri*. 5 Cilt. İstanbul: Erkam Yayınları, 2013.

- Çelik, Ömer. *Kur'an'dan Teknolojik Yansımalar*. İzmir: Çağlayan Matbaası, 2009.
- Çetin, Abdurrahman. “Kur'an-ı Kerim ve Müsbet İlimler”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (1987), 187-194.
- Çift, Pelin. “Kutsal Yolculuk”. *Habertürk*. Yayın Tarihi 2 Ağustos 2013.
- Dâmeğânî, Hüseyin b. Muhammed. *Kâmûsu'l-Kur'an*. thk. Abdülazîz Seyyid el-Ehil. Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 1983.
- Deedat, Ahmet. *Kur'an En Büyük Mucize*. çev. Edip Yüksel. İstanbul: İnkılâb Yayın,1983.
- Demir, Abdulkadir. *Fahreddin er-Râzî'nin Tefsirinde Kevni Ayetlere Yaklaşımlar*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Demir, Şehmus. *Kur'an'ın Yeniden Yorumlanması: Batıyla Münasebetin Kur'an Yorumuna Yansımaları*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2014.
- Demirci, Mehmet. “Zağlul en-Neccar'ın “Tefsiru'l-Ayati'l-Kevniyye” Örneğinde Ankebut Suresi 41. Ayetin İlmî Tefsir Geleneği Bağlamında Tahlili”. *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25 (2015), 123-146.
- Demirci, Muhsin. *Kur'an'ın Temel Konuları*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2003.
- Dhanani, Alnoor. “Büyük Patlama Kozmolojisi Üzerine Müslüman Bakış Açıları”. çev. Mehmet Bulğen. *Kelam Araştırmaları* 11/2 (2013), 265-273.
- Doğan, Mehmet Zeki. *Bilimsel Tefsir Açısından Kur'an'ın İ'câzı*. Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Doğan, Mehmet Zeki. *Kur'an'ın Bilimsel İ'câzı*. İstanbul: Hiper Yayınları, 2021.
- Doko, Enis. “Aksiyolojik Argüman: Değerlerin Ontolojik Temellendirmesi Tanrısız Mümkün Mü?”. *Allah, Felsefe ve Bilim*. ed. Caner Taslaman- Enis Doko. 101-145. İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2013.
- Dorman, Emre. “Emre Dorman ile Kur'an'ın İzinde”. *Tv8*. Yayın Tarihi 14 Haziran 2016.
- Dorman, Emre. *Allah'ın Parmak İzi*. İstanbul: Destek Yayınları, 2016.
- Dorman, Emre. *Modern Bilim: “Tanrı Var”*. İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2011.
- Dorman, Emre. *Teolojik ve Felsefî Açidan Din Bilim İlişkisi*. İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2019.
- Ebussuûd Efendi. *İrşâdü'l-akli's-selîm*. çev. Ali Akın. 12 Cilt. İstanbul: Boğaziçi Yayınları: 2007.

- Efil, Şahin. “Mucizenin ‘Bilimsel Yorum’unda Meşruiyet Krizi”. *Marife* 6/2 (2006), 179-195.
- Ekinci, Kutbettin. “Bilimsel Tefsirin Tefsir Olma Sorunu”. *Bilimname* 37 (1/2019), 169-190.
- Ekşi, Ahmet. “İslam Hukuku Açısından Doğum Öncesi Cinsiyet Seçimi”. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28 (2013), 85-118.
- Endelüsî, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdirrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Gırnâtî el-. *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîrî'l-kitâbi'l-azîz*. tah. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed. 7 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.
- Enes, İbrâhîm vd. *el-Mu'cemü'l-vasît*, Kahire: Mektebetü'Şurûk ed-Devliyye, 2003.
- Erkol, Ahmet. “Hz. Peygamber’in Mu’cizesi Meselesi ve Nübüvvetin İsbatında İnşikak-ı Kamer (Ayın Yarılması) Hadisesi ile İlgili Bir Değerlendirme”. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1999), 261-298.
- Eryılmaz, Hasan. “Evren ve Hayat, Kör Bir Tesadüf Mü, Bilinçli Bir Yaratılış Mı? Kur’an ve Bilim Işığında Yeni Bir Yaklaşım”. *III. Uluslararası Bilimler Işığında Yaratılış Kongresi Bildiriler Kitabı*. ed. Mehmet Hakkı Alma vd. 144-161. İğdır: İğdır Üniversitesi Yayınları, 2019.
- Eryiğit, Adem. “Kadîm Kozmolojik Deliller Karşısında Kadim ve Modern Bir Delil Olarak Gaye ve Nizam Delili”. *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 27 (Temmuz 2021), 371-390.
- Esed, Muhammed. *Kur’an Mesajı Meal-Tefsir*. çev. Cahit Koytak- Ahmet Ertürk. İstanbul: İşaret Yayınları, 2013.
- Farukî, İsmail R. “Batı Bilimi Karşısında Müslümanların Tavrı”. *İslam ve Bilim Tartışmaları*. haz. Mustafa Armağan. 105-118. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021.
- Ferrâ, Yahyâ b. Ziyâd el-. *Meâni'l-Kur’ân*. thk. Muhammed Ali en-Neccâr. Kahire: ed-Dârü'l-Mısriyye lit-Te’lifî vet’-Terceme, ts.
- Firidin, Mete. *Kur’an-ı Kerîm’in Gelişmiş Bilimsel Etimolojik Meali*. İstanbul: Cinius Yayınları, 2018.
- Fîrûzâbâdî, Ebü’t-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya’kûb *el-Kâmûsü'l-muhît*. thk. Enes Muhammed eş-Şâmî- Zekerîya Cabîr Ahmed. Kahire: Dârü'l-Hadîs, 2008.
- Gazzâlî, Ebû Hamîd Muhammed b. Ahmed el-. *el-Hikmetü fî mahlûkâtillâh*. tah. Muhammed Raşîd Kabbânî. Beyrut: Daru İhyâi'l-Ulûm, 1978.
- Gazzâlî, Muhammed b. Ahmed el-. *el-İktisâd fî'l-i’tikad*. b.y.: Darü'l-Minhac, ts.
- Genç, Seyit Enes. *Akıllı Tasarım ve Michael J. Behe*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

- Gezer, Süleyman. “Kur’an’ı Bilimsel Verilerle Yorumlamanın İmkânı”. *Dergiabant* 9/1 (Mayıs 2021), 210-225.
- Gezer, Süleyman. *Kur’an’ın Bilimsel Yorumu-Bir Zihniyet Tahlili*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- Gökkır, Necmettin. “Veysel Güllüce’nin “Destekleyenler ve Karşı Olanlar Açısından Bilimsel Tefsir” Adlı Tebliğinin Müzakeresi”. *Kur’an ve Pozitif Bilim*. ed. M. Turan Çalışkan. 157-162. İstanbul: Kuramer Yayınları: 2020.
- Güllüce, Veysel. *Bilimsel Tefsirde Usûl*. İstanbul: Aktif Yayınevi, 2007.
- Güllüce, Veysel. “Destekleyenler ve Karşı Olanlar Açısından Bilimsel Tefsir”. *Kur’an ve Pozitif Bilim*. ed. M. Turan Çalışkan. 11-157. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2020.
- Halebî, Ebü’l-Abbâs Şihâbüddin Ahmed b. Yûsuf b. İbrâhîm el-. *Umdetü’l-Huffâz Fî Tefsir Eşrafi’l-Elfâz*. Beyrut: Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1996.
- Halîl b. Ahmed. *Kitâbü’l-ayn*. thk. Abdulhamîd Hindâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, 2003.
- Haliloğlu, Hasan- Başaran, Kübra Nur. “Kâinatın Yaratılışı ve Yok Oluşu (Tefsirler ve Modern Bilim Işığında). *Ağrı İslâmî İlimler Dergisi* 8 (Haziran 2021), 20-51.
- Hart-Davis, Adam vd. *The Science Book (Bilim Kitabı)*. çev. Ahmet Fethi Yıldırım. İstanbul: Alfa Yayınları, 2015.
- Hawking, Stefen. *Zamanın Kısa Tarihi-Büyük Patlamadan Karadeliğe*. çev. Sabit Say-Murat Uraz. b.y.: Milliyet Yayınları, ts.
- Hawking, Stephen- Mlodinow, Leonard. *Büyük Tasarım*. çev. Selma Ögünç. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık, 2012.
- Hawking, Stephen. *Ceviz Kabuğundaki Evren*. çev. Kemal Çölekçi. İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım, 2002.
- Hûlî, Emîn el-. *Kur’an Tefsirinde Yeni Bir Metod*. çev. Mevlüt Güngör. İstanbul: Bayrak Matbaası, 1995.
- İbn Âşûr, *Tefsirü’t-tahrir ve’t-tenvir*. 30 Cilt. Tunus: ed-Dâru’t-Tûnusiyye, 1984.
- İbn Fâris. *Mu‘cemü mekâyisi’l-luga*. thk. Abdüsselam Muhammed Hârûn. b.y.: Dârü’l-Fikr, ts.
- İbn Kesîr, Ebü’l-Fidâ’ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer. *Tefsîru’l-Kur’âni’l-azîm* thk. Sâmi b. Muhammed Selâme. 8 Cilt. Riyad: Daru Tayyibe li’n-Neşr ve’t-Tevzi’, 1997.
- İbn Manzûr. *Lisânü’l-Arab*. 16 Cilt. Beyrut: Daru Sadr, t.s.

- İbnü'l-Cevzî. Ebü'l-Ferec. *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*. Beyrut: Dârü İbn Hazm, 2002.
- İkinci, Özlem. “Örümcek İpeği”. *Bilim ve Teknik Dergisi* 507 (Şubat 2010), 26-33.
- İnan, Yalçın. *Kozmos'tan Kuantum'a-2*. İstanbul: Doruk Yayıncılık, 2003.
- İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed er-Râgıb el-. el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân. thk. Muhammed Seyyid Keylânî. Kahire: y.y.,1961.
- Kahya, Esin.- Öner, Murat. *Modern Biyolojinin Doğuşu*. Ankara: Nobel Yayın, 2012.
- Karaçam, İsmail. *Sonsuz Mucize Kur'an*. İstanbul: Çağ Yayınları, 1987.
- Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.
- Karaman, Hayrettin vd. *Kur'an-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*. Ankara: TDV Yayınları, 2008.
- Karataş, Ali, “Köken ve Meşruiyet Sorunu Bağlamında Bildirilerin Müzakeresi”. *Kur'an ve Pozitif Bilim*. ed. M.Turan Çalışkan. 327-333. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2020.
- Karslı, İbrahim Hilmi. “Kur'an'ın Bilimsel Tefsiri Üzerine Bazı Mülâhazalar”. *Diyanet İlmî Dergi* 46/3 (Temmuz-Ağustos-Eylül 2010), 79-94.
- Kaya, Mehmet. “Bilimsel Tefsir ve Değişim”. *Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi- Mütefekkir* 3/5 (Haziran 2016), 195-223.
- Keskin, Ömer Ali. “Batı'nın Karanlık Doğu'nun Altın Çağında Bilim: İslâm Bilim Tarihi Açısından Bir Karşılaştırma”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9/ Özel (Aralık 2019), 133-154.
- Khalifa, Rashad. *Kuran Hadis İslam*. der. Edip Yüksel. İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2013.
- Khalifa, Rashad. *Quran The Final Testament*. The United States of America: y.y., 2007.
- Khalifa, Rashad. *Quran: Visual Presentation of The Miracle*. United States of America: Islamic Productions, 1982.
- Kırca, Celal. “el-Cevâhir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/431-432. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Kırca, Celal. “Kur'ân ve Tabîî Bilimler”. *Kur'an Mesajı: İlmî Araştırmalar Dergisi* 2/ 16-17-18 (1999), 72-94.
- Kırca, Celal. “Kur'ân-ı Kerîm'in Tefsiri ve İlimlerle Olan Münasebeti”. *İslâm Medeniyeti Mecmuası* 5/2 (1981), 17-26.

- Kırca, Celal. *İlimler ve Yorumlar Açısından Kur'an'a Yönelişler*. İstanbul: Marifet Yayınları, 2017.
- Kırca, Celal. *Kur'an ve Fen Bilimleri*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1986.
- Koray, Cenk. *Kur'an-İslamiyet Atatürk ve 19 Mucizesi*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1994.
- Krusei, Liz. "Cosmology: 5 Things You Need to Know", çev. Raşid Gürdilek. *Tübitak Bilim ve Teknik Dergisi* 474 (Mayıs 2007), 44-48.
- Kuran Araştırmaları Grubu. *Kur'an Hiç Tükenmeyen Mucize*. İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2013.
- Kurtûbî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-. *el-Câmi 'li-ahkâmi'l-Kur'an*. thk. Abdullah Abdulmuhsin et-Türkî. 26 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2006).
- Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin el-. *Letâifü'l-işârât*. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2007.
- Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. *Tefsîru garîbü'l-Kur'an*. thk. Seyyid Hüseyin Sakr. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1978.
- Kutluer, İlhan. "İlim". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 20/109-114. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.
- Kutub, Seyyid. *Fi zılâli'l-Kur'an*. çev. Mehmet Emin Saraç vd. İstanbul: Madve Yayınları, ts.
- Ma'mer b. Müsennâ, Ebû Ubeyde. *Mecâzü'l-Kur'an*. nşr. Muhammed Sâmi Emîn el-Hancî. 2 Cilt. Mısır: y.y., 1962.
- Mahlûf, Haseneyn Muhammed. *Kelimâtü'l-Kur'an*. Beyrut: Dârü'l İbn Hazm, 1997.
- Marulcu, Hasan Tefvik. "Enbiyâ 21/30 Bağlamında Kelam-Belâgat İlişkisi – Ateizm ve Deizme Bir Reddiye", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 31 (2018/2), 304-325.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-. *Te'vîlâtü ehli's-sünne*. thk. Mecdî Bâsellûm. 16 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005.
- Mâverîdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-. *en-Nüket ve'l-uyûn tefsîru'l-Mâverîdî*. thk. es-Seyyîd b. Abdulkaksûd b. Abdurrahîm. 7 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.
- Merâğî, Ahmed Mustafa el-. *Tefsîru'l-Merâğî*. 31. Cilt. Mısır: Şeriketü Mektebetü ve Matba'atü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1946.
- Mevdûdî, Ebu'l A'lâ. *Tefhimu'l Kur'an: Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*. çev. Muhammed Han Kayanî vd. 7 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 1991.

- Meydânî, Abdurrahmân Hasan Habenneke el-. *Meâricü't-tefekkiir ve dekkâiku't- tedebbür*. 16 Cilt. Dimeşk: Darü'l-Kalem, 2014.
- Mısırî, Muhammed Fuâd b. Abdilbâki b. Sâlih el-. *el-Mu'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1997.
- Moore, Keith Leon. – Persaud, T. V. N. *İnsan Embriyolojisi*. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi, 2002.
- Mukâtil b. Süleymân, Ebü'l-Hasen. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân.. thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte*. 7 Cilt. Beyrut: Dârü'l-İhyâ, 2002.
- Mutlu, İsmail. *Kur'an'da Her Şey Var Mı?*. İstanbul: Mutlu Yayıncılık, 2014.
- Neccâr, Zağlûl en-. *Tefsîru'l-âyâtî'l-kevnîyye fi'l-Kur'âni'l-kerîm*. 4 Cilt. Kahire: Mektebetü'Şurûk ed-Devliyye, 2007.
- Nesefî, Ebü'l Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-. *Medârikü't-tenzîl ve hakâikü't-te'vîl*. tah. Yûsuf Ali Bedîvî. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kelimi't-Tayyib, 1998.
- Nevfel, Abdurrezzâk. *el-İ'cazü'l-adedî li'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Beyrut: Darü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1987.
- Nurbâki, Halûk. *Kur'an Mucizeleri*. İstanbul: Damla Yayınevi, 1997.
- Nurbâki, Halûk. *Kur'an-ı Kerîm'den Ayetler ve İlmî Gerçekler*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2021.
- Nurbâki, Halûk. *Kur'an'ın Matematik Sırları*. İstanbul: Damla Yayınevi, 1987.
- Ocak, Mahir E. “Büyük Patlama Nedir?”. *Tübitak Bilim ve Teknik Dergisi* (Kasım 2016), 52- 53.
- Okuyan, Mehmet. “Kur'an'ın Tabiat İlimlerine Bakışı”. *Kur'an Mesajı: İlmî Araştırmalar Dergisi* II/16,17,18 (1999), 149-168.
- Onat, Hasan vd. *Dini Cevaplar*. İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2022.
- Önen, Sakine. *41/Fussilet 9-12. Ayetlerin Yorumları Çerçevesinde Evrenin Yaratılışı*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Örnek, Cihan Yavuz. “Evrenin Oluşumunda İslam ve Big Bang Uyuşmazlığı”. 3. *Uluslararası Ahmed-i Hânî Sempozyumu Bildiriler Kitabı “İslam Bilim ve Kültür Tarihçisi Olarak Prof. Dr. Fuat Sezgin*. ed. Adem Yerinde. 745-754. Ağrı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Yayınları, 2019.
- Özcan, Selay. “Türk Atasözlerinde İklim, Mevsimler, Hava Olayları ve Halk Takvimi”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/36 (Şubat 2015), 179-187.

- Öztürk, Mustafa. “Bilimselci Kur’an Yorumlarının Genel Kritiği”. *Kur’an ve Pozitif Bilim*. ed. M. Turan Çalışkan. 215-242. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2019.
- Öztürk, Mustafa. “Tefsir Geleneğinde Kur’an ve Pozitif Bilim”, *Din-Bilim İlişkisi: Tefsir Sempozyumu (23-24 Kasım 2018) Bildiriler*. ed. Mehmet Dağ. 33-60. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2019.
- Öztürk, Mustafa. *Cumhuriyet Türkiye’sinde Meal ve Tefsir’in Serencamı*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2012.
- Öztürk, Mustafa. *Kur’an ve Tefsir Kültürümüz*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2008.
- Öztürk, Mustafa. *Kur’an, Tefsir ve Usûl Üzerine Problemler, Tespitler, Teklifler*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2011.
- Öztürk, Mustafa. *Kur’an, Tefsir ve Usûl Üzerine*. Ankara: Ankara Okulu, 2011.
- Öztürk, Mustafa. *Meal Kültürümüz*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2008.
- Parlak, Salih. *Bilgi Toplumu Doğru Kur’ân-ı Kerîm Meâl-Tefsiri*. İstanbul: 2001 Yayınları, 2001.
- Pişkin, Erhan. Metematiğin Penceresinden “Yaratılış Gerçeği” (Big Bang Teorisi). I. *Uluslararası Bilimler Işığında Yaratılış Kongresi Tebliğleri*. ed. Âdem Tatlı vd. 138-146. Gaziantep: Anıt matbaacılık: 2018.
- Polat, Fethi Ahmet. *Çağdaş İslam Düşüncesinde Kur’ân’a Yaklaşımlar*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2000.
- Raslan, Sa’deddin. “Kur’ân’da İlmî İ’câz”. çev. Süleyman Ateş. *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi* 96-97 (Mayıs-Haziran 1970), 140-147.
- Râzî, Ebû Abdullah Fahreddîn Muhammed b. Ömer er-. *Tefsîru’r-Râzî- Mefâtîhü’l-gayb*. 33 Cilt. Beyrut: Dârü’l-Fikr, 1981.
- Rızâ, Reşîd. *Tefsîrü’l- Menâr*. 13 Cilt. Kahire: Dârü’l-Menâr, 1947.
- Sabri, Mustafa. *Mevkîfü’l-akl ve’l-ilm ve’l-âlem*. Beyrut: Darü İhyai’t-Türasi’l-Arabî, 1981.
- Sâbûnî, Muhammed Alî es- *Safvetü’t-tefâsîr*. 3 Cilt. Beyrut: Dârü’l-Kur’ânü’l-Kerîm, 1981.
- Sagan, Carl. *Kozmos Evrenin ve Yaşamın Sırları*. çev. Reşit Aşçıoğlu. İstanbul: Altın Kitaplar, 2007.
- Sakallı, Erol. “Türkçe Popüler Kültür”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 3/2 (2014), 307-317.
- Scientist, New. “Arı Genomu”. *Bilim ve Teknik Dergisi* 435 (17 Ocak 2004), 7.

- Serdar, Ziyaüddin. “İki Efendi Arasında: Kur’an mı yoksa Bilim mi?”. *İslam ve Bilim Tartışmaları*. haz. Mustafa Armağan. 251-263. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021.
- Sezgin, Fuat. *İslam’da Bilim ve Teknik*. çev. Abdurrahman Aliy. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2015.
- Süddî, Ebû Muhammed İsmâil b. Abdurrahmân es-. *Tefsîrû’s-Süddî el-kebîr*. y.y.: Dârü’l-Vefâ, 1993.
- Süyûtî, Ebü’l Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebi Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-. *ed-Dürrü’l-mensûr fî tefsîru’l-me’sû’r*. 9 Cilt. Beyrut: Dârü’l-Fikr, 2011.
- Süyûtî, Ebü’l Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebi Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-. *Lübabü’n-nükûl fî esbâbi’n- nüzûl*. Beyrut: Müessesetü’l-Kütübi’s-Sekâfiyye, 2002.
- Şahin, Furkan. *Yeryüzünün ve Göklerin Yaratılmasıyla İlgili Ayetlerin Modern İlmî Veriler Işığında Yorumlanması*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Şahin, Furkan. *Yeryüzünün ve Göklerin Yaratılmasıyla İlgili Ayetlerin Modern İlmî Veriler Işığında Yorumlanması*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Şahin, Hüseyin. *Tanrı’yu İspatta Klasik ve Çağdaş Teistik Delillerin Değerlendirilmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.
- Şahin, Tahir Erdoğan. *Bilim, Bilimler ve Bilgi Alanları*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2020.
- Şâtîbî, Ebu İshâk b. Musa eş- *el-Muvâfakat*. nşr. Ebû Ubeyde Meşhûr B. Hasan Âlû Selmân. 4 Cilt. b.y.: Daru İbn Affân, 1997.
- Şen, Ercan. *Bilimsel Tefsiri Yeniden Düşünmek*. Bursa: Emin Yayınları, 2021.
- Şevkânî, Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-. *Fethu’l-kadîr- el-Câmi’ beyne fenneyi’r-rivâye ve’d-dirâye min ilmi’t-tefsîr*. Beyrut: Dârü’l-Ma’rife, 1428/2007.
- Şimşek, Ümit. *Bilime Yol gösteren Ayetler*. Ankara: Zafer Yayınları, 2006.
- Şimşek, Ümit. *Bir Arının Hikayesi*. İstanbul: Zafer Yayınları, 2000.
- Taberî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-. *Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l-Kur’ân*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. 27 Cilt. Kahire: Dârü’l-Hecr, 1422/2001.
- Taghiyev, Kovsar. *Gazzâli – Şâtîbî Sarkacında Bilimsel Tefsir*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.
- Tantâvî Cevherî. *el-Cevâhir fî tefsîri’l-Kur’ânî’l-kerîm*. 25 Cilt. Mısır: y.y., 1350.

- Taslaman, Caner- Doko, Enis. *Kur'an ve Bilimsel Zihnin İnşası*. İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2015.
- Taslaman, Caner- Doko, Enis. *The Quran and The Construction of The Scientific Mind*. İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2015.
- Taslaman, Caner. “Din Felsefesi Açısından Entropi Yasası”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30 (1/2006), 39-111.
- Taslaman, Caner. “Evrenin Fiziki Yasaları, Sabitleri ve Süreçlerindeki Hassas Ayarları Bize Ne Söylüyor?”. *Kelam Araştırmaları* 11/2 (2013), 23-35.
- Taslaman, Caner. “Evrimsel Teorisi: Felsefi ve Teolojik Bir Değerlendirme”. ed. Ömer Bozkurt, *Bilim Tarihi ve Felsefesi Sempozyumu* (Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, 2016), 297-335.
- Taslaman, Caner. *Ahlak, Felsefe ve Allah*. İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2014.
- Taslaman, Caner. *Allah'ın Varlığının 12 Delili*. İstanbul: Destek Yayınları, 2016.
- Taslaman, Caner. *Arzulardan Allah'a Ulaşmak*. İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2014.
- Taslaman, Caner. *Arzulardan Allah'a*. İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2016.
- Taslaman, Caner. *Big Bang ve Tanrı*. İstanbul: İstanbul yayınevi, 2013.
- Taslaman, Caner. *Bir Müslüman Evrimsel Olabilir Mi?*. İstanbul: Destek Yayınları, 2017.
- Taslaman, Caner. *Evren'den Allah'a*. İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2013.
- Taslaman, Caner. *Evrimsel Teorisi, Felsefe ve Tanrı*. İstanbul: İstanbul yayınevi, 2016.
- Taslaman, Caner. Feryal Taslaman, *İslam ve Kadın*. İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2019.
- Taslaman, Caner. *Fıtrat Delilleri*. İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2017.
- Taslaman, Caner. *Hayretten Hayranlığa: Aforizmalarım*. İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2021.
- Taslaman, Caner. *Kuantum Teorisi, Felsefe ve Tanrı*. İstanbul: İstanbul yayınevi, 2008.
- Taslaman, Caner. *Modern Bilim, Felsefe ve Tanrı*. İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2008.
- Taslaman, Caner. *Neden Müslümanım? İslam'a İncanın Delilleri Deizme Cevap*. İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2020.
- Taslaman, Caner. *Ruhun Yedi Çılgılığı*. İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2023.
- Taslaman, Caner. *Tanrı Parçacığı*. İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2015.

- Taslaman, Caner. Tanrı-Evren İlişkisi ve Mûcize Sorunu Açısından Determinizm, İndeterminizm ve Kuantum Teorisi. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (Şubat 2006), 168-186.
- Taslaman, Caner. *Tarihselcilik: Çelişkiler Bataklığında*. İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2016.
- Taslaman, Caner. *Terör'ün ve Cihad'ın Retoriği*. İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2014.
- Taslaman, Caner. *The Big Bang, Philosophy and God*. çev. Ender Gürol. İstanbul: Nettleberry Publications, 2006.
- Taslaman, Caner. *Türkiye'de İslâm ve Küreselleşme*. İstanbul: Destek Yayınları, 2016.
- Temel, Ahmet Vefa. "Kur'an'daki Meteorolojik Kavramların Değerlendirilmesi". *Diyanet İlmî Dergi* 57/1 (2021), 75-104.
- Temizkan, Abdullah. "Bilimsel Tefsire Farklı Bir Yaklaşım: Zağlûl en-Neccâr Örneği". *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 10/19 (Nisan 2018), 39-65.
- Tiyek, Fatih. "Kur'an'ın Sabiteleri ve Tefsirin Yöntemi Çerçevesinde Bilimsel Tefsire Bakış". *V. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı-III*. 103-115. İstanbul: y.y., 2016.
- Topaloğlu, Bekir. "Kıyamet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 25/516-522. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002.
- Topaloğlu, Bekir. "Sâat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/322. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008.
- Tüsterî, Ebû Muhammed Sehl b. Abdillâh b. Yûnus b. Îsâ b. Abdillâh b. Refî' et-. *Tefsîrû't-Tüsterî*. nşr. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2002.
- Uçarol, Rifat. "Gazi Ahmed Muhtar Paşa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/445-448. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Uygan, Erdem. "Yükselen Sözler". *Hilal Tv*. Yayın Tarihi 21 Mart 2016.
- Vâhidî, el-İmâm Ebi'l-Hasan Ali b. Ahmed el-. *Esbâbü nüzûli'l-Kur'ân*. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1991.
- Yanmaz, Ruhsar. "Sebze Tohumu Üretiminde İzolasyon". *Türkiye Tohumcular Birliği Dergisi* 3/9 (Ocak-Mart 2014), 8-11.
- Yavuz, Ömer Faruk. "Gazâlî ve İlmî Tefsir". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (2011), 39-59.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Ferîd Vecdî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/393-395. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

- Yavuz, Yusuf Şevki. “İ‘câzü’l-Kur’ân”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/403-406. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Kıyamet Alâmetleri”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/522-525. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002.
- Yavuz, Zikri. “Zamanın Bir Başlangıcı Olmalı Mıdır?”. *Dini Araştırmalar Dergisi* 18/47 (Temmuz-Aralık 2015), 36-54.
- Yazır, Elmalılı Muhammed. *Hak Dini Kur’an Dili*. İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979.
- Yeniçeri, Celâl. *Uzay ve Varlık Ayetleri Tefsiri*. İstanbul: Erkam Yayınları, 3. Basım, 2006.
- Yıldırım, Celâl. *İlmin Işığında Asrın Kur’an Tefsiri*. 14 Cilt. İzmir: Anadolu yayınları, 1990.
- Yıldırım, Ferda. “Her Açıdan”. *Beyaz Tv*. Yayın Tarihi 01 Ocak 2019.
- Yıldırım, Ramazan. “İslam-Bilim İlişkisi Bağlamında Ataullah Bayezidof’un Renan’a Reddiyesi”. *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (Bahar 2017), 75-111.
- Yıldırım, Suat. *Kur’ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali*. İstanbul: Işık Yayınları, 2002.
- Yıldırım, Zeki. “Enbiya, 30 Ekseninde Evrenin Oluşumu”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39 (2013), 47-76.
- Yüksel, Edip. *Üzerinde On Dokuz Var*. İstanbul: Ad Yayıncılık, 1997.
- Yüksel, Emrullah. “Evrenbilimine İlişkin Bazı Kur’ân Öğretileri”. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (Darulfunun İlahiyat)* 2 (2000), 7-13.
- Zebîdî, Muhammed el-Murtezâ el-Hüseynî ez-. *Tacü’l-’arûs min cevâhir’ül- kâmûs*. tah. Alî Hilâlî. 43 Cilt. b.y.: y.y.,2004.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Sirrî b. Sehl ez-. *Me’âni’l-Kur’ân ve i’râbüh*. thk. Abdülcelîl Abduh Şelebî. Beyrut: Âlemü’l-Kütüb, 1988.
- Zehebî, Muhammed Hüseyin ez-. *et-Tefsîr ve’l-Müfessirîn*. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü Vehbe, ts.
- Zeitlın, Irwıng M. Aydınlanma: Felsefî Temeller. çev. Mustafa Tekin. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/13 (Şubat 2002), 229- 235.
- Zemahşerî, Ebü’l-Kâsım Cârullah Mahmûd ez-. *Tefsîru’l-Keşşâf an hakaiki’t-tenzil ve uyûni’l-ekavil fî vücuhi’t-te’vil*. Beyrut: Dârü’l-Ma’rife, 2009.
- Zuhayli, Vehbe. *Tefsir’ül- Veciz*. çev. Hacı İnan. 4 Cilt. İstanbul: Dua Yayıncılık, 2012.

https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/68233/mod_resource/content/0/2.pdf.
“Erişim Tarihi 15/12/2022”.

<https://archive.org/details/islam-ve-bilim-ernest-renan/page/8/mode/2up>. “Erişim Tarihi 06/06/2022”.

<https://bilimvegelecek.com.tr/index.php/2019/06/29/allen-kusaklari/>. “Erişim Tarihi 08/09/2022”.

<http://dusuncetarihi.kapadokya.edu.tr/makale/bilimlerin-kralicesi-olan-ilahiyata.html>.
“Erişim Tarihi 16/03/2022”.

<https://esanamlisi.net/es-anlamli/pop%C3%BCler/>. “Erişim Tarihi 13/05/2022”.

<https://esanamlisinedir.com/kelime/populer-kelimesinin-es-anamlisi/>. “Erişim Tarihi 13/05/2022”.

<https://evrimagaci.org/agac-asilama-nedir-nasil-ve-neden-yapilir-7843>. “Erişim Tarihi 25/02/2022”.

<https://evrimagaci.org/evrenin-sonu-evren-nasil-sona-erecek-evrenin-sonuna-dair-olasi-senaryolar-neler-9191>. “Erişim Tarihi 07/07/2022”.

<https://evrimagaci.org/helyum-9848>. “Erişim Tarihi 28/07/2022”.

<https://evrimagaci.org/hidrojen-9846>. “Erişim Tarihi 28/07/2022”.

<https://evrimagaci.org/soru/fussilet-11039de-bilimsel-celiski-var-midir-16667>. “Erişim Tarihi 19/11/2022”.

<https://instagram.com/canertaslaman?igshid=YmMyMTA2M2Y=>. “Erişim Tarihi 05/02/2023”.

<https://kuranmucizeler.com/>. “Erişim Tarihi 18/12/2022”.

<https://sozluk.gov.tr/>. “Erişim Tarihi 01/05/2022”.

<https://twitter.com/ctaslaman>. “Erişim Tarihi 05/02/2023”.

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/06/150616_vert_ear_evrenin_sonu. “Erişim Tarihi 02/08/2022”.

<https://www.benzerkelimeler.com/kelime/pop%C3%BCler>. “Erişim Tarihi 05/05/2022”.

<https://www.bilimgemisi.com/van-allen-kusagi-nedir-gecilebildi-mi-enbiya-suresi/>.
“Erişim Tarihi 15/05/2023”.

<https://www.bilimveyaratilisagaci.com/category/kuran-mucizeleri/>. “Erişim Tarihi 18/12/2022”.

<https://www.bocekler.org/2014/10/peygamber-devesi-bocegi.html>. “Erişim Tarihi 17/09/2022”.

<https://www.canertaslaman.com/>. “Erişim Tarihi 20/04/2022”.

<https://www.canertaslaman.com/2019/09/12/tasarim-delili-bir-kuran-delilinin-modern-bilimlerin-isiginda-degerlendirilmesi>. “Erişim Tarihi 03/01/2023”.

<https://www.canertaslaman.com/roportajlar-ve-yazilar/>. “Erişim Tarihi 05/02/2023”.

https://www.canertaslaman.com/wpcontent/uploads/2011/10/caner_taslaman_makale_kuran_ve_bilim.pdf. “Erişim Tarihi 11/04/2023”.

<https://www.etimolojiturkce.com/kelime/pop%C3%BCler>. “Erişim Tarihi 07/01/2023”.

<https://www.kuranmeali.com/>. “Erişim Tarihi 28/03/2022”.

<https://www.sinancanan.net/inanc-bu-devirde-ne-ise-yarar/>. “Erişim Tarihi 25/01/2023”.

<https://www.sonhaberler.com/erkek-ari-ciftlestikten-sonra-neden-olur-haber-877474>. “Erişim Tarihi 21/02/2023”.

<https://www.youtube.com/@CanerTaslamanYoutube>. “Erişim Tarihi 05/02/2023”.

https://www.youtube.com/watch?v=9eHUFVQ42Kc&ab_channel=D%C3%BCcaneC%C3%BCndio%C4%9Flu. “Erişim Tarihi 03/12/2022”.

<https://www.youtube.com/watch?v=AZTN1FbSyTg>. “Erişim Tarihi 03/04/2023”.

https://www.youtube.com/watch?v=beeJB7NW_o. “Erişim Tarihi 06/04/2023”.

https://www.youtube.com/watch?v=Bv2aTAIH6eo&ab_channel=Prof.Dr.HalisAYDEM%C4%B0R. “Erişim Tarihi 10/04/2023”.

https://www.youtube.com/watch?v=cZpQvTQw0bs&ab_channel=TEDxTalks. “Erişim Tarihi 25/01/2022”.

https://www.youtube.com/watch?v=UBT7B7GIElM&t=8s&ab_channel=DiniCevaplar. “Erişim Tarihi 06/02/2023”.

<https://www.youtube.com/watch?v=UqdUuI6IFNc>. “Erişim Tarihi 30/01/2023”.

<https://www.youtube.com/watch?v=XqI9LsmtzGw>. “Erişim Tarihi 30/01/2023”.

<https://www.youtube.com/watch?v=Ye2FYmTGW9E>. “Erişim Tarihi 30/01/2023”.

https://www.youtube.com/watch?v=ySupjYI_5es&ab_channel=Anadolu%C4%B0lahiyatAkademisi. “Erişim Tarihi 25/01/2023”.

<https://www.youtube.com/watch?v=yydUN52TxsA&t=0s>. “Erişim Tarihi 03/04/2023”.

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Seyyide ÖZKAN ÇETİN	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	İstanbul Üniversitesi
Fakülte	İlahiyat Fakültesi
Bölümü	İlahiyat Fakültesi
Makale ve Bildiriler	
1. Bayram Demircigil- Seyyide Özkan Çetin, “ Bilimsel Yorumun Türkçe Kur’ân Meâllerindeki Yansımaları- Türkiye Diyanet Vakfı Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli Örneği ”, <i>Tefsir Araştırmaları Dergisi</i> 6/1 (Nisan 2022), 100-121.	